

arshungarica

49. ÉVFOLYAM 2023 | 3

A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Művészettörténeti Intézet folyóirata

Tartalom

Papp Júlia	
II. Lajos portréja az augsburgi Weberhausban	251
Vargyas Zsófia	
Marczibányi István gyűjteményének összeírása 1811-ből	273
Sodics Dominika	
El Grecótól Ferenczy Károlyig	307
<i>Bernáth Aurél és Julius Meier-Graefe</i>	

II. Lajos portréja az augsburgi Weberhausban*

Galavics Géza emlékére

II. Lajos 16. századi megítélése

A mohácsi csatában fiatalon elhunyt II. Lajos (1506–1526) megítélése életében ambivalens volt. Meglehetősen negatív képet festett a fiatal király jelleméről az 1515-ös Habsburg–Jagelló kettős eljegyzés megszervezésében is fontos szerepet játszó¹ Krzysztof Szydłowiecki (1467 k.–1532) lengyel kancellár a II. Lajos és sógora, I. Ferdinánd (1503–1564) részvételével rendezett, 1523. október 16. és december 16. között megtartott bécsiúj helyi és pozsonyi konferencia² eseményeit megörökítő naplójában.³ Egyes kortársak erős, a hadi gyakorlatokban ügyes daliaként írták le,⁴ míg mások erkölcstelen életet élő, elpuhult, gyenge szervezetű kamaszként jelenítették meg, vagy azt hangsúlyozták, hogy jeles tulajdonságait nem tudta kibontakoztatni léha, csak a szórakozást, mulatozást kedvelő környezete (házasságkötése után a felesége) miatt.⁵

II. Lajos kortárs megítélésének ellentmondásosságához hozzájárulhatott az a fokozott figyelem is, amely a korban a gyermekkirályok – II. Lajos mellett például unokatestvére, II. Zsigmond Ágost (1520–1572) lengyel király – oktatását, nevelését kísérte. A fejedelmi ifjak

nevelésével kapcsolatos elvárás volt – részben a felnőtt viselkedési minták és erények befogadásának és gyakorlásának elérésével – fegyelmezésük, megkeményítésük is. Ha környezetük úgy vélte, hogy nem tudnak felérni a felnőttektől elvárt férfias viselkedési mintához, elnöiesedéssel, könnyelműséggel, lustasággal, gyávasággal vádolták őket. A 16. század elején a két ifjú Jagelló–király nevelésének körülményeit, problémáit *Oratiók*, hivatalos levelek, követi jelentések, naplók és krónikák tárgyalták, bírálták, s alkalmanként össze is hasonlították. A politikai elit egyes képviselőiben mindkét királyi gyermek nevelése elégedetlenséget és aggodalmat váltott ki, ami II. Lajos esetében oda vezetett, hogy helytelen neveléséből fakadó állítólagos rossz magatartása miatt néhányan őt hibáztatták az országot ért csapásokért.⁶

II. Lajos váratlan halála után ugyanakkor hamar megkezdődött a hazájáért életét áldozó, már a csata előtt tudatosan mártírhálálra készülő fiatal hős képének kialakítása, illetve kanonizálása.⁷ A csatában részt vevő Brodaries Istvánnak (1480 k.–1539) az eseményeket bemutató, kiemelkedő forrásértékű leírása tárgyilagos hangvételétől elüt az a két dicsőítő verssor, amellyel a

* A tanulmány az NKFIH 138702. számú, Az 1526. évi mohácsi csata 16–19. századi képzőművészeti recepciója című pályázata és a bécsi Collegium Hungaricum támogatásával készült.

1 Krzysztof Szydłowiecki 2004. 222–223, 227–228.

2 E. Kovács Péter: Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526). *Történelmi Szemle*, 45. 2003. 1–2. sz. 28–30; Krzysztof Szydłowiecki 2004. 274–319; Orsolya RÉTHELYI: Jagiellonian–Habsburg Marriage Policy and Cultural Transfer. The Question of Households and Court Ordinances. In: *Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der Habsburgisch–Jagiellonischen Doppelvermählung*. Hg. von Bogusław DYBAŚ–István TRINGLI. Budapest, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, 2019. 360–367.

3 Krzysztof Szydłowiecki 2004. 22, 274–319.

4 B. SZABÓ János: II. Lajos király a mohácsi csatában. In: „Nekünk mégis Mohács kell...” 2016. 58.

5 Jászay Magda: A kereszténység védőbástyája olasz szemmel. *Olasz kortárs írók a XV–XVIII. századi Magyarországról*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 98–99.

6 Karolina MROZIEWICZ: Moulding the Royal Body: Public Discussion about the Upbringing of the Last Jagiellon Child-Kings. In: *The Anatomy of Political Bodies*. Conference Booklet. 17. 04. 2015. – 18. 04. 2015. Warsaw, Faculty of „Artes Liberales” University of Warsaw, 2015. 44–46.

7 BÁRÁNY 2013. 368–370; KASZA Péter: Egy elveszett kiadás nyomában. Brodaries István Históriajának első kiadásáról. / On the Track of a Lost Edition. On the First Edition of Stephanus Brodericus’ Historia. In: *Clio inter arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról*. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.) Szerk. Tóth Gergely. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 61.

királyt – a csatamezőn elfoglalt helyének ismertetésekor – jellemezte: „Szelleme, külseje, virtusa istenséget idéző, / Népe reménye, a trónus dísze, ha sorsa akarja.”⁸

Valószínűsíthető, hogy a menekülés közben elhunyt király holttestének megtalálásában részt vevő Sárffy Ferenc győri várkapitány beszámolójának sokat vitatott részlete, amely szerint a kb. hathetes holttestet csodálatos módon romlatlanul találták meg, a középkori hagiográfiai irodalom kedvelt toposzának átvételével a király esetleges szentté avatásának tudatos vagy öntudatlan előkészítését célozta meg.⁹

A kötelező tisztelet hangján méltatta II. Lajost Rotterdami Erasmus (Desiderius Erasmus Roterodamus, 1466–1536) Habsburg Máriához (1505–1558), a király özvegyéhez írt vigasztaló soraiban,¹⁰ s rendkívül pozitív színben tüntette fel a fiatalon elhunyt uralkodót 1530. február 15-én kelt, VII. Kelemen (1478–1534) pápához írt levelében a neves humanista, Mária királyné titkára (1553-tól esztergomi érsek), Oláh Miklós (1493–1568) is: „ő ifjú létére – szép tehetséget tanúsítván minden cselekedetében – semmit sem tartott dicsőségesebbnek, mint hogy minden szavát és tettét aszerint irányítsa, minden gondját arra fordítsa, minden erejét ahhoz eddze, hogy szembe szállhasson a szentséges vallás ellenségével, a törökkel, s elháríthassa istentelen betörésüket a keresztény határoktól; éjjel-nappal ezt forgatta a fejében és sem szelleme, sem teste nyugtot ettől nem lelt; minden erejét megfeszítette ennek az üdvös tervnek sikeres végrehajtása érdekében, és sok katonát tartott Magyarország határain, hogy felfogják az ellenség becsapásait, s rablásaitól épességben megőrizték a keresztényeket.”¹¹

Nagyszerű, bátor ifjúként jellemezte az I. Ferdinánd szolgálatában álló – tehát Oláh Miklóshoz hasonlóan mind az uralkodóhoz, mind annak testvéréhez, Máriá-

hoz lojális – költő és történetíró, Caspar Ursinus Velius (1493 k.–1539) is II. Lajost, aki a harchoz szükséges eszközök hiányában sem „rettent meg a háború semmiféle nehézségétől, hanem napról napra egyre jobban, egyre inkább felbuzdult, és semmit sem akart inkább, mint a nyilvánvaló veszedelemben az országért és övéi üdvéért kockára tenni az életét”.¹²

A hazájáért életét áldozó hősként siratta el költeményében II. Lajost Georg Sabinus (Georg Schuler) (1508–1560) német költő és diplomata,¹³ s II. Lajosnak az ország védelmében bekövetkezett halála hősi jellegét emelte ki az 1544-ben Krakkóban megjelent *Pannoniae luctus* című versgyűjtemény is.¹⁴ Az antológiának a mohácsi csatával és az uralkodópárral foglalkozó első tíz versében „a fiatalon elhunyt király, II. Lajos eszményített alakja emelkedik ki (2–5)”.¹⁵ II. Lajos hősiességét hangsúlyozta a Csehország történetét ismertető, 1552-ben megjelent munkájában (*Historia regni Bohemiae*) Jan Dubravius is: „Oly korán ragadta el a halál, hogy még huszadik évét sem érte meg, ha ugyan meghal az, aki örökké él abban a dicsőségben, amelyet a haza iránti szeretete miatt az utódok közt szerzett.”¹⁶

Kiváló testi, szellemi és lelki képességekkel rendelkező fiatal uralkodóként mutatta be II. Lajost a francia Martin Fumée (1540–1590) krónikájában, kiemelve halála hősi jellegét.¹⁷ A francia szerző a mohácsi csata történetének leírásakor forrásként Brodarics beszámolóját használta, tőle vette át például azt a királyt dicsőítő két verssort, amelyet fentebb idéztünk.¹⁸ A királyt tehát halála után a kereszténység mártírként, *miles Christiként*, *martyr Christiként*¹⁹ tisztelték Európában, haláláért s az ország pusztulásáért gyakran – mint például a német humanista, Johannes Cuspinianus (1473–1529) – az önző, egymással veszekedő magyar nemességet téve felelőssé.²⁰

- 8 BRODARICS István: Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről [Stephanus Brodericus: De conflictu hungarorum cum Solymano turcarum imperatore ad Mohach historia verissima]. Ford. KULCSÁR Péter. In: *Örök Mohács* 2020. 317.
- 9 *Örök Mohács* 2020. 190–191. Vö. BÁRÁNY 2013. 375–376.; KASZA Péter: Holttest a patakban. In: „Nekünk mégis Mohács kell...” 2016. 75.; SZÉBELÉDI Zsolt: A Sárffy-lelél értelmezésének nehézségei filológus szemmel. In: „Nekünk mégis Mohács kell...” 2016. 91.
- 10 Rotterdami ERASMUS: A keresztény özvegy. Máriához, Magyarország és Csehország egykori messze földön ismert királynéjához, Károly császár és Ferdinánd király nővéréhez. Budapest, Jel Kiadó, 2004. 6. Vö. BÁRÁNY 2013. 381.
- 11 *Örök Mohács* 2020. 346–347. Vö. BÁRÁNY 2013. 369–370. Velius és Oláh levélváltását Velius készülő műve kapcsán ld. *Velius* 2020. 143–160.
- 12 *Velius* 2020. 127.
- 13 Idézi: IMRE Mihály: „Magyarország panasza”. A *Querela Hungariae* toposz a XVI–XVII. század irodalmában. (Csokonai Könyvtár, 5.)

Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995. 71.

- 14 LAKATOS Bálint: *Pannoniae luctus* – egy humanista antológia és a törökellenes Habsburg–lengyel összefogás kísérlete, 1544. *Irodalom-történeti Közlemények*, 112. 2008. 3. sz. 259.
- 15 Uo. 264.
- 16 *Örök Mohács* 2020. 393.
- 17 Martin FUMÉE: *Histoire des troubles de Hongrie*. Paris, Laurens Sonnius, 1594. Fol. 7r–7v, 22v.
- 18 Uo. Fol. 29r.
- 19 *Martyr Christiként* említette II. Lajost egy 1534-ben keletkezett csehországi kézirat (*Bohemorum Ducum atque Regum nomina ac gesta Pragae in Aula Regia ordine vt sequitur descripta*, Prága, 1534, Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 8491). Vö. JOSEPH NEUWIRTH: Der verlorene Cyklus böhmischer Herrscherbilder in der Prager Königsburg. *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 35. 1897. 43.
- 20 Vö. *Brodarics-émlékkönyv* 2011. 33–35.; TÓTH 2019.

II. Lajos a Habsburgok képi reprezentációjában

Férje elhunyt után özvegye, Habsburg Mária (1505–1558) – részben érzelmi okokból, részben a Habsburg-dinasztia magyar és cseh trónigényének megerősítése céljából – jelentős propagandát fejtett ki II. Lajos emlékének ápolására. 1527. november 3-án Székesfehérvárott kihantolták II. Lajos holttestét, s maradványait sógora, I. Ferdinánd, nővére, Jagelló Anna (1503–1547), illetve özvegye, Mária jelenlétében még egyszer nagy pompával eltemették.²¹ A II. Lajosról halála után készült portrék nagy számát is tragikus, sokak megítélésében mártírszerű halála, illetve a halála idejével és körülményeivel egybeeső politikai, történelmi események fontossága indokolhatta. „II. Lajos halálát követően a Habsburg-ház egyes ágai azonnal megkezdték örökségének kisajátítását, alakjának sokrétű felhasználását saját uralkodói reprezentációjuk elemeként”,²² hiszen a nemzeti királlyal, I. (Szapolyai) Jánossal (1487–1540) szembeni trónviszályában I. Ferdinánd a csatában elhunyt király szerződésben biztosított örököseként formált igényt a magyar trónra. „A kereszténység védelmében elesett uralkodó alakja ugyanakkor a törökellenes propaganda számára is komoly lehetőségeket jelentett, ami annál is inkább nagy jelentőséggel bírt, mivel a Habsburgok magyarországi uralmát a magyar elit egy része éppen a török elleni hathatós segítség reményében volt hajlandó elismerni.”²³ A képi propagandában tehát fontos volt mind II. Lajos Habsburg-családhoz tartozásának, mind a törökök elleni hősiességének a hangsúlyozása. „Lajos keresztény mártírságának fénye kisugárzott az egész *domus Austriaera*.”²⁴

Mária férje halála után nem ment többé férjhez, élete végéig özvegyi ruhában, fehér özvegyi kendőben örököltette meg magát, mint azt a Szépművészeti Múzeumban őrzött két portréján,²⁵ vagy Leone Leoni (1509 k.–1590) 1550 körül készült, a bécsi Kunsthisto-

1. Leone Leoni: *Mária királyné özvegyi viseletben*, 1550 körül
Bécs, Kunsthistorisches Museum, Kunstskammer
Fotó © KHM-Museumsverband

risches Museumban található bronzbüsztjén²⁶ (1. kép) is láthatjuk.²⁷ Mária, aki 1531 elején V. Károly megbízásából Németalföld helytartója lett, nemcsak magáról készített portrékat, hanem elhunyt férjéről is. Bernard van Orley (1487 k.–1541) például 1532 és 1535 között Máriáról hét, míg II. Lajosról négy portrét festett.²⁸ II. Lajos posz-

21 *Örök Mohács* 2020. 220, 360–361. Vö. TÓTH 2019. 78.

22 ERDŐS 2014. 129.

23 Uo. A Habsburg-udvarban II. Lajosról a törökellenes kampány részeként kialakított pozitív képhez vö. Stanislava Kuzmová: *The Memory of Jagiellonians in the Kingdom of Hungary, and in Hungarian and Slovak National Narratives*. In: *Remembering the Jagiellonians*. Ed. by Natalia Nowakowska. London–New York, Routledge, 2018. 74.

24 BÁRÁNY 2013. 372.

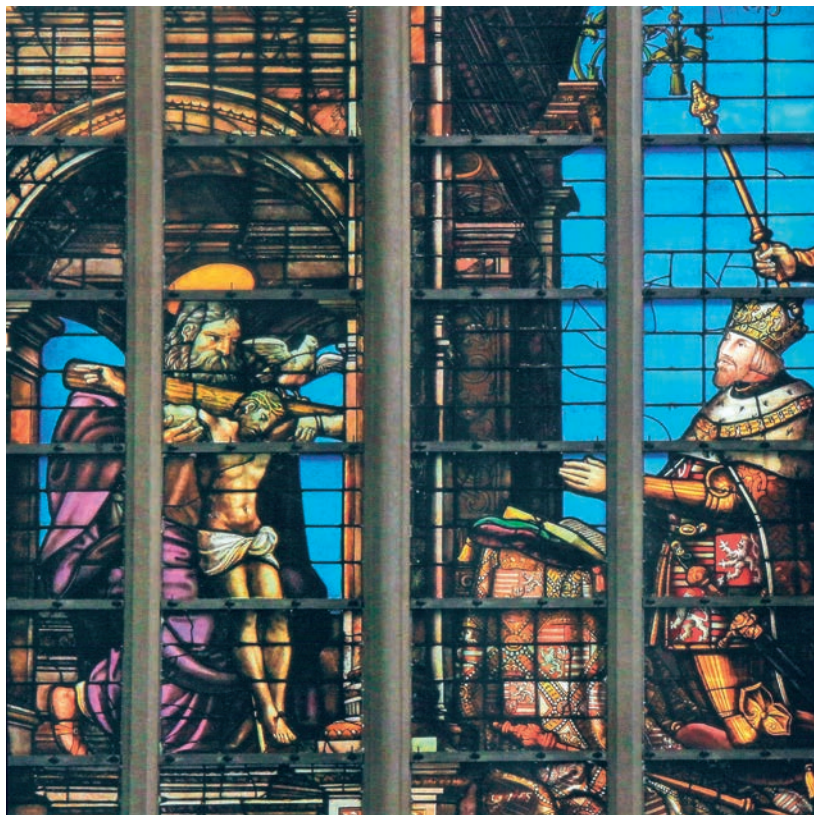
25 A Magdolna-legenda Mestere után: *Mária királyné özvegyi viseletben*, 1531. k., tölgyfa, olaj, Budapest, Szépművészeti Múzeum (a továbbiakban SZM), ltsz. 54.1941. Vö. *Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531*. Kiállítási katalógus. Szerk. RÉTHELYI

Orsolya et al. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2005. 114, 40. kép, 241. Kat. VII-1; URBACH 2015. 88–95. No. 34; Németalföldi mester (Guillaume Scrots [?], működött 1537–1553 között): *Mária királyné özvegyi viseletben*, 1537–1540 k., tölgyfa, olaj, SZM, ltsz. 6961. Vö. *Habsburg Mária* 2005, 241–242. Kat. VII-2 (URBACH Zsuzsa); *Mária Uhorská (1505–1558)*. Katalóg-vystav. Ed. Zuzana LUDÍKOVÁ. Bratislava, Slovenská národná galéria, 2006. 25; URBACH 2015. 165–171. No. 40.

26 Bécs, Kunsthistorisches Museum, Kunstskammer (a továbbiakban KHM KK), ltsz. 5496.

27 „A keresztény özvegy ideáljává lett királyné”-ról ld. BÁRÁNY 2013. 376–377.

28 „Des comptes particuliers de la maison de la régente, de 1532 à 1535, nous ont aussi conservé le souvenir de ce qu'elle paya à Bernard

2. II. Lajos a brüsszeli Szent Mihály és Szent Gudula-székesegyház déli kereszthajójának üvegablakán, 1538

tumusz portréinak sajátossága, hogy – mivel a királynét helytartósága idején ábrázoló arcképeken Mária már idősebb volt – a festők az ezek párdarabjaiként készült festményeken – ahogy azt a budapesti Szépművészeti Múzeumban és a Magyar Nemzeti Galériában őrzött arcképeken is látjuk²⁹ – a húszéves korában elhunyt Lajost sem ifjúként, hanem érettebb arcvonásokkal, tömöttebb szakállal, tekintélyesebb külsővel mutatják

be.³⁰ Az Aranygyapjas-rend jelvénye, amelyet II. Lajos 1515-ben, a Habsburg–Jagelló kettős házassági szerződés megkötése alkalmából I. Miksától kapott, nemcsak az életében, hanem a halála után készült portrék nagy részén is megjelenik.

II. Lajos emléke ápolásának kiemelkedő példái a brüsszeli Szent Mihály és Szent Gudula-székesegyházat díszítő festett üvegablakok. 1538-ban Mária megrendelése

Van Orley (2), pour sept portraits de sa propre personne, quatre du roi Louis II, son mari; un de Charles-Quint." Alexandre PINCHART: Tableaux et sculptures de Marie d'Autriche, reine douairière de Hongrie (1558). *Revue Universelle des Arts*, 3. 1856. 142–143. Vö. Lorne CAMPBELL: *Renaissance Portraits. European Portrait-Painting in the 14th, 15th and 16th Centuries*. New Haven, Yale University Press, 1990. 162, 262 (29. jegyzet); URBACH 2015. 170, 232.

29 Feltehetően Bernard van Orley után: *II. Lajos magyar király arcképe*, 16. század első fele, olaj, tölgyfa, SZM, ltsz. 77.6. Vö. *Schallaburg* 1982. 504–505. Kat. 523. (Zsuzsa URBACH); *Habsburg Mária* 2005. 155. Kat. II-1 (URBACH Zsuzsa); ERDŐS 2014. 146. Kat. 34; URBACH 2015. Kat. 47; Ismeretlen mester: *II. Lajos magyar király arcképe*, 16. század első

fele, 2013 óta letétben a Magyar Nemzeti Múzeumban, a 20. század elején Ernst Lajos gyűjteményében, lásd Róka Enikő: *Nacionalizmus és modernizmus. Ernst Lajos gyűjteménye és az Ernst Múzeum*. Budapest, L'Harmattan Kiadó–Magyar Nemzeti Galéria, 2013. 176; URBACH 2015. 232, 474. kép; Ismeretlen mester: *II. Lajos arcképe*, 16. század, olaj, fa, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok (a továbbiakban MNM TKCS), ltsz. 1391. Vö. *Közös úton. Budapest és Krakkó a középkorban*. Kiállítási katalógus. Szerk. BENDA Judit et al. Budapest, Budapesti Történelmi Múzeum, 2016. 263–264. Kat. 5.H.54 (GÖDÖLLE Mátyás), a korábbi irodalommal.

30 *Schallaburg* 1982. 504–505.

sére, Bernard van Orley és Jan Haeck közreműködésével a déli kereszthajóban készült el az a kompozíció, amelyik „a Szentháromság imádása közben, életnagyságban ábrázolja Lajost (2. kép) és a mögötte térdeplő Máriát. A pár fölé magasodik a király védőszentje, Szent Lajos”.³¹ Mária mögött a gyermek Jézust karjaiban tartó Szűz Máriát látjuk. Az ablakon olvasható felirat szerint II. Lajos „a katolikus hit védelméért a barbárok elleni háborúban hősiiesen harcolva”³² esett el.³³ II. Lajos és Mária a székesegyház Oltáriszentség-csoda-kápolnájának tervei alapján Jan Haeck által készített üvegablakán is megjelenik, szintén Szent Lajos és Szűz Mária közelében térdelve. Ennek az üvegablaknak a felirata is II. Lajosnak a „barbárokkal” szembeni hősiességét hangsúlyozza.³⁴

II. Lajos és a mohácsi csata emlékezetét érmek is megőrizték, például egy Christoph Fuessl által 1531-ben vagy utána, minden bizonnyal Habsburg Mária megrendelésére készített, kiváló minőségű darab,³⁵ amelynek hátoldalán a mohácsi csatában harcoló királyt láthatjuk, illetve egy 1532-ben, talán Hieronymus Magdeburger³⁶ (említve 1507/1508–1540 között) vagy követője által készített, hátoldalán antikizáló csatajelenetet, illetve Mária balra néző profilportróját ábrázoló emlékérem.³⁷

II. Lajos augsburgi portréja

II. Lajosnak a Német-római Birodalom – amelynek trónján a 15. század óta a Habsburgok ültek – távolabbi részein is megfigyelhető tiszteletére utal, hogy a fiatalon elhunyt uralkodó 16. századi félalakos – isme-

reteim szerint a hazai szakirodalomban eddig számon nem tartott – portréja díszítette egykor az augsburgi takácscéh épületének, az ún. Weberhausnak az egyik helyiségét. A céhek a 14. század közepe – a céhes alkotmány (törvénykönyv) 1368-as bevezetése – óta meghatározó szerepet játszottak az 1276-ban Habsburg Rudolf (1218–1291) által szabad birodalmi város rangjára emelt Augsburg életében. A város kézművessége a középkorban és a kora újkorban rendkívül elismert volt, fogalommal vált az itt gyártott fegyver és páncél, ötvösmunka, óra, illetve jelentősek voltak a textilipar és a könyvnyomtatás termékei is. Fontos szerepet töltöttek be a város irányításában a takácsok, akik közül sokan a textiltereskedelemben is részt vettek. A gazdag augsburgi kereskedőcsaládok egy része, mint például a Fuggerek vagy a Welserek, eredetileg takácsok voltak. A takácsok jelentőségét mutatja, hogy céhük 1389-ben – a céhek közül egyedülként – egy háromszintes kőházat vásárolt a város központjában, közel a városházához. A Weberhaus a reprezentatív funkció mellett (az épület második emeletén található középső helyiség, a Weberstube [Zunftsaal, Zunftstube] a céhbíróság és a céhgyűlések helye volt) a napi gazdasági feladatok ellátására is alkalmas volt: raktárként és áruellenőrző helyként is szolgált.³⁸

A fénykorát élő céh 1457-ben megbízta Peter Kaltenhofert (Kaltenofer) (?–1490 k.) a Weberstube kifestésével.³⁹ A terem dongaboltozata huszonkét festett fadeszkából áll, amelyek kb. 7,5 méter hosszúak. A késő gótikus képciklus több mint száznegyven ótestamentumi ábrázolást tartalmaz, néhány jelenet pedig a Nagy Sándor életét bemutató *Sándor-regényt* (*Alexanderroman*) eleveníti meg. Az egykori nyugati

31 ERDŐS 2014. 133. Ld. még *Frauen, Kunst und Macht* 2018. 12–13; BÁRÁNY Attila: Az utolsó kereszties lovag. *Rubicon*, 31. 2020. 4. sz. 76–81.

32 YBL Ervin: A brüsszeli Sainte Gudule-templom magyar vonatkozású történelmi ablakai és II. Lajos két képmása. *Magyar Művészet*, 2. 1926. 7. sz. 385.

33 Uo. 387; BÁRÁNY 2013. 378.

34 BÁRÁNY 2013. 379.

35 GYÖNGYÖSSY–WINTER 2007. 141. No. 1782; PAPP 2019. 175–178.

36 VIKTOR KATZ: *Die erzgebirgische Prägemedaille des XVI. Jahrhunderts*. Praha, M. Schulz, 1932. 51–91; *Wettstreit in Erz. Porträtmedaillen der deutschen Renaissance*. Ausstellungskatalog. Hg. von Walter CUPPERI–Martin HIRSCH et al. Berlin, Dt. Kunstverlag, 2013. 327 (Manuel TEGET-WELZ).

37 GYÖNGYÖSSY–WINTER 2007. 141. No. 1783, 141–142. No. 1784; PAPP 2019. 168–175.

38 NETZER 1980. 65; PRUMMER 2013. 26.

39 A Weberhaus és a Weberstube kiterjedt irodalmából ld. pl.

LIEB 1937; KRÄMER 1980; MEINE-SCHAWÉ 1995; Jörg ROGGE: Die Bildzyklen in der Amtsstube des Weberzunftshauses in Augsburg von 1456/57. In: *Mundus in Imagine. Bildersprache und Lebenswelten im Mittelalter. Festgabe für Klaus Schreiner*. Hg. von Andrea LÖTHER et al. München, Fink, 1996. 319–344; Ulrich MEIER: Republikanische Ikonographie in oberschwäbischen Reichsstädten. In: *Verborgene republikanische Traditionen in Oberschwaben*. (Oberschwaben – Geschichte und Kultur, 4.) Hg. von Peter BLICKLE. Tübingen, Bibliotheca Academica Verlag, 1998. 81, 90; Franz HÄUSLER: *Die Kaisermeile Augsburgs Prachtstraße von St. Ulrich bis Dom*. Augsburg, Wißner-Verlag, 2000. 56–68; Gregor NAGLER: Das Weberhaus in Augsburg mit seinem Freskenzyklus. Ein Denkmal für Denkmalpfleger? *Augsburger Volkskundliche Nachrichten*, 10. Heft 20. 2004. 15; GYULAI 2007. 204–206; Zdeňka MÍČALOVÁ: The Self-Presentation of Burghers in Moravian Seigniorial Towns. In: *Faces of Community in Central European Towns. Images, Symbols, and Performances, 1400–1700*. Ed. by Kateřina HORNÍČKOVÁ. London, Lexington Books, 2018. 204; KLINKERT 2019. 199–207; *Maximilian I.* 2019. 388–389. Kat. 131 (Daniela KAH); *Dressed for Success* 2020. 103–105. Kat. 128 (Christoph EMMENDÖRFFER).

3. Az augsburgi Weberstube a Bayerisches Nationalmuseumban, 1900 körül készült fényképfelvétel
Marburg, Bildarchiv Foto Marburg

falon a hét választófejedelem (a mainzi, a trieri és a kölni érsek, a rajnai palotagróf, a szász herceg, a brandenburgi őrgróf és a cseh király), illetve közöttük az 1452-ben német-római császárrá koronázott III. Frigyes (1415–1493), valamint az igazságosság és a jog őrei-ként együtt szereplő pogány (Hektór, Nagy Sándor, Julius Caesar), ószövetségi (Józsue, Dávid, Makabeus Júdás) és keresztény (Artúr király, Nagy Károly, Bouillon Gottfried) hősök közül hat félalakos portréja látható. A császár és a választófejedelmek képmásai „hitelességének” kérdése további kutatást igényel, de az valószínűnek tűnik, hogy a cseh király portréja fantáziaábrázolás: a szakállas, negyven-ötven év körüli uralkodó bizonyosan nem az akkori cseh királyt, az 1457-ben, tizenhét éves korában meghalt V. Lászlót ábrázolja, akinek a bécsi Kunsthistorisches Museum-

ban őrzött portréján csupasz arcú, hosszú, hullámos hajú fiatalembert látunk. A Weberstube egykori keleti falán filozófusok és próféták, illetve az előző sorból kimaradt három hős képe, fölöttük pedig Krisztus életéből vett jelenetek láthatók. A képciklus nemcsak a világ teremtésétől 1457-ig, III. Frigyes uralkodásáig tartó világtörténelmi összefoglaló volt, hanem morális exemplumok – jó és rossz tettek, jutalom és büntetés példái – bemutatása is, igazodva a céhbeli jogszolgáltatás helyeként szolgáló épület funkciójához. Míg a tíz filozófus és próféta képe a mennyezeti festmények morális exemplumainak mondanivalóját erősítette, a birodalom legfőbb reprezentánsainak, a császárnak és a választófejedelmeknek a szerepeltetése politikai állásfoglalás volt a város vezetésében meghatározó erőt jelentő közösség, az önmagukat a Német Nem-

4. Ifjabb Jörg Breu: Az augsburgi Weberstube freskói, 1538
Augsburg, Maximilianmuseum. Reprodukálva in: *Dressed for Success* 2020. 103, 104.

zet Szent Római Birodalma (*Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation, Sacrum Imperium Romanum Nationis Germaniae*) polgáraiént meghatározó augsburgi tálcások gyűléstermében⁴⁰ (3. kép).

A céhház 1538-as átépítésekor a Weberstube déli falán található ablakok közé pillérek helyeztek, és a déli és az északi falat ifjabb Jörg Breu (1510 k.–1547) freskókkal díszítette. A dongaboltozat alatti lunettákba az északi falon a gazdag ember és a szegény Lázár bibliai történetének (Lk 16,19–31), míg a három ablakkal tagolt déli fal félköríves mezejébe gazdag tájképi és építészeti háttérrel Heródes vacsorájának és Keresztelő Szent János lefejezésének ábrázolása került. A pillérek, illetve az ablakközöket az

1519–1556 között (koronázása 1530-ban) a német-római császári címet viselő V. Károly, a Habsburg-házhoz tartozó uralkodók, valamint II. Lajos, illetve két városi tisztviselő (herold), Hans Stierlin (?) és a festőként, építészként, íróként és kiadóként is tevékenykedő Hans Tirol (1505 k.–1576) félalakos portréja díszítette. A Habsburg-ház tagjai közül Breu V. Károlyon kívül a császár dédapjának, III. Frigyesnek, nagyapjának, I. Miksának, apjának, Szép Fülöpnek (1478–1506) és testvérének, I. Ferdinándnak a portréját készítette el (4. kép). A két herold portréja – mintegy közrefogva az uralkodókat – a szélső ablakok melletti falpillérekre került, a hat uralkodó képmása pedig balról jobbra időrendben követte egymást: III. Frigyes,

40 MEINE-SCHAWÉ 1995. 33–34.

5. Bernhard Strigel: I. Miksa családja és a gyermek II. Lajos, 1515 körül (?)
Bécs, Kunsthistorisches Museum. Fotó © KHM-Museumsverband

I. Miksa, Szép Fülöp, V. Károly, I. Ferdinánd, II. Lajos. Az uralkodók képe alá címerük, az ablakok közötti pil-lérekre groteszkek, míg a középső ablak boltozatára a birodalmi sas került.⁴¹ A Weberstube kifestésében Hans Tirol is részt vett, aki idősebb Jörg Breu műhelyében ta-nult, s feleségül vette a lányát. Nemcsak Hans Tirol és ifjabb Jörg Breu⁴² együttműködését, hanem a Habsbur-gok augsburgi tiszteletét is jelzi, hogy Breu készítette azt az V. Károly és I. Ferdinánd lánytestvéreit (köztük Habsburg Máriát) és feleségeit ábrázoló kompozíciót, amelyik Hans Tirol 1547-es, *Historia originis et nobilitatis Hispaniae et Germaniae* című, ma a Madrid melletti San

Lorenzo de El Escorial könyvtárában (ms. 28-I-10) őrzött munkáját illusztrálta.⁴³

II. Lajos I. Miksa fogadott fiaként (5. kép), illetve V. Ká-roly és I. Ferdinánd sógoraként kerülhetett az ábrázol-tak közé. Jelenléte a képegyüttesben rávilágít, milyen szorosan integrálódott személye a 16. század közepén a Habsburg-családba. A portrék felett kis festett szöveges tábla függött, II. Lajos képmása felett – mint egy később ismertetésre kerülő 19. századi akvarell mutatja – ezzel a hibás életrajzi adatot tartalmazó felirattal: „Ludowicus könig zu Hungarn zu Behem. Seines alters 29 jahr”. Mivel a freskónak ez a része megsemmisült, nem zárhatjuk

41 KRÄMER 1980; MEINE-SCHAWÉ 1995. 31, 32 (10. ábra), 36–38; Christoph Emmendorffer szerint az uralkodóportrék mellett városi tisztségviselők, a takács céh elöljárói, köztük egy „név szerint nem ismert céhmester” voltak láthatók. *Dressed for Success* 2020. 104.

42 München-Augsburger Abendzeitung, 1913. Nr. 19.

43 URL <https://rbmecat.patrimonionacional.es/bib/1627> (letöltve 2023. 11. 18.). Legújabbban vö. Friedrich POLLEROS: *Die Representation der Habsburger (1493–1806)*. Petersberg, Michael Imhof Verlag, 2023. 373–374. Hans Tirolhoz ld. pl. *Welt in Umbruch* 1980. 252; Fučíková 2021.

ki azt sem, hogy az eredeti szöveg helyes évszámot (20 *jahr*) tartalmazott, csupán a másoló olvasata volt téves.

Középületek reprezentatív uralkodógalériával való díszítésére a korban számos példát találunk, az augsburgi régi városházába például 1516 körül az idősebb Jörg Breu (1475 k.–1537) több művésszel együtt egy feltehetően hasonló képsorozatot készített, amelynek programját I. Miksa tanácsadója, Konrad Peutinger (1465–1547) állította össze és küldte el ellenőrzésre az uralkodónak. A tervezetben római császárokról és királyokról, illetve spanyol és szicíliai királyokról volt szó. Martin Schaffner (1478 k.–1546 u.) 1539–1540-ben III. Frigyes, I. Miksát, Szép Fülöpöt, V. Károlyt és I. Ferdinándot örököltette meg az ulmi városházán, éppúgy hangsúlyozva a városnak a Habsburg-ház előtti hódolatát, ahogy a Weberstube uralkodóportréi a takácscéhét.

A Weberhaus festménysorozata heves társadalmi változások idején készült. Az augsburgi polgárság az 1530-as években elhatározta a reformációhoz való csatlakozást, aminek a Weberstube falain ábrázolt két augsburgi tisztviselő is az élharcosa volt. A képprogram ugyanakkor, folytatva és a Habsburgok aktuális genealógiájával bővítve Kaltenhofer 15. századi birodalmi ikonográfiáját, a város hatalmi szerkezetében fontos szerepet betöltő takácscéh lojalitását is hangsúlyozta a katolikus császár és a Német-római Birodalom iránt.⁴⁴ Míg I. Miksa idején Augsburg a császári politika és kultúra központja volt, ezt a privilegizált szerepét elvesztette, amikor a város a birodalom evangélikus rendjéhez csatlakozott. Kettős stratégiát kellett ezért folytatniuk: a reformáció hitelvei melletti elköteleződéssel párhuzamosan fenn akarták tartani a szoros politikai, kereskedelmi és személyes kapcsolatot a Habsburg-házzal.⁴⁵

V. Károly azonban 1548-ban – miután nem sokkal korábban megnyerte a protestánsok schmalkaldeni szövetsége (ennek 1536 óta Augsburg is tagja volt) ellen indított háborút, s mivel a céheket tette felelőssé az új hitelvek terjedéséért – felszámolta az 1368 óta tartó céhkormányzást, a város vezetését a többségében katolikus patrícusok vették át. A céhek vagyonát elvették és kiárusították, jogaik és privilégiumaik egy új városi bizottságra (*Legation*) szálltak, s egy időre meg-

tiltották a céhtagok összejövetelét is. A takácscéh még mindig kiemelt szerepét jelezte ugyanakkor, hogy a Weberhaust nem adták el, mint a többi céhépületet, hanem a város tulajdonába került. Az épület – igaz, az újonnan kinevezett városi tisztviselők felügyelete mellett – megtarthatta korábbi kereskedelmi funkcióját, továbbra is itt folyt a textilek minőségének ellenőrzése és a raktározás.⁴⁶

Az épület festészeti díszítése a 17. század elején újabb magyar vonatkozással gazdagodott. 1605–1607 között Johann Matthias Kager (1575 k.–1634) az épület keleti homlokzatán megörököltette a „kalandozó” magyarokkal vívott, a német sereg győzelmével végződő 955. évi Lech-mezei (augsburgi csatát), illetve azt az anakronisztikus legendai jelenetet, amely szerint a takácsok által a csatában zsákmányolt magyar címeres pajzsot I. Ottó (912–973) király céhük jelvényeként nekik ajándékozta.⁴⁷

II. Lajos augsburgi portréjának előképe

Viszonylag pontos képet kapunk a Weberstube egykori festészeti díszítéséről – köztük II. Lajos portréjáról (6. kép) – abból a 19. század közepén keletkezett akvarellsorozatból, amelyik mind az 1457-ben, mind az 1538-ban készült képmásokat megörököltette. A sorozatot Augsburg városa a céhház akkori társtulajdonosától, Frau Plattnertől vásárolta meg, s ma a városi könyvtárban őrzik.⁴⁸ Az akvarellen II. Lajost magas nyakú, ráncolt fehér ingben, hermelinprémes sötétszürke kabátban és arany csíkokkal díszített, kék felsőruhában, az Aranygyapjas-rend láncával a nyakában látjuk, jobb kezében irattekercset tart. Az előtte látható címerpajzson királyságai és tartományai címerei, felette korona kapott helyet. A fülig érő haját, bajuszt és hegyes szakállat viselő, balra néző profilban ábrázolt király fején fekete, plakettdíszes barettet visel.

Mi lehetett Breu festményének az előképe? II. Lajos portréinak alapvetően két típusát különíthetjük el: az egyiken az uralkodót enyhén oldalra fordulva, míg a másikon profilból láthatjuk. Az első típust képviseli például

44 *Dressed for Success* 2020. 104–105.

45 MEINE-SCHAWÉ 1995. 36, 38. Vö. Nicole FINKL: *Administrative Verdichtung und Konfessionalisierung. Die Verwaltung der Reichsstadt Augsburg im 16. Jahrhundert*. Neustadt an der Aisch, Philipp C. W. Schmidt, 2011.

46 NETZER 1980. 64.; Claus-Peter CLASEN: *Die Augsburger Weber. Leistungen und Krisen des Textilgewerbes um 1600*. Augsburg, H. Mühlberger,

1981. 73–79.; PRUMMER 2013. 26.; KLINKERT 2019. 205.

47 Ld. pl. *Kurze hocheigentliche* 1658; GÖBEL 1718; PINGITZER 1760; NETZER 1980; HASCHER 1996. 68–72, 191–193; PRUMMER 2013. 26–27; KLINKERT 2019. 204–205.

48 Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek Augsburg, 2° Cod. Aug. 456. Vö. MEINE-SCHAWÉ 1995. 42 (42. jegyzet), 27–74. kép (72–79).

6. II. Lajos portréja. Ifjabb Jörg Breu 1538-as freskójának (Augsburg, Weberhaus) az akvarellmásolata, 1860 körül
Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek Augsburg

49 Hans Krell: *II. Lajos király képmása*, 1526, olaj, fa, 31,5 × 25 cm, Bécs, Kunsthistorisches Museum, Gemäldegalerie (a továbbiakban KHM GG), ltsz. 446o. Újabbban ld. pl. *Habsburg Mária* 2005. 175. Kat. III-2. (Zuzana LUDÍKOVÁ); *Europa Jagellonica 1386–1572. Art and Culture in Central Europe under the Jagiellonian Dynasty*. Exhibition guide. Ed. by Jiří FAJT. Kutná Hora, Gallery of Central Bohemian Region–GASK, 2012. 88. Kat. 1.72; ERDŐS 2014. 143. Kat. 10; *Frauen, Kunst und Macht* 2018. 121 (Thomas KUSTER); Mate Božić–Stjepan Čosić: *Hrvatski grbovi. Geneza, simbolika, povijest*. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu–FF-press, Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, 2021. 89.

a királyi pár udvari festőjének, Hans Krellnek (1490 k. – 1565 k.?) II. Lajos életében készült portréja (7. kép),⁴⁹ a Szépművészeti Múzeumban és a Magyar Nemzeti Múzeumban található posztumusz festmények, egy Svédországban,⁵⁰ illetve Németországban őrzött egész alakos képmás,⁵¹ valamint néhány grafikai ábrázolás.⁵²

A profilportrékhoz tartozott az a festmény, amelyik egykor Paolo Giovio (Paulus Iovius) (1483–1552) nocerai püspök eredetileg több mint négyszáz darabot tartalmazó, szétszóródott comói arcképgyűjteményében volt. Bár a festmény elveszett, az ikonográfiai típus festmény- és metszetmásolatok⁵³ révén széles körben ismertté vált (8. kép).⁵⁴ A Giovio-féle barettes portré előképe valószínűleg egy II. Lajost profilból ábrázoló érem lehetett. A király életében, illetve halála után készült érmek között babérkoszorús, koronás és barettes arcképek egyaránt szerepelnek. Az uralkodó a potenciális előképként szolgáló barettes éremportrék⁵⁵ mindegyikén a Giovio-féle képmáshoz hasonló ruházatot visel, a baret formája azonban kicsit eltér az ábrázolásokon egymástól.

Giovio arcképgyűjteményének európai népszerűségét jelzi, hogy II. (Tiroli) Ferdinánd (1529–1595) főherceg majdnem ezer darabból álló, kis méretű (13,5 × 10,5 cm) festményeket tartalmazó, humanista (*uomini illustri*) és dinasztikus (ősgaléria) koncepciójú, hierarchikus felépítésű ambrasi (ma a bécsi Kunsthistorisches Museum Münzkabinetjében kiállított) képgyűjteménye⁵⁶ egy ré-

50 *II. Lajos állóképe*, 16. század (?), olaj, vászon, 197 × 119 cm, Stockholm, Gripsholm kastély, Mariefred, ltsz. NMGrh 596. Kurt LÖCHER: Hans Krell – II. Lajos magyar király és Habsburg Mária udvari festője. In: *Habsburg Mária* 2005. 65, 19. kép; PAPP 2021. 390–391.

51 *II. Lajos állóképe*, 16. század (?), olaj, vászon, München, Bayerische Staatsgemäldesammlungen, Alte Pinakothek, ltsz. 6946. Vö. PAPP 2021. 389, 391.

52 PAPP 2021. 391.

53 Iovius 1575. (II. Lajosról: 274–277, portréja: 275, az illusztráción téves [175] oldalszámozással).

54 PAPP 2019. 161–163.

55 *Schallaburg* 1982. 509–510. Kat. 534–535, 510. Kat. 537 (Vera HÉRI); GYÖNGYÖSSY–WINTER 2007. 140–142. No. 1780–1784; ERDŐS 2014. 143. No. 17, 144. No. 24; 145. No. 31–32; PAPP 2019. 168–169.

56 Friedrich KENNER: Die Porträtsammlung des Erzherzogs Ferdinand von Tirol. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*, 14. 1893. 37–186, Uo. 15. 1894. 147–259, Uo. 17. 1896. 101–274, Uo. 18. 1897. 135–261, Uo. 19. 1898. 6–146; Alphons Lhotsky: *Die Geschichte der Sammlungen. Erste Hälfte. Von den Anfängen bis zum Tode Kaiser Karls VI. 1740.* (Festschrift des Kunsthistorischen Museums zur Feier des fünfzigjährigen Bestandes.) Wien, Verlag Berger, 1941–1945. 186–187; Karl SCHÜTZ: Die Porträtsammlung Erzherzog Ferdinands II. In: *Werke für die Ewigkeit. Kaiser Maximilian I. und Erzherzog Ferdinand II.* Ausstellungskatalog. Hg. von Wilfried SEIPEL. Wien, Kunsthistorisches Museum, 2002. 19–23.

7. Hans Krell: II. Lajos király képmása, 1526
Bécs, Kunsthistorisches Museum, Gemäldegalerie. Fotó © KHM-Museumsverband

szének – köztük II. Lajos portréjának is⁵⁷ – a Giovio-féle arcképek firenzei másolatai voltak az előképei. II. Lajos profilképe Pompilio Totti (1590 k.–1639) 1635-ben megjelent kiadványában,⁵⁸ illetve egy hasonló című későbbi

kiadásban is⁵⁹ szerepelt. A Giovio-féle portré – vagy az előképként szolgáló érem – hatása számos II. Lajos-képmás esetében feltételezhető, mint például a budapesti Szépművészeti Múzeumban őrzött reprezentatív

57 KHM GG, Itsz. 4673, 159. számú kép. Újabbán ld. Császár és király 2001. 116. Kat. 5.4; *Kaiser Ferdinand I. 1503–1564. Das Werden der Habsburgermonarchie*. Ausstellungskatalog. Hg. von Wilfried SEIPEL. Wien–Milano, Kunsthistorisches Museum–Skira, 2003. 482. Kat. VII.46; ERDŐS 2014. 146–147. Kat. 42.

58 *Ritratti et elogii di capitani illustri [...]*. Roma, Pompilio Totti, 1635. 193–194. Vö. ERDŐS 2014. 137–138, 147. Kat. 44–46.

59 Giulio Roscio et al.: *Ritratti et elogii di capitani illustri [...]*. Roma, Filippo de' Rossi, 1646. 254–256.

8. Tobias Stimmer: II. Lajos, 1575 körül
Iovius 1575.

portrén.⁶⁰ A festmény egy ideig Gaspar de Haro Guzman y Marchese del Carpio (1629–1687) nápolyi alkirály, műgyűjtő tulajdonában volt, majd a bécsi császári kép-

9. Emlékérem II. Lajos és Stephan Schlick tiszteletére, 1526 után
Bécs, Kunsthistorisches Museum, Münzkabinett
Fotó © KHM-Museumsverband

gyűjteménybe került, s az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után Ausztriában maradt magyar kulturális javak átadásáról szóló, 1932. november 27-én aláírt ún. velencei egyezmény keretében 1933-ban érkezett a Kunsthistorisches Museum-ból Budapestre. A feltehetően egy itáliai mester által a 16. század első felében készített festményt korábban Tiziano (1487 k.–1576) II. Lajost ábrázoló egész alakos, elveszett képmása részleges másolatának vélték.⁶¹ A festményen ábrázolt alak ruhája és testtartása valójában Raffaello Santi (1483–1520) Lorenzo de' Medici (1492–1519) 1516–1519 körül készült, ma amerikai magántulajdonban lévő portréjának másolata – kiegészítve az Aranygyapjas-rend jelvényével.⁶²

60 Ismeretlen itáliai festő: II. Lajos portréja, 16. század első fele, olaj, tölgyfa, SZM, ltsz. 6783. Újabbán vö. *Habsburg Mária* 2005. 225–226. Kat. VI-2 (URBACH ZSUZSA); ERDŐS 2014. 136, 147. No. 44.

61 II. Lajos Tiziano által festett arcképéről „II. Fülöp spanyol király madridi hagyatéki leltára (1598–1607) emlékezik meg. [...] talán nem tévedünk, ha az elégett eredeti részletmásolatát II. Lajosnak abban az arcképében véljük felismerni, amely 1933-ban az egykori bécsi császári gyűjteményekből a Szépművészeti Múzeumba került”. BALOGH JÓLÁN: Tizian és Mária királyné. *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts / Az O. M. Szépművészeti Múzeum Közleményei*, 2. 1948. 56. Vö. „1316. Otro retrato entero del rey Ludovico de Hungria al óleo, de mano del Ticiano, con calzas coloradas, que tiene de alto vara y cinco dozabos y de ancho una vara y un dozabo. No 8. Tasado en cien reales.” RUDOLF BEER: Inventare aus

dem Archivo del Palacio zu Madrid, [2]. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*, 19. 1898. CXXVIII. Habsburg Mária és Tiziano kapcsolatához ld. URBACH 2015. 171; Miguel Falomir FAUS: Titian, Mary of Hungary and Venus and Psyche. In: *Mary of Hungary. Renaissance Patron and Collector. Gender, Art and Culture*. Ed. by Noelia García PÉREZ. London, Brepols, 2020. 97–108.

62 *Habsburg Mária* 2005. 225. Kat. VI-2 (URBACH ZSUZSA); ORSOLYA BUBRÁK: Nachbildung. Reproduktion, Kopie. Zum Phänomen der ‚Wiederholung‘ in der Porträtkunst des ungarischen Barock. In: *Prinzip Wiederholung. Zur Ästhetik von System- und Sinnbildung in Literatur, Kunst und Kultur aus interdisziplinärer Sicht*. Hg. von Károly CSÚRI–Joachim JACOB. Bielefeld, Aisthesis Verlag, 2015. 218 (Abb. 2a, 2b), 230, 231.

Míg ezeken a profilportrékon II. Lajos rövid szakállat visel, ismerünk néhány olyan ábrázolást, amelyiken hosszabb, elvékonyodó szakállal látható. Ilyenrel találkozunk például egy 1526 után készített fametszeten, amelyiken medaillonban Mária királyné, illetve férje arcképe látható.⁶³ A fametszetes párosportré II. Lajos-ábrázolása hasonlóságot mutat egy, a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött, elefántcsont (?) festett arcképpel,⁶⁴ illetve a II. Lajos és a cseh származású, a mohácsi csatában harcoló és feltehetően ott életét veszítő Stephan Schlick (Štěpán Šlik) (1487–1526) emlékére készült érem képmásával (9. kép).⁶⁵ Hieronymus Beck von Leopoldsdorf (1525–1596) az 1570–1590-es években valószínűleg festménymásolatokból összeállított, a bécsi Kunsthistorisches Museumban található *Porträtbuchja* két miniatúráján is találkozunk a barettet viselő, hegyes szakállas II. Lajos profilképével. Az egyik kép az uralkodót magában, a másik pedig feleségével, Mária királynéval együtt (KHM GG, 9691, 125. lap) ábrázolja (10. kép).⁶⁶ Ezekhez hasonló, hosszabb szakállat visel a magyar király ifjabb Jörg Breu augsburgi festményén is, melynek előképe talán egy érem – például a Schlick-féle emlékérem – II. Lajos-ábrázolása lehetett.

Ifjabb Jörg Breu freskóinak felfedezése és a Weberhaus lebontása

Mivel a 19. században a manufaktúráisan működő tákáscső már nem tudott versenyezni az ipari textiltermeléssel, jelentősége csökkent, s a Weberhaus állaga

10. II. Lajos és Habsburg Mária. Miniatúra Hieronymus Beck von Leopoldsdorf *Porträtbuchjából*, 1570–1590-es évek Bécs, Kunsthistorisches Museum

63 II. Lajos és Habsburg Mária, fametszet, felirata: „Maria Regina vngarie, Lodovic(us) Rex vngarie”, Kassa, Vychodoslovenské Múzeum, ltsz. K 3815. Vö. *Habsburg Mária* 2005. 205. Kat. V-1 (Zuzana LUDÍKOVÁ–Martin ŠUGÁR); ERDŐS 2014. 144. No. 23. A metszetet – amelyet a 2005-ös Habsburg Mária-kiállítás katalógusa publikátlanlanként említ – Albrecht Dürernek tulajdonítja: SZALAY József–BARÓTI Lajos: *A magyar nemzet története, II. Magyarország a vegyes házakkól származott királyok korában*. Budapest, Lampel Róbert (Wodianer F. és fia) Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedés, 1896–1897. 349. illetve csak Mária arcképét közreadva: ORTVAY Tivadar: *Mária, II. Lajos magyar király neje 1505–1558*. (Magyar Történelmi Életrajzok.) Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1914. 88.

64 Ismeretlen mester: *II. Lajos színezett profilportréja*, 16. század (?), elefántcsont (?), tempera, felirata: „Ludowicvs Rex [...] ng[...]”, MNM TKCS, Grafikai Gyűjtemény, ltsz. 407. Vö. FAZEKAS István: *A Habsburgok és Magyarország a 16. században*. In: Császár és király 2001. 33. 118. Kat. 8.2.

65 Ld. pl. Schallaburg 1982. 510. Kat. 537. (Vera HÉRI); *Habsburg Mária* 2005. 235. Kat. VI-24 (HÉRI Vera); Heinz WINTER: *Középkori*

magyar uralkodók emlékérméi a bécsi Kunsthistorisches Museum Éremtárában. Adalék a magyarországi portréérmek fejlődéséhez. *Numizmatikai Közöny*, 104–105. (2005–2006.) 2006. 76. No. 25; GYÖNGYÖSSY–WINTER 2007. 141. No. 1781; G. HÉRI Vera: *A törökellenes háborúk emlékérméi*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2009. 29–30. No. 22; ERDŐS 2014. 129, 144. No. 24; Uwe TRESP: »Pro patria pugnando contra Turcam oppetiit.« Die Erinnerung an Graf Stefan Schlick (†1526 bei Mohács) als kulturelles Propagandainstrument. In: *Türkenkriege und Adelskultur in Ostmitteleuropa vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. Hg. von Robert BORN–Sabine JAGODZINSKI. Ostfildern, Thorbecke, 2014. 130, 2. kép; Stephen K. SCHER: *The Scher Collection of Commemorative Medals*. New York, Giles, 2019. 182. No. 288; *Imago, Imagines: Výtvarné dílo a proměny jeho funkcí ve středověku v českých zemích, I–II*. Ed. Kateřina KUBÍNOVÁ–Klára BENEŠOVSKÁ. Prag, Academia, 2020. II. 455.

66 Bécs, KHM, ltsz. GG 9691, 127. és 125. lap. Ld. pl. Günther HEINZ: *Das Porträtbuch des Hieronymus Beck von Leopoldsdorf. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, 71. 1975. 206. No. 21 (200, 220. kép), 250. No. 92 (233, 304. kép); *Habsburg Mária* 2005. 225. Kat. VI-2 (URBACH Zsuzsa); ERDŐS 2014. 136, 147. No. 43.

is romlott. 1837-ben a gótikus oszlopcsarnokban tizenegy boltot alakítottak ki.⁶⁷ A patinás épület ugyanakkor romló állapota ellenére is felkeltette a hozzáértők figyelmét. Egy ismeretlen szerző – mivel akkortájt sokat lehetett hallani a Weberhaus régi festményeiről – 1856-ban háromrészes ismertetést közölt róla egy augsburgi lapban.⁶⁸ Bemutatja a 17. század eleji külső festéseket, amelyek közül néhány már alig volt kivehető. Hosszan ír a keleti homlokzatnak a Lech-mezei csatát ábrázoló jelenetéről, amelyen a művész azt a pillanatot mutatta be, amikor eldőlt a csata, a magyarok kétségbeesett menekülésbe kezdtek, a birodalmi sereg pedig a menekülőket üldözésbe fogott. Hangsúlyozza a csata történeti jelentőségét, közvetlen kapcsolatot feltételezve a hunok és a magyarok támadásai között: a legdicőségesebb német győzelem volt, amikor a német hazát évszázadokon át rettegésben tartó barbárokat megsemmisítették, lehetővé téve a szabad és békés fejlődést. Bemutatja a Weberstube akkor még az épületben található 15. századi festett faburkolatát is, sajnálkozva, hogy „Georg Briu” (azaz Jörg Breu) száz évvel később saját ízlése szerint renoválta a festményeket, ezért nem tudjuk megítélni a korábbi festést. A legjelentősebbeknek – mint látni fogjuk – az ablakok közti császárportrékat tartja. A takácsok – zárja írását – a korábbi évszázadokban gyakran foglaltak el vezető posztokat a városi tanácsban, a textilgyárak ipari termelése azonban csökkentette jelentőségüket. Bár követelték a várostól a gyárak bezárását, ez reménytelen volt, mert a fejlődést nem lehet megállítani.⁶⁹ Talán a cikksorozatban is említett, fellendülő érdeklődéssel függ össze, hogy a 19. század közepén – mint láttuk – egy akvarellsorozat is készült a Weberhaus 15–17. századi festményeiről, köztük II. Lajos portréjáról (6. kép).

Az 1861-ben feloszlott takácscéh épületét 1863-ban értékesítették. Az új tulajdonos, Wendelin Amman (1822–1897) 1864-ben a díszterem fenyőfára festett fal- és mennyezetképeit ezer guldenért eladta a müncheni Bayerisches Nationalmuseumnak. Az 1865-ben múzeum-

ba került együttest a 19. század végén átszállították az újonnan megnyílt, Prinzregentenstraße-i épületbe, ahol – 1990–1993 között történt restaurálása után⁷⁰ – ma is megtekinthető.⁷¹ A múzeumban berendezett 9. terem méreteiben és formájában megfelel az augsburgi takácsház egykori helyiségének (3. kép).⁷²

A Weberstube festett faburkolatának eladása után az épület több tulajdonoshoz került, lent újabb boltokat, fent lakásokat alakítottak ki benne, s a 19. század végére már nagyon rossz állapotban volt. Friedrich von Thiersch (1852–1921) építész 1902-ben az augsburgi homlokzatfestészetről tartott, nyomtatásban is megjelent előadás⁷³ hatására August Brandes (1872–1948) festőművész megkezdte az akkor még magántulajdonban lévő Weberhaus külső festészeti díszítésének dokumentálását. Brandes 1903–1904-ben temperaképeket készített, amelyeken a megmaradt freskórészletek, korábbi leírások és metszetek segítségével megpróbálta rekonstruálni a homlokzatok egykori ábrázolásait, a keleti homlokzatát például részben Johann Thomas Kraus (1696–1775) 80 × 50 cm-es rézmetszete (1715)⁷⁴ alapján.⁷⁵ Az épületet 1912-ben megvásárolta a város, s mivel az építészeti felmérés szerint már nem volt helyreállítható, elhatározták a lebontását. August Brandes 1912-ben a városi tanács megbízásából tovább dolgozott az egykori homlokzati freskók rekonstrukciós tervein, immár azért, hogy azokat felhasználhassák a tervezett új épület külső falainak festészeti díszítésénél. A Weberhaus Brandes által készített, festett modelljét az augsburgi Textilmuseum őrzi.⁷⁶

Ebben az évben azonban – amint arról a Königliche Generalkonservatorium der Kunstdenkmale und Altertümer Bayerns tisztviselőjének 1912. december 23-án kelt, a városi tanácshoz küldött levele is beszámolt – a második emeleti ablakok közötti pillérekben a 16. század első feléből származó freskókat találtak.⁷⁷ A „Burgkmaier idejében” keletkezett freskomaradványokat Pius Dirr (1875–1943) levéltáros hamar ifjabb Jörg Breu 1538-as festményeiként azonosította,⁷⁸ hangsúlyozva jelentőségüket, és javaslatot téve megmentésükre, illetve

67 *Das Weberhaus* 615 Jahre 2004, 5; PRUMMER 2013, 26–27.

68 *Sonntags-Beilage zum Augsburger Anzeigblatt*. Nr. 7. 17. Februar 1856. [2.]; Nr. 8. 24. Februar 1856. [2.]; Nr. 10. 9. März 1856. [2.].

69 *Sonntags-Beilage zum Augsburger Anzeigblatt*, Nr. 8. 24. Februar 1856. [2.].

70 Barbara STAUDACHER – Volker JUTZI: *Zunftstube der Augsburger Weber. Jahresbericht 1993*. Bayerisches Nationalmuseum, 50–51.

71 1547, festett fenyőfa, München, Bayerisches Nationalmuseum (Saal 9), ltsz. MA 856–MA 860.

72 MEINE-SCHAWÉ 1995, 29.

73 Friedrich von THIERSCH: *Die Augsburger Fassadenmalerei. Vortrag*,

gehalten am 2. September 1902 in Augsburg am Verbandstage der Deutschen Architekten- und Ingenieur-Vereine. München, Süddeutsche Verlagsanstalt, 1902. (Megjelent: *Süddeutsche Bauzeitung*, 12. 1902. 43–46. sz.)

74 Augsburg, Graphische Sammlung, ltsz. G 12114. Vö. *Deutsche Bauzeitung*, 48. 1914/1915. január 17. 61; HASCHER 1996. 195; GVULAI 2007. 205.

75 MEINE-SCHAWÉ 1995. 37. 39 (17–18. kép); PRUMMER 2013. 27–28 (a keleti homlokzat Brandes-féle rekonstrukciója helyett tévesen a déliét közreadva).

76 KLINKERT 2019. 204, 13–14. kép.

77 Aug. StA MStA, A, W, 20253, Bestand 19, Signatur 374.

78 *München-Augsburger Abendzeitung*, 1913. Nr. 19.

a kutatás folytatására. A nagy érdeklődés miatt úgy döntöttek – olvashatjuk a városi tanács 1913. január 11-i ülésének jegyzőkönyvében is –, hogy további kutatásokat kell végezni az épületben, az előkerült uralkodóportrékat élethű módon kell megörökíteni, és a tervezett bontás előtt meg kell próbálni megmenteni őket a Maximilianmuseum számára. Az August Brandes által elkészítendő színes másolatokra kilencszáz, míg a régi festések gondos leválasztására és elszállítására ötszáz márkát szánnak.⁷⁹

A freskóletek miatt a takácsok háza hamar közügy lett, augsburgi és müncheni művészek, írók tiltakoztak az épület lebontása ellen. Friedrich von Thiersch a városvezetésnek írt levelében hangsúlyozta, hogy az épület alapfalai egészségesek, ezért meg kell azt menteni. Javasolta a Weberstube egykori festéseinek a visszaszerzését vagy a megmaradt és újonnan felfedezett császárképek restaurálását, illetve a homlokzatok újrafestését.⁸⁰ Georg Hager (1863–1941) jogtanácsos, a műemlékvédelmi hivatal munkatársa is azt hangsúlyozta, hogy mivel a felfedezett Breu-freskók nagyon értékesek, meg kell menteni az épületet. Hager azt is felvetette, hogy egy nagylelkű mecénás által a dominikánus templom felújítására felajánlott kétszázezer márka egy részét esetleg csoportosítsák át a Weberhaus helyreállítására.⁸¹

Bár a városi tanács nem utasította el azonnal az épület megmentésére irányuló javaslatokat, nem sokat tett a bontási határozat megváltoztatásáért. Attól például, hogy a 15. századi festett faburkolat visszaszerzése érdekében forduljanak Rupprecht von Bayern (1869–1955) bajor trónörökshöz támogatásért, tartózkodtak. Mivel a Bayerisches Nationalmuseum igazgatója, Hans Stegmann (1862–1914) a visszaszerzésre kevés esélyt látott, úgy vélte, a tervezett audiencia feleslegesen befolyásolná hátrányosan a város és Rupprecht herceg eddigi jó kapcsolatát. A Bayerisches Staatsministerium des Innern für Kirchen- und Schulangelegenheiten pedig elutasította a kérést azzal, hogy ha minden hasonló igénynek eleget tennének, az veszélyeztetné a müncheni múzeum

központi tartományi múzeumi funkcióját. Ellenérvként fogalmazták meg azt is, hogy az átszállítás tűzvédelmi szempontból is veszélyeztetné a 15. századi műemlék biztonságát, hiszen egy olyan épületben helyeznék el, amelyekben üzletek, raktárak és lakások vannak.⁸²

A hírrel, hogy a Weberhaust lebontják, számos újságban foglalkoztak. Az újságírók sérelmezték, hogy a bontással a bajor műemlékvédelmi hivatal is egyetértett, ellentmondva ezzel alapfeladatának. Úgy vélték, a tervezett új épület semmiképpen nem lenne hiteles, különösen a belseje nem.⁸³ 1913 márciusának végén szinte naponta jelentek meg a lebontás ellen tiltakozó cikkek a müncheni és augsburgi lapokban (*München-Augsburger Abendzeitung*, *Augsburger Neueste Nachrichten*), bírálva a városvezetést, hogy csak szavakban törekedett az épület megmentésére, s titokban, a polgárok megkerülésével folytatta a tárgyalásokat.

1913. március 18-án a tiltakozást vezető *Die Ecke* augsburgi művészegyesület is írt a városvezetésnek, szorgalmazva az épület helyreállítását, költségvetést is mellékelve levelükhöz. A városi tanács március 29-i ülésén mégis megszületett a végleges határozat a bontásról, illetve a helyén egy új épület felépítéséről, a döntés részletes (tizenöt oldalas) indoklásával, a pró és kontra érvek felsorakoztatásával. Bár a falfestmények felfedezése – olvashatjuk a jegyzőkönyvben – fontos eseménye volt a városnak, s a technikájuk is egyedülálló, rossz állapotban vannak. Az ellenérvek között szerepelt az is, hogy a mostani épület az évszázadok alatt bekövetkezett külső és belső átalakítások miatt már jelentősen különbözik a középkortól. A témával kapcsolatban még április és július között is sok sajtóhírt találunk,⁸⁴ s az eseményekről megjelent egy húszoldalas nyomtatott összefoglalás is.⁸⁵

Breu festményeinek fennmaradt töredékeit leválasztották a falról, és a múzeumba szállították. 1913-ban befejeződött a bontás, 1915-ben pedig elkészült az új épület, amely formájában a régihez hasonlított, csak egy kicsivel nagyobb és egy emelettel magasabb lett. Külsőjét 1916-ban Brandes rekonstrukciója nyomán a

79 Aug. StA MStA, A, W, 20253, Bestand 19, Signatur 374.

80 Aug. StA MStA, A, W, 20253, Bestand 19, Signatur 374.

81 Aug. StA MStA, A, W, 20253, Bestand 19, Signatur 374.

82 Mindkét irat: Aug. StA MStA, A, W, 20253, Bestand 19, Signatur 374.

83 *Augsburger Neueste Nachrichten*, Nr. 66. 19. März 1913.

84 Két hosszabb írás: *Augsburger Neueste Nachrichten*, Nr. 100. 30. April 1913, Nr. 101. 2. Mai 1913.

85 Betreff: Das Weberhaus in Augsburg. Augsburg, den 25. April, 1913.

Az említett iratok: Aug. StA MStA, A, W, 20253, Bestand 19, Signatur 374. Vö. *Das Weberhaus 615 Jahre 2004*. 9; Magdalena STEINBACHER: *Zwischen Denkmalschutz, Bürgerpartizipation und Städtischer Verantwortung. Die Debatte um Abbruch und Erhalt des Augsburger Weberhauses 1912–1914*. Masterarbeit. Universität Augsburg. URL <https://www.uni-augsburg.de/de/fakultaet/philhist/professuren/kunst-und-kulturgeschichte/kunstgeschichte/dissertationen-masterarbeiten/masterarbeiten-abgeschlossen/zwischen-denkmalschutz-buergerpartizipation-und-staetischer-veran/> (letöltve 2023. 11. 18.).

17. század elejét idéző, néhol – előkép híján – a művész saját ötletein alapuló, részletgazdag freskókkal díszítették,⁸⁶ amelyek azonban már tíz évvel később elkezdtek lehullani, újabb tíz év múlva pedig szinte teljesen eltűntek.⁸⁷ Az 1930-as évek közepén Otto Michael Schmitt (1904–1992) – a nemzeti szocialista ideológia szellemében – heroikus alakokkal, munkaszimbólumokkal, a keleti homlokzaton a Lech-mezei csata ábrázolásával újrafestette az épület külsejét. A ház 1944-ben bombatámadásban elpusztult, 1958-ban újjáépítették, majd 1959–1961-ben homlokzatait Otto Michael Schmitt ma is látható freskóival díszítették.⁸⁸ A 2004-ben egy tűzben megsemmisült tetőt később újjáépítették.⁸⁹

Ifjabb Jörg Breu 1538-ban készült freskóinak töredékei tehát ma augsburgi közgyűjteményben, a Maximilian-museumban találhatóak.⁹⁰ Míg a Habsburg-uralkodók különböző méretű, kb. 150 × 50 cm nagyságú portréi (Szép Fülöpnek csak a 76 × 39 cm-es arcképe maradt meg) a Maximilianmuseum állandó kiállításán láthatók, II. Lajos képmása már a 20. század elején töredékesé vált, az arca teljesen megsemmisült, így ez a töredék ma a múzeum raktárában van. A freskótöredékek 1980-as ismertetésében nincs önálló tétel II. Lajos képmásáról, csupán az egyik töredék leírásában találunk utalást egykori portréjára.⁹¹ Egy 2019-es és egy 2020-as augsburgi kiállításon öt freskótöredéket mutattak be, a két városi tisztviselő, azaz Hans Tirol és Hans Stierlin, valamint III. Frigyes, Szép Fülöp és V. Károly portréját. A 2019-es katalógus leírása szerint a Weberhaus 1913-as bontásakor ifjabb Jörg Breu öt – a kiállításon is bemutatott – freskóját vették le a falakról. A szerző megemlíti I. Miksa egykori képmását, mint amelyik nem maradt fent, II. Lajos és I. Ferdinánd portréja azonban nem szerepel a tételben.⁹² A 2020-as katalógusban mind a hat egykori ábrázoltat – köztük II. Lajost és I. Ferdinándot – megemlítik, s azt is, hogy a freskók maradványai a Maximilianmuseumban vannak, II. Lajos portréjának

töredékéről azonban nem esik szó.⁹³ Az öt freskótöredék színes reprodukcióját mindkét katalógusban közreadták (4. kép).

Arról, hogy II. Lajos portréja mikor vált töredékesé, nincs információ. A 19. század közepén – ahogy az említett akvarellsorozatnak a királyt ábrázoló darabja mutatja (6. kép) – még teljesen ép lehetett. A császárportrékat eredeti formájukban (tehát épen) megmaradtaként írja le az 1856-os cikksorozat szerzője is, igaz, II. Lajos és Szép Fülöp képét nem említi, talán azért, mert egyfajta birodalmi szemlélettel a városnak az ábrázolt császárok alatti virágzását hangsúlyozza. A Weberhausban – írja – a legjelentősebbek „sind die Gemälde in den Fensterbrüstungen, welche in wahrscheinlich sehr treuen Portraits jene Kaiser darstellen, unter deren Regierung Augsburg seine höchste Blüthe sah: die Kaiser Friedrich, Maximilian, Karl und Ferdinand”.⁹⁴ Ekkor tehát I. Miksa és I. Ferdinánd portréja még szintén ép lehetett. A Weberstube falait később tapétával vonták be, amelynek maradványai jól látszanak annak az augsburgi városi levéltárban található, a Hochbauamt-tól a gyűjteménybe került fényképsorozatnak⁹⁵ a darabjain, amelyet az 1912-ben felfedezett képmásokról készítettek. II. Lajosnak a tapéta alól kibontott portréja két képen is látható, az arc azonban ekkor már teljesen hiányzik a freskóról (11–12. kép).⁹⁶ Ugyanilyen töredékesen, arc nélkül ábrázolja II. Lajost annak a freskótöredékről készített rajznak a fekete-fehér fényképe is, amelynek reprodukcióját dr. Christoph Nicht (Kunstsammlungen und Museen Augsburg, Grafische Sammlung) szívességből kaptam meg (13. kép).

A fekete-fehér fényképsorozatban a freskótöredékek némelyikén a portrék felett még látszik az egykori felirat, amely az ábrázoltak nevét is tartalmazta, a II. Lajos portréjának töredékét ábrázoló két fényképen és a rajzon azonban ennek a táblának a feliratából már semmit nem látunk. Pius Dirr 1913-as újságcikkében

86 MDXXI Weberhaus 1920 k. Képeslap az új épület keleti homlokzatáról: Augsburg, Stadtarchiv, StadtAA/40100/Fotosammlung/FS_FA_A_10986. Az új épületről a *Deutsche Bauzeitung* 1916-ban több leírást és képet közölt, a 41. és 42. számban például a keleti homlokzatról is találunk illusztrációkat.

87 MEINE-SCHAWÉ 1995. 40.; *Das Weberhaus* 615 Jahre 2004. 13.

88 Vö. Berthold SCHMITT: *Das Augsburger Weberhaus mit den Fresken von Otto Michael Schmitt*. Augsburg, k. n., é. n.; URL http://www.o-m-schmitt.de/nagler_weberhausfresken.htm (letöltve 2023. 11. 18.); PRUMMER 2013. 26.

89 *Das Weberhaus* 615 Jahre 2004. 14.

90 Ifjabb Jörg Breu: Freskótöredékek, 1538. Augsburg, Kunstsammlungen und Museen Augsburg, Maximilianmuseum, ltsz. 6323–6429. Vö. KRÄMER 1980.; *Maximilian I.* 2019. 388–389. Kat. 131. (Daniela

KAH); *Dressed for Success* 2020. 103–105. Kat. 128 (Christoph EMMENDÖRFFER).

91 KRÄMER 1980. 270. Kat. 223.

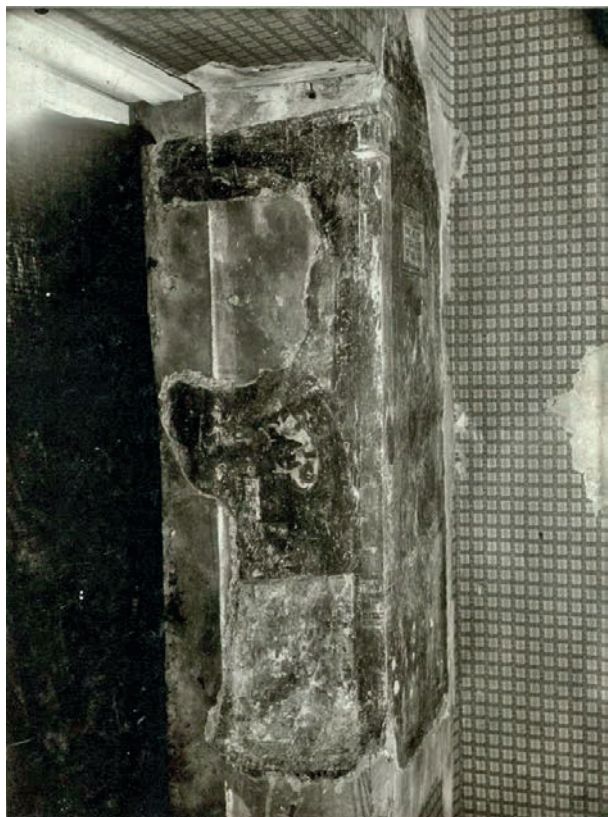
92 *Maximilian I.* 2019. 388–389. Kat. 131 (Daniela KAH).

93 *Dressed for Success* 2020. 103–105. Kat. 128 (Christoph EMMENDÖRFFER).

94 *Sonntags-Beilage zum Augsburger Anzeigblatt*. Nr. 10. 9. März 1856. [2].

95 Augsburg, Stadtarchiv, StadtAA/40100/Fotosammlung/FS_FA_C_11920–31. A külsőről: FS_FA_C_11932. Egy 1913-as újságcikkben „Putz”-ról, azaz vakolatról olvashatunk (*München-Augsburger Abendzeitung*, 1913. Nr. 19), a fénykép szerint azonban a freskókat inkább aprómintás tapéta borította.

96 Augsburg, Stadtarchiv, StadtAA/40100/Fotosammlung/FS_FA_C_11928–29.

11. II. Lajost ábrázoló freskó töredéke. Fénykép, 1912–1913
Augsburg, Stadtarchiv

12. II. Lajost ábrázoló freskó töredéke. Fénykép, 1912–1913
Augsburg, Stadtarchiv

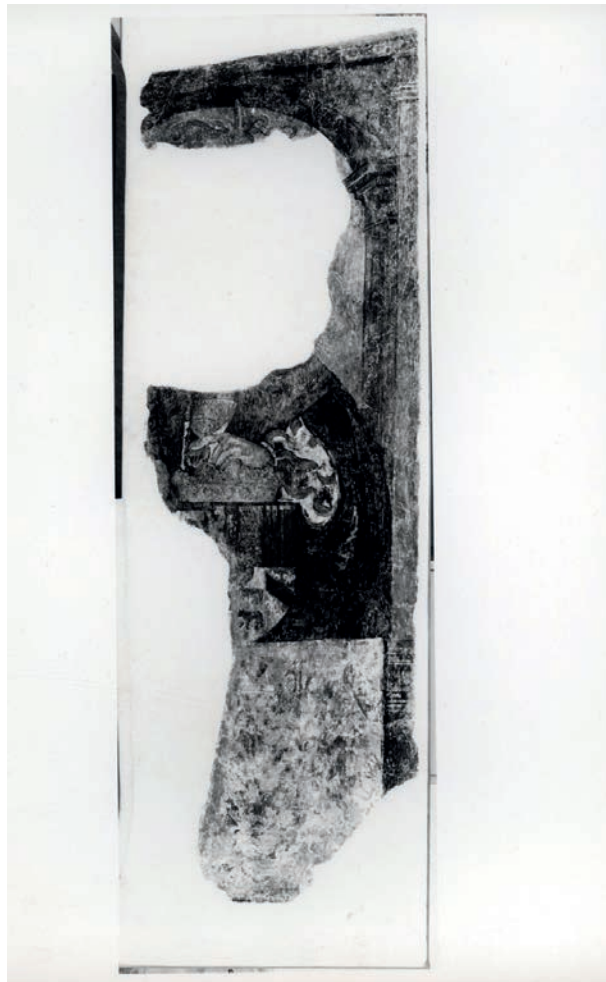
ugyanakkor ezt olvashatjuk: az egykori Prunkstubében „so stellen die vier Kniestücke die Habsburgischen Kaiser Friedrich III und Karl V., dann den Infanten Philipp von Spanien und den König Ludwig von Böhmen-Ungarn dar, wie schon die Inschriften erkennen lassen”.⁹⁷ Ebből a megjegyzésből arra következtethetünk, hogy vagy ekkor – 1913 elején – még látszódott a II. Lajos portréja feletti tábla felirata, s ebben az esetben a két fénykép és a rajz később készült, s már egy rongált felületet mutatott meg, vagy – ezt tartom valószínűbbnek – a cikk szerzője ismerte a 19. század közepén a festményekről készült akvarellsorozatot, s az alapján azonosította II. Lajos portréját. A városi tanács 1913. január 11-én tartott üléséről készített beszámolóban a Webers-tubében talált uralkodóportrék kapcsán ez szerepel:

„2 Kaiserbilder, Kniestücke mit Teppichbehang, ca. 1,50 m hoch, darstellend Kaiser Friedrich III und Ludwig, König von Ungarn und Böhmen; beide in pelzverbrämten Herrschergewänden, geschmückt mit der Kette des goldenen Vlieses. 2 weitere Kniestücke von Persönlichkeiten in Heroldtracht”.⁹⁸ Itt tehát nem említik a II. Lajos nevét tartalmazó feliratot, a szőrmedízes királyi palást, illetve az Aranygyapjas-rend nyakláncá pedig a két fekete-fehér fényképen, illetve az előkerült freskóról készített rajzon felismerhető, vagyis a freskótöredéken is látható volt. II. Lajos azonosítását a városi vezetők minden bizonnyal a jegyzőkönyvben is említett két szakértő, dr. Dirr (azaz Pius Dirr) és Georg Hager jogtanácsos – akiket a kutatás folytatásával bíztak meg – beszámolójából vették át. A jegyzőkönyvben megemlítik, hogy a festményekhez

⁹⁷ *München-Augsburger Abendzeitung*, 1913. Nr. 19. o. n.

⁹⁸ Aug. StA MStA, A, W, 20253, Bestand 19, Signatur 374. „Diese nicht

al fresco gemalten Bilder zieren die fensterseitige Wand des alten Zunftzimmers, des ungefähr im Mittel des zweiten Stockwerkes zur Moritzkirche hin lang und drei Fensteröffnungen aufweist.”

13. II. Lajost ábrázoló freskó töredéke
Augsburg, Kunstsammlungen und Museen, Grafische Sammlung

jó vezető az a vázlatmappa (azaz a 19. századi akvarell-sorozat), amelyet néhány hónappal ezelőtt egy korábbi tulajdonostól, Frau Plattnertől Drezdában vettek.

Az mindenesetre bizonyos, hogy bár az 1913 előtt készült fényképeken és a rajzon csupán a magyar király felsőtestének bal oldala, bal karja és keze, illetve a keze alatti korona és a korona alatti címer egy része látható (13. kép), az eredeti, még teljes festményről a 19. században készült akvarellrel való összehasonlítás (6. kép) egyértelművé teszi az ábrázolt személyét. II. Lajos neve szerepel a 20. század eleji rajzról készült fénykép hátoldalán olvasható feljegyzésben is, amely szerint a töredék leltári száma: 6429b – ez megegyezik a Maximilianmuseum jelenlegi leltári számával.

*

A II. Lajost ábrázoló 16. századi augsburgi freskótöredékkal, illetve az erről készült 19. századi akvarellrel bővíthetjük a mohácsi csatában fiatalon elhunyt királynak a halála közelgő 500. évfordulójára elkészíteni tervezett ikonográfiáját. Ábrázolása – halála után alig több mint egy évtizeddel – a Magyar Királyságtól távoli birodalmi város egyik céhének reprezentatív épületében európai ismertségét bizonyítja, az pedig, hogy a szerzett rokonságához tartozó Habsburg-uralkodók körében szerepel, személyének a Habsburg-házhoz fűződő szoros kapcsolatát jelzi. A mohácsi csata történelmi jelentősége ismert volt az augsburgi értelmiség körében, hiszen Clemens Jägernek (1500 k.–1561) a Habsburg-ház történetét bemutató, 1555–1559 körül készült, gazdagon illusztrált kéziratában, az *Ehrenspiegel des Hauses Österreich* (*Ehrenwerk des Hauses Österreich, Österreichisches Ehrenwerk*) című, a müncheni Bayerische Staatsbibliothekben őrzött krónikájában⁹⁹ a csata részletes, többoldalas leírása mellett¹⁰⁰ egy kétoldalas, reprezentatív csatakép is szerepel, amelyen II. Lajos lovon ülő, páncélos alakja is feltűnik (14. kép). A kép előtti lapon látható kartusban a szerző nemcsak a csatát említi, hanem együttérzően emlékezik meg a dicső fiatal király haláláról is: „Gründliche Conterfetung der Türckische Schlacht, welche auff der haydt zu Mohatsch mit den hungarn gehalten auch des Christenlichen kriegs volckh vil erschlagen unnd verloren worden, unnd der loblich König Ludwig in der Flucht umb sein jünges leben komen ist.” (Fol. 378r.)

99 [Clemens JÄGER]: *Ehrenspiegel des Hauses Österreich*. Augsburg, 1555–1559 körül. Kézirat. München, Bayerische Staatsbibliothek. I. kötet: Cgm 895. II. kötet: Cgm 896. Vö. pl. *Welt im Umbruch* 1980. 223. Kat. 160 (Rolf BIEDERMANN); Az úgynevezett Fugger-féle Habsburg Ehrenspegel. In: Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei. Kiállítási katalógus. Szerk. Mikó Árpád. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2002. 292. Kat. 271 (SZENTESI Edit); *Die Fugger im Bild. Selbstdarstellung einer Familiendynastie der Renaissance*. Ausstellungskatalog. Hg. von Claudia BUBENIK. [Darmstadt], Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010. 108–111. Kat. 6; Buzási Enikő–PÁLFFY Géza:

A magyar korona eddig ismert legkorábbi autentikus ábrázolásának keletkezéséről. *Művészettörténeti Értesítő*, 63. 2014. 2. sz. 217–264; Enikő BUZÁSI–Géza PÁLFFY: Augsburg – Wien – München – Innsbruck. *Die frühesten Darstellungen der Stephanskron und die Entstehung der Exemplare des Ehrensiegels des Hauses Österreich*. Gelehrten- und Künstlerbeziehungen in Mitteleuropa in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Budapest, Institut für Geschichte des Forschungszentrums für Humanwissenschaften der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 2015.

100 *Örök Mohács* 2020. 395–399.

14. A mohácsi csata. Kódexillusztráció, részlet. Clemens Jäger: *Ehrenspiegel des Hauses Österreich*, 1555–1559
München, Bayerische Stadtbibliothek

RÖVIDÍTÉSEK

BÁRÁNY 2013

BÁRÁNY Attila: Adalékok Mohács emlékezetéhez a Habsburgok államaiban: II. Lajos ábrázolásai a brüsszeli katedrálisban. In: *A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai*. (Loci Memoriae Hungariae, II.) Szerk. S. VARGA Pál–SZÁRAZ Orsolya–TAKÁCS Miklós. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013. 367–384.

Brodarics-emlékkönyv 2011

Brodarics-emlékkönyv: egy különleges pártváltás a mohácsi csata után, Brodarics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinánd királyhoz: 1527. március 18., *Dévény*. Összeáll. KASZA Péter–PÁLFFY Géza. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2011.

Bürgermacht & Bücherpracht 2011

Bürgermacht & Bücherpracht. Augsburger Ehren- und Familienbücher der Renaissance. Ausstellungskatalog. Hg. von Christoph EMMENDÖRFFER–Helmut ZÄH. Luzern, Quaternio Verlag, 2011.

Császár és király 2001

Császár és király. Történelmi utazás: Ausztria és Magyarország, 1526–1918. Kiállítási katalógus. Szerk. FAZEKAS István–UJVÁRY Gábor. Bécs, Collegium Hungaricum, 2001.

Das Weberhaus 615 Jahre 2004 = [Szerző nélkül]: *Das Weberhaus. 615 Jahre im Spiegel der Stadtgeschichte. Eine Hommage an eines der bedeutendsten Bauwerke der Stadt Augsburg*. Augsburg, [k. n.] 2004.

Dressed for Success 2020

Dressed for Success. Matthäus Schwarz. Ein Augsburger Modetagebuch des 16. Jahrhunderts. Ausstellungskatalog. Hg. von Christoph EMMENDÖRFFER–Christof TREPESCH. Augsburg–Dresden, Kunstsammlungen und Museen Augsburg–Sandstein, 2020.

ERDŐS 2014

ERDŐS Zoltán: II. Lajos ikonográfiája a 16. században. *Turul*, 87. 2014. 4. SZ. 121–148.

Frauen, Kunst und Macht 2018

Frauen, Kunst und Macht. Drei Frauen aus dem Hause Habsburg. Hg. von Sabine HAAG–Dagmar EICHBERGER–Annemarie Jordan GSCHWEND. Wien, Kunsthistorisches Museum, 2018.

Fučíková 2021

Eliška FUČÍKOVÁ: Archduke Ferdinand II and Building Activities of Hans Tirol at the Bohemian Court. In: *Archduke Ferdinand II of Austria. A Second-Born Son in Renaissance Europe*. Ed. by Sylva DOBALOVÁ–Jaroslava HAUSENBLASOVÁ–Herbert KARNER. Vienna, Austrian Academy of Sciences Press, 2021. 239–256.

GÖBEL 1718

[Johann Friedrich GÖBEL]: *Historische Erklärung derer Gemählde ausserhalb deß hiesigen Weber-Hauses, nebst beygefüger Nachricht von des Weber-Handwercks Alterthum und Nutzbarkeit*. Augspurg, Johann Friedrich Göbel, 1718.

GYÖNGYÖSSY–WINTER 2007

Márton GYÖNGYÖSSY–Heinz WINTER: *Münzen und Medaillen des Ungarischen Mittelalters 1000–1526*. Wien, Kunsthistorisches Museum, 2007.

GYULAI 2007

GYULAI Éva: SUAEVORUM BELLICA VIRTUS – Emblémák Buda visszafoglalásáról. Adalékok a sváb/bajor–magyar kapcsolatok történetéhez. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 33. 2006–2007 (2007). 189–222.

Habsburg Mária 2005

Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531. Kiállítási katalógus. Szerk. RÉTHELYI Orsolya et al. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2005.

HASCHER 1996

Doris HASCHER: *Fassadenmalerei in Augsburg vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. (Schwäbische Geschichtsquellen und Forschungen, 16.) Augsburg, Wißner-Verlag, 1996.

IOVIUS 1575

Paulus IOVIUS: *Elogia virorum bellica virtute illustrium* [...]. Basilea, Pietro Perna, 1575.

KLINKERT 2019

Ulrich KLINKERT: Der heilige Ulrich, die Kaufbeurer Weber und das Tänzelfest. Ein Versuch über gelenkte Erinnerung. In: *Von Schilden und Dichtern, von Webern und Bildern. Vier Beiträge zur Geschichte Kaufbeurens im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. Hg. von Stefan DIETER. Thalhofen, Bauer-Verlag, 2019. 192–231.

KRÄMER 1980

Gode KRÄMER: Jörg Breu d. J. Freskenreste der Innenausmalung der Weberzunftstube. In: *Welt im Umbruch 1980*. 269–271. Kat. 221–227.

Krzysztof Szydłowiecki 2004

Krzysztof Szydłowiecki *kancellár naplója 1523-ból*. Szerk. ZOMBORI István. Budapest, METEM, 2004.

Kurze hocheigentliche 1658

Kurze hocheigentliche Beschreibung, Erklärung und Auslegung der Gemähl am Weberhaus alhier in Augspurg, an dreyen unterschiedlichen Orten (Bernhart Heupoldt), 1658. Kézirat. Stadtarchiv Augsburg, StadtAA/40002/Schriftdokumentation/3440 (régijelzete: AB I 13, 502).

LIEB 1937

Norbert LIEB: Die Amtsstube des Augsburger Weberhauses. *Alt-Augsburg*, 1. 1937. 2. sz. 17–27.

Maximilian I. 2019

Maximilian I. 1459–1519. Kaiser. Ritter. Bürger zu Augsburg. *Maximilian Museum*. Hg. von Heidrun LANGE-KRACH. Augsburg, Schnell und Steiner, 2019.

MDXXI Weberhaus 1920 k.

MDXXI Weberhaus Augsburg [Das Weberhaus zu Augsburg]. Augsburg, k. n., [1920 k.].

MEINE-SCHAWÉ 1995

Monika MEINE-SCHAWÉ: Die Augsburger Weberstube im Bayerischen Nationalmuseum. *Münchner Jahrbuch der Bildenden Kunst*, 46. 1995. 25–80.

„Nekünk mégis Mohács kell...” 2016

„Nekünk mégis Mohács kell...” – II. Lajos király rejtélyes halála és különböző temetése. Szerk. FARKAS GÁBOR FARKAS–SZEDELÉDI Zsolt–VARGA Bernadett. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Országos Széchényi Könyvtár, 2016.

NETZER 1980

Susanne NETZER: *Johann Matthias Kager. Stadtmaler von Augsburg (1575–1634)*. (Miscellanea Bavarica Monacensia, Dissertationen zur Bayerischen Landes- und Münchner Stadtgeschichte, 92.) München, Wölfle, 1980.

Örök Mohács 2020

Örök Mohács: Szövegek és értelmezések. Szerk. B. SZABÓ János–FARKAS GÁBOR FARKAS. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020.

PAPP 2019

PAPP Júlia: Az 1526. évi mohácsi csata 16–17. századi képzőművészeti recepciója. In: *Több mint egy csata* 2019. 149–193.

PAPP 2021

PAPP Júlia: Adatok II. Lajos magyar király tévesen számon tartott, bizonytalan azonosítású és lappangó ábrázolásaihoz. *Ars Hungarica*, 47. 2021. 4. sz. 269–302.

PINGITZER 1760

[Maximilian Simon PINGITZER]: *Beschreibung Des vermög allerhöchsten Kayserl. allergnädigsten Privilegio [...] verstatteten, öffentlich-solennen Auf- und Umzug eines Ehrbaren Weber-*

Handwercks. Samt einer historischer Beschreibung von dem durch Kayser Otto glorwürdigsten Angedenckens, und damaligen H. Bischof Ulrich An. Ch. 955. den 10. Aug. [...] wider die Hunnen auf dem Lech-Feld erhaltenen Sieg. Wie auch deren Gemälde an dem hiesigen Weber-Haus [...]. Augsburg, Maximilian Simon Pingitzer, 1760.

PRUMMER 2013

Markus PRUMMER: Zwischen Handwerkstradition und Geschichtsfiktion – Das Fassadenprogramm des Augsburger Weberzunfthauses. *Denkmalpflege Informationen*, 2013. Nr. 155. 26–28.

Schallaburg 1982

Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn, 1458–1541. (Schallaburg, 82.) Hg. von Gottfried STANGLER et al. Wien, Amt der Niederösterreichischen Landesregierung, 1982.

TÓTH 2019

TÓTH Gergely: Bűnbakképzés és propaganda. Az 1526. évi török hadjárat és a mohácsi csata az újkori történetírásban (1. rész: a 16. század történetírása). In: *Több mint egy csata* 2019. 75–148.

Több mint egy csata 2019

Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben. Szerk. FODOR PÁL–VARGA Szabolcs. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019.

Történelem – kép 2000

Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról. Kiállítási katalógus. Szerk. MIKÓ ÁRPÁD–SINKÓ Katalin. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2000.

URBACH 2015

Susan URBACH: *Early Netherlandish Paintings. Old Masters' Gallery Catalogues*. Szépművészeti Múzeum Budapest, 2. London, Harvey Miller Publisher, 2015.

Velius 2020

Caspar Ursinus Velius: *Lajos király haláláról és Magyarország bukásáról*. Szerk. KASZA Péter. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Országos Széchényi Könyvtár, 2020.

Welt im Umbruch 1980

Welt im Umbruch. Augsburg zwischen Renaissance und Barock, 1. Ausstellungskatalog. Hg. von Ferdinand ANDERS–Ebba KRULL. Augsburg, Augsburg Druck- und Verlagshaus, 1980.

Portrait of King Louis II of Hungary in the Weberhaus, Augsburg

During his lifetime, opinions on King Louis II were divided, but after he fell at the Battle of Mohács on 29 August 1526, at the age of twenty, the canonisation of the image of the young hero, who gave his life for his country, soon began, thanks mainly to the art patronage of his widow, Mary of Hungary (Mary of Austria). After the king's untimely death, rivalry for the throne ensued between the "national king" John I (Szapolyai) and Mary's brother Ferdinand I (Habsburg), whose claim was enshrined in a contract, so it was important to emphasise not only that Louis II belonged to the Habsburg family, but also how he had fought valiantly against the Ottomans. The fact that a sixteenth-century, half-length portrait of Louis II, hitherto unknown to Hungarian research, was painted on the wall of the room of the weavers' guild house, the so-called Weberhaus, in Augsburg, indicates that the king was held in esteem in numerous parts of Europe.

Following the proclamation of the constitution of guilds in 1368, the guilds played a decisive role in the life of Augsburg. In 1457 the guild of weavers commissioned Peter Kaltenhofer to paint the Weberstube (Weavers' Room) on the second floor of their three-storey stone building. When the guild house was converted in 1538, pillars were placed between the windows of the Weberstube, and its walls were decorated with frescos by Jörg Breu the Younger. There were half-length portraits on the pillars and between the windows, depicting Charles V, Holy Roman Emperor, rulers of the House of Habsburg, Louis II, and two city officials. Among the members of the House of Habsburg, Breu also painted portraits of the emperor's great-grandfather, Frederick III, his grandfather, Maximilian I, his father, Philip the Handsome, and his brother, Ferdinand I. Louis II was probably included among the portraits as the adoptive son of Maximilian

I and husband of his granddaughter, and as brother-in-law to Charles V and Ferdinand I. His presence among the portraits in Augsburg highlights how closely the ruler, descended from the Polish Jagiellonian dynasty, was integrated into the Habsburg family in the mid-sixteenth century.

Although ownership of the Weberhaus in Augsburg was taken over by the city in 1548, guild members continued to meet there to arrange their affairs until the dissolution of the guild in 1861. The building was sold in 1863, and over the following decades, it gradually deteriorated. In 1912, an architectural survey concluded that the Weberhaus could not be restored, so the decision was taken to demolish it. During demolition, the frescos made by Jörg Breu the Younger in 1538 were discovered on the second floor beneath the layer of wallpaper. The surviving fragments of the frescos were removed from the walls and placed in the city museum. The remains of Breu's portraits of the Habsburg rulers, measuring approximately 150 × 50 cm, can today be seen in the permanent exhibition at the Maximilian Museum in Augsburg. The portrait of Louis II, however, became fragmentary at the beginning of the twentieth century, with his face completely destroyed. We can still gain a relatively accurate picture of the painted decoration of the Weberstube, including the portrait of Louis II, from a series of watercolours made around 1860. The portrait of Louis II resembles that on the memorial medallions produced after his death, as well as that in the paintings and engravings based on the now-lost likeness of the king that was once part of the sixteenth-century collection of portraits belonging to the Italian bishop Paolo Giovio. Breu may have used one of these as the basis for his portrait of Louis II.

TÁRGYSZAVAK

II. Lajos, Habsburg Mária, Augsburg, Weberhaus, Ifjabb Jörg Breu

KEYWORDS

Louis II, Mary of Hungary, Augsburg, Weberhaus, Jörg Breu the Younger

Marczibányi István gyűjteményének összeírása 1811-ből*

A magyar műgyűjtés történetének megoldatlan kérdései közé tartozik a Marczibányi-gyűjtemény ügye: eddig csak hipotézisekben szólhattunk arról, mit és milyen indíttatásból gyűjtött Marczibányi István, mekkora kiterjedéssel és jelentőséggel bírhatott a kollekció a 19. század eleji Magyarországon, egyáltalán melyik Marczibányi családtag nevéhez fűződhet az Entz Géza által ismertté tett itáliai kisbronzgyűjtemény összeállítása.¹ A vakfoltok oka a levéltári források pusztulásában keresendő; közsímet, hogy a feltehetően Marczibányi István személyes iratait is őrző családi archívum – az egyik oldalági örökös gróf Karácsonyi család levéltárával együtt – az Országos Levéltár második világháborús iratvesztései közé tartozik.²

A Marczibányi Imre trencsényi alispántól – a gyűjtő, István testvéröccsétől – eredő, Felvidéken birtokos családi ág levéltára szerencsésebb, ám jellegzetesen kelet-közép-európai sorsot tudhat magáénak. A második világháborút követően a Vágújrhely (ma Nové Mesto nad

Váhom, Szlovákia) melletti Kocsóc (ma Kočovce, Szlovákia) volt az a birtokközpont, ahol a Marczibányi-gyűjtemény maradéka, valamint a birtokjogi és családi iratokat egyaránt tartalmazó levéltár még fellelhető volt. Az ekkor már Rakovszky Antal (1874–1956) – a család utolsó férfi sarja, Marczibányi Antal (1793–1872) dédunokaöccse – tulajdonában lévő kastélyt a Csehszlovák állam az 1948-as második földtörvény értelmében kisajátította, a benne őrzött javakat államosította.³ A berendezési tárgyak, festmények egy része a szomszédos Vágújrhely múzeumába került,⁴ míg a levéltári anyag útja kettévált: nagyobb részét, harminckét doboznyi iratanyagot 1950-ben a Mezőgazdasági Levéltár (Pôdohospodársky archív) vette át, amelyet az államosított birtokokról begyűjtött magánkönyvtárak és levéltárak megőrzésére hoztak létre. Az anyag 1964-ben a pozsonyi Állami Központi Levéltárba (Štátny slovenský ústredný archív), a Szlovák Nemzeti Levéltár közvetlen jogelődjébe olvadt, ahol ma is őrzik, a Dubniczky és Marczibányi család ko-

* A publikáció létrejöttéhez a Magyar Tudományos Akadémia Isabel és Alfred Bader Művészettörténeti Kutatási Támogatás járult hozzá. A szlovákiai kutatóút megtervezéséhez nyújtott ösztönző tanácsaiért köszönettel tartozom a Kuratórium néhai elnökének, Galavics Gézának. Ugyancsak köszönet illeti doktori témavezetőmet, Bubryák Orsolyát a munkámhoz fűzött értékes észrevételeiért.

1 ENTZ Géza: *A magyar műgyűjtés történetének vázlata 1850-ig*. Budapest, Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem, 1937. 81–82; Géza ENTZ: I bronzetti della collezione Marczibányi. *Acta Historiae Artium*, 2. 1954–1955. 215–234; ENTZ Géza: Marczibányi. In: *The Dictionary of Art*, 20. Ed. by Jane TURNER. New York, Grove Dictionaries, 1996. 400–401; VARGYAS Zsófia: Adalékok Marczibányi István (1752–1810) műgyűjteményének történetéhez. *Művészet-történeti Értesítő*, 71. 2022. 45–77.

2 KOSÁRY Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I. 1. Általános rész I–II*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1970. 702. Marczibányi István egyik unokaöccsének, Marczibányi Lőrincnek (1802–1869) Mária nevű lánya gróf Karácsonyi (gyakran „Karátsonyi” írásmóddal) Guido felesége lett.

3 Rakovszky Antalt 1951-ben kitelepítették a kastélyból, lakhelyül barátja, Jeszenszky Lajos csejte (ma Čachtice, Szlovákia) kúriáját jelölték ki. Itt halt meg 1956-ban, szinte teljesen kismizve. A kocsói levéltárból általa kimentett középkori oklevelek 2017-ben a Magyar Nemzeti Levéltárba (a továbbiakban MNL) kerültek. Vö. RÁ CZ György–SZAKÁCS Annamária: A Rakovszky–Jeszenszky-irat-gyűjtemény. *Turul. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és a Magyar Történelmi Társulat Közlönye*, 91. 2018. 39.

4 Két quadriga-motívumos kárpittal bevont karosszéket ismertett: Ema MARKOVÁ: Novoměstská tkanina s antickým motivom kvadrigy. *Ars: časopis Ústavu Dejín Umenia Slovenskej Akadémie Vied*, 1. 1967. 134–136. A karosszékek mára nem lelhetők fel a vágújrhelyi múzeum (Podjavorinské múzeum v Novom Meste nad Váhom) gyűjteményében. Az 1950-es években átvett tárgyak (festmények, a Rakovszky családhoz köthető relikviák stb.) sommás leltárkönyvi bejegyzései egyébként sem teszik minden esetben lehetővé az azonosítást. A múzeum történész munkatársa, Martin Vincurský szíves tájékoztatását ezúton is köszönöm.

csóci levéltára címen.⁵ A kocsóci levéltár kisebb részét 1952-ben a Vágújhelyi Városi Levéltár (Okresný archív v Novom Meste nad Váhom) vette át, ahonnan 1956-ban a Pozsonyi Állami Levéltárba (Štátny archív v Bratislave) került, amelynek nyitrai fiókjából (amely 1969-ben önálló levéltárrá vált Nyitrai Állami Levéltár néven) 1990-ben végül a Biccsei Állami Levéltárba (Štátny oblastný archív v Bytči) jutott. A tízdoboznyi, birtokjogi és családi iratokat tartalmazó, elsősorban Marcibányi Imre és fia, Antal személyével kapcsolatos anyag rendezése és részletes fondjegyzéke csak 1998-ra készült el.⁶ A földrajzi távolság mellett ezzel is magyarázható, hogy – a pozsonyi levéltári anyaggal ellentétben – a Nagybiccsén őrzött iratok nem voltak részletesen ismertek a magyar kutatás számára, holott értékes forrásokkal szolgálnak Marcibányi István műgyűjteményével kapcsolatban.

Míg Marcibányi végrendeletének holléte és tartalma ismeretlen, 1810. április 30-án, Budán kelt fiókvégrendelete – a korábban tett végrendeletet kiegészítő *codicillus* – három példányban is megőrződött a családi levéltárban.⁷ A *codicillus* harmadik pontja a szívós akarattal és jelentős anyagi ráfordítással létrehozott kollekció sorsával foglalkozik. Rendelkezései szerint a gyűjteményt a család közösen öröklő, gondviselője a mindenkori *majoresco* lesz.⁸ A műgyűjtemény hosszú távú egyben tartásának szándékát tükrözi az „elidegeníthetetlen” hitbizományi javakhoz sorolás, valamint annak kikötése, hogy a többpéldányos, becsértékeket is tartalmazó inventáriumot Pest Vármegye hiteles tanúbizonyosságával készítsék el. A gyűjteményi darabokat a családtagok reverzális, vagyis írott kötelezvény ellenében kölcsönözhetik, azokért a *majoresco*val együtt anyagi felelősséggel tartoznak. A fiókvégrendelet kiköti

a háromévenkénti revízió szükségességét, és a megállapított esetleges hiányok helyreállításának kötelességét is. Mindez a gyűjtő saját szavaival a következőképp szól: „Az egész több rendbéli Gyűjteményimet, melyeket nagy fáradozással, nehézségekkel, és tetemes költséggel mind Hazámfiak Izlésének megnevesítése, mind Nemzetem Disze véget szerzettem, hagyom a Familiámnak végső emlékezettől, melyeknek illendő gondját ugyan mindég a Majoresco viselni fogja, és annak hasznát is veheti, úgy mindazon által, hogy ha némely részében a Familiámból mások is bizonyos környűállásokban avval élni kívánának, szokot Reversalis mellet, hogy annak elmúlásával megint épségben vissza téríték, azok is ki ne rekesztessenek. A végre tehát mely fekete Armariomot mozaik munkából, egy aranyos filegranommal készített kardot, még fekete onyx gombokat Testamentumom által Kedves Márton István Unokámnak hagytam, úgy értetődgyön, hogy ezekkel ő egyedül, és utánna következendő Majorescók élhessenek, de tsak ugyan szintén a többivel a Gyűjteménytől, mivel jeles részét teszik, soha el ne szakaszthassanak; Ezekéránt azért azt rendelem, hogy meg történvén a Halálom Familiam ágai Feő-Tagjai, úgy Testamentomom Executora befolyásával Te(kin)t(e)tes Nemes Pest Vármegye által kiküldetendő hiteles Bizonyosság által mindennemű Gyűjteményim darabjai, úgy szintén a Smuk, Gyöngy, Arany és Ezüst Edények szám, és mivólta szerént fel jegyesztessenek, azokhoz azon, a mely általam meg tétetett, vagy ha még a fel téve nem volna, ujjonnan meg tétendő Betse hozzá iratasson, és így el készülve, és minjajok Fentnevezetettek által alá írva lévő Inventarium négy Exemplárisba melynek egyike a Majoratus Archivumába, ketteje Familiam ágai Üdössebbieknel,

5 Ahogy a címe is jelzi, a levéltár a kocsóci birtok korábbi tulajdonosainak – köztük legnagyobb arányban a Dubniczky családnak – az iratait is őrzi, mivel az iratállomány tulajdonképpeni létrehozója a birtokállag volt. Vö. František SEDLÁK et al.: *Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave. Spríevodca po archívnych fondoch I. Oddelenie feudalizmu*. Bratislava, Slovenská Archívna Správa, 1964. 291–294; KÁLLAV István: A családi és uradalmi levéltári fondok alapvető kérdései. *Levéltári Szemle*, 22. 1972. 122. Részletes fondjegyzéke elérhető a Szlovák Nemzeti Levéltár honlapján: URL https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/slovensky_narodny_archiv/archivne_pomocky/Dubnicky-Marcibani_z_Kocoviec_1525-1900-inventarny_supis.pdf (letöltve 2023. 08. 29.).

6 Jozef WATZKA et al.: *Štátny archív v Bratislave. Spríevodca po archívnych fondoch*. Bratislava, Slovenská Archívna Správa Povernictva Vnútra, 1959. 205–206; Mária WEINBERGEROVÁ: *Rod Marcibáni z Púchova 1556–1951. Inventár*. Bytča, Štátny oblastný archív v Bytči, 1998. (Kézirat.)

7 Fennmaradt két azonos szövegezésű, 1810. április 30-án keltezett, és egy 1810. december 18-án, a napóleoni háborúk miatti pénzromlásra

reagáló 11. ponttal kiegészített változat. Vö.: „11° Minek utána az Bétsi-Banko Tsédulák iránt mar is sok kérdések támadtanak volna, nehogy holtom után az általam szerzett Joszagokra Hazokra fordított Investitionalis summak és attul fizetendő Interesek iránt, úgy az ki adott Capitalisok felül azon kérdések elő forduljon, hogy tudni illik mitsoda cathegoriában kellessék ezen fel jegyezett summakat a Conventionalis pénzhez képest, tekénteni, avagy hogy kellessék azokat hasonlítani? Erre nézve tehát rendelem, és akarom hogy ezen meg nevezett Capitalisok Investitiok az akkori Béts Varossa Becs-ségének Cursussa, vagy is folyamatja zsinor mértékül fel vitessen, az mely időben az Jószágok általam szerettek, Hazok vetettek, és Capitalisok ki adattak. Mivel egyedül ez Betsi Becssének Cursussa az Banko Tzedulaknak betség, és azat időhez képest határozza meg.” Nagybicse, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, L.I. Marcibáni /Marcibányi/ z Púchova (a továbbiakban: MV SR ŠAŽB, M), i. č. 13. fasc. 13. no. 1. fol. 7–21.

8 Marcibányi István halálával unokaöccse, Márton (1784–1834) lett a család *majorescója*, aki István idősebb öccsének, a korán elhunyt Lőrincnek volt az elsőszülött fia.

1. Dísz tér, háttérben a Marczibányi-házzal, Klösz György felvétele, 1896 körül
Budapest, Budapest Főváros Levéltára, HU.BFL.XV.19.d.1.o8.o66
Fotó © Fortepan / Budapest Főváros Levéltára

negyedik pedig a Te(kin)t(e)tes Nemes Vármegye Archivumába le tétették, ki adatasson. Mivel azért azon Gyűjtemények mind egyszálíg in forma Fidei Commissi a Majoratusnál meg maradnak, ennél fogva köteles léssen a Majoresco minden időben reájok vigyázni, és azokat, ha néminémű eset által meg rongáltattnának, meg igazítani és helyre állítani; amint is kívánom, hogy mindég három Esztendő múlva a Familiam minden ágaiból némelyek öszve gyűlvén Te(kin)t(e)tes Nemes Pest Vármegye által ki rendelt hiteles Bizonytsága jelenlétében azon Gyűjtemények ujra számba vitessenek, és ha valami hejánosság találkozna, és aztat három hónap alatt a Majoresco helyre nem állitana, Familiamnak bár melyik Tagja által törvényessen egy T. N. Pest Vármegyének szolgabirája előtt meg kerestetthessen, és a pörre minden költségek vissza térítéssin kívül három annyit, mint meg betsülve volt, köteles legyen letenni, melyből két harmada legyen a Familiajé, és egy ollyas, vagy hasonló Ritkaságnak megszerzésére forditasson, egy harmadával pedig a Fel-Peres a Biróval osztozzanak, és kivévén a Sedrialis Revisiót, azzonnal Executioba is

vétetessen, ne is legyen szabad tovább avagy appellálni, avagy az Executionak ellene állani."

A Marczibányi István 1810. december 21-én bekövetkezett halála után született családi szerződés – amelyet 1811. március 3-án, a királyi jelenlét törvényszéki helytartója által hitelesítettek – további információkkal szolgál a közös tulajdonba került gyűjteményről.⁹ Eszerint a használati ezüstöt a családtagok eladják, és a befolyt összeget a majorátus királyi jóváhagyásának megszerzésére és jámbor célokra fordítják. Az elhunyt kívánságának megfelelően műtárgyadományt tesznek a Magyar Nemzeti Múzeumnak, majd a maradék gyűjteményt darabonként összeírják, és az inventáriumot két példányban, a család két ágánál megőrzik. A család kincstárát a budai Dísz téri ház (1. kép) alsó traktusában fogják őrizni, az átalakítás költségeit a közös vagyonból fedezik. Az említett általános összeírást idővel egy becsértékeket is tartalmazó, részletesebb összeírás fogja felváltani, amelyről Marczibányi Márton *majoresco* fog gondoskodni „Pest vármegye törvényes tanúságával és a művészetben járatos személyek befolyásával”. Ugyan-

9 Pozsony, Slovenský národný archív, Rod Dubnický-Marcibáni z Kočoviec, AA–5. inv. no. 575. fol. 4–5. A szerződés első két pontjában

a majorátust érintő birtokügyekről egyeznek meg, a harmadik, egyben utolsó pont a gyűjteményről határoz.

csak szerepel a reverzális ellenében történő használat lehetőségének és a háromévenkénti revízió szükségességének a kikötése.¹⁰

A legtöbb, az utódokra maradt magángyűjtemény elkerülhetetlen sorsa a szétszóródás, így a Marczibányi-kollekció maradéktalan egyben tartásának igénye is igen hamar léket kapott a gyűjtő halála után. Egy 1815-ben született, csak másolatban megőrződött családi megegyezés szerint a bizonytalan és háborús időkben – a majorátus terheinek csökkentése céljából – néhány, közös megegyezéssel meghatározandó műtárgy eladását tervezték a Marczibányi unokaöcsök, és a befolyt összegből hasznát hajtó hitbizományi ingatlant akartak vásárolni.¹¹ A műtárgy-értékesítésekre bizonyosan sor került, hisz jól tudjuk, hogy Jankovich Miklós 1815-ben levélben kereste meg vásárlási szándékával Marczibányi Mártont és Jánost, és gyűjteményi katalógusaiból az is kiderül, hogy nagyszerű darabokkal gazdagodott.¹² Azonban a hitbizományi ingatlan vásárlását megghiúsította a pénzromlás és a magánosoknak kiadott összegek hűtlen kezelése, a kollekció legszebb része pedig rablásnak esett áldozatul 1825-ben, miután ismeretlenek feltörték a budai házat. Mindezek egy 1827-ből származó családi egyezségből derülnek ki, amely szerint bár ekkor felmerült, hogy a megmaradt gyűjteményt felosszák egymás között az unokatestvérek – Márton, Lajos, János, Antal és Lőrinc –, mégis a „família díszének fenntartásáról”, azaz a gyűjtemény egyben maradásáról és újbóli összeírásáról döntöttek.¹³ Mivel a két fiatalabb unokaöcs, Antal és Lőrinc a korábbi eladásokban és a Nemzeti Múzeumnak adott tárgyak kiválogatásában és jóváhagyásában nem vett tevőlegesen részt, a család kárpótlásul több

gyűjteményi tárgyat is átadott nekik, mindenféle ellentételezés nélkül.¹⁴

Az 1811-ben a Marczibányi család tulajdonában maradt gyűjteményről (amelyből a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott több mint félszáz tételnyi műtárgyválogatás már kivált) az 1811. március 14-én, a Dísz téri Marczibányi-házban felvett leltár tájékoztat.¹⁵ Két Marczibányi unokaöcs, János és Lajos aláírásával hitelesítette az István által a családra hagyott kollekció inventáriumát, amelyet a „fellyebb irt módon valóságosan” találtak, azaz feltehetően *in situ*, a budai ház gyűjteményes te-reiben írtak össze. Jelen forrásközlés célja, hogy képet adjon az eddig csak részlegesen (éppen ezért torzított hangszívekkel) ismert gyűjteményről, hisz az összeírás megmutatja a kollekció terjedelmét és összetételét, tudósít a tárgyak elhelyezésének módjáról, sőt egyes leírások konkrét műtárgyak azonosítását is lehetővé teszik. A magyar nyelven írt, a tárgyak becsértékét nem tartalmazó jegyzék 885 tételszám alatt 6528 darabot számlál. Felépítése azt sugallja, hogy készítői szekrényről szekrényre, helyiségről helyiségre, valamint tárgycsoportról tárgycsoportra haladtak a szemle során. A 707. szám alatti „tétel” is a helyszíni inventálás körülményeire utal: „több képek még az vendég szobából, és a kápolnábul hozattattak, zuzavarba nem lehetett számát feljegyezni”. A tárgyak egy része falra akasztható, „kép formátumú” mű volt, a többi, jellemzően kis méretű gyűjteményi tárgy szekrényekben vagy azok tetején, illetve posztamenseken volt elhelyezve.

A lista egy mozaikberakásos armárium fiókjai tartalmának számbavételével indul: kis méretű drágaságok, pl. drágaköves ékszerek, gyöngyök, szelencék, gombok, ruhadíszek stb. népesítik be a fiókokat, sőt, egy

10 Reverzálisból csak egy példányt találtam a családi iratok között: ezen Marczibányi Lőrinc – Lajos és Livius jelenlétében – egy gyöngyöt és egy filigrán ezüstitálcát kölcsönzött a családi kollekcióból, 1841. március 14-én, Budán. MVSZ SAŽB, M, i. č. 14. fasc. 14. no. 1. fol. 29.

11 MVSZ SAŽB, M, i. č. 12. fasc. 12. fol. 84. Marczibányi Antal pere Marczibányi Livius végrendeleti végrehajtója, dr. Guthertz Ferenc alperes ellen, 1852. Ld.: A perhez csatolt „M. alatti okmány”. Az okmányból az is kiderül, hogy a becsértékeket tartalmazó inventáriumot is csak e döntés után készíthették el.

12 Vö.: Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond 16/457 és Fond 16/458. Jankovich Miklós Marczibányitól származó tárgyaihoz: Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei. Kiállítási katalógus. Szerk. Mikó Árpád. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2002. Kat. 43, 47, 78, 91, 105, 106, 109; BUBRVÁK Orsolya: Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei [recenzió]. *Ars Hungarica*, 32. 2004. 157–158; VARGYAS Zsófia: Alaricustól Szent Henrik császárig. Giovanni Bonazza és műhelye szétszóródott domborműsorozata Jankovich Miklós gyűjteményéből. *Művészettörténeti Értesítő*, 69. 2020. 109–121; VARGYAS 2022 (ld. 1. j.) 56–58.

13 MVSZ SAŽB, M, i. č. 12. fasc. 12. fol. 1–2. Sajnos sem az ellopott, tizenkétezer forint pengő pénzre becsült tárgyak, sem a fennmaradt gyűjtemény listája nem került elő.

14 A kiadott tárgyak a következők: két buzogány, akvamaríngombok, megaranyozott filigrán gombok, ezüstdrótból való gombok zsinórokkal, ezüst filigrán könyvtok, kis filigrán kosár, hét filigrán findza aljjal, négy bronzlámpás. Mivel a felsorolásban sorszámkok és becsértékek is szerepelnek, feltételezhető, hogy létezett a becsértékeket is tartalmazó, részletes műtárgyjegyzék, amelynek elkészíttetésére Marczibányi Márton vállalt kezességet az 1811-es családi megállapodásban.

15 MVSZ SAŽB, M, i. č. 14. fasc. 14. no. 1. fol. 30–48. (A jegyzéknek egy más kéz által írt, lényegi eltéréseket nem mutató, 1816-os másolati példánya is megtalálható az iratcsomóban [fol. 3–28.]). Az 1811-ben felvett jegyzék az általánosabb, korai összeírás, amelyet egy becsértékeket is tartalmazó, részletezőbb inventáriumnak kellett követnie, ugyanakkor utóbbi nem található meg a Nagybiccsén őrzött levéltári iratok között, és az MNL Pest Vármegyei Levéltárban sem sikerült felkutatni.

2–3. Liborio Salandri: Marczibányi István királyi tanácsos és felesége, Majthényi Mária mikromozaike portréja, 1806–1810 körül
Magángyűjtemény
Fotó © Dorotheum, Wien

szakértő gyűjtőhöz illő módon, a nemesfém és drágaköves tárgyak megbecsüléséhez szükséges eszközök („ezüstnek próbálására való stangli”, „drága kö mérték”, „ezüstbe foglalt nagyobbító üveg”, „egy kis mérték aranyokra”) is jelen vannak. Magának a fiókos, mozaikkal díszített írószekrénynek az inventálása után néhány bútor felsorolása, majd a „mozaik szobába” való firenzei mozaikképek és a „másik szobából való mozaik” egységei következnek. A fegyverek külön szekrényben, bár ismeretlen helyiségben kaptak helyet, majd következik a kápolna sarokszekrénye, melyben vallási és világi témájú iparművészeti tárgyak vegyesen, köztük több,

az emberi mulandóságra emlékeztető, jellegzetes főúri Kunstammer-darab sorakozik.¹⁶ A jegyzék ezután átér a tárgycsoportok szerinti felsorolásra: elefántcsont ivóedények (idesorolva a kókuszdió serlegeket is), ezüst-pokálisok, strucctojás és Nautilus-serlegek („mások” címszó alatt), hegyikristályból metszett ivóedények következnek szép számmal. A jegyzékből kiolvashatók további, a gyűjtemény elhelyezésére használt terek: a „szeglet”, vagyis sarokszoba egyik szekrényében egy-egy Marczibányi István és felesége, Majthényi Mária mozaikportréjával (2–3. kép) díszített „oltár” áll,¹⁷ míg a „zöld nappali szoba” sarokszekrénye ugyancsak számos

16 Például a 289. tétel: „egy kis statuatska, á melly fele halva ember képit, masika sceletont fergektül ragatattván képzel, többi testin sok dühös állatok egy mást mardossák, arany korona á fejin”. A Nemzeti Múzeumnak juttatott Marczibányi-darabok között ugyancsak volt egy, a Halált csontváz képében megjelenítő kisbronz. Vö.: Ripovics Anna: Halál a Zrínyiek csáktornyai várkastélyában? *Családtörténetek blog*, 2023. URL <https://www.families.hu/halal-a-zrinyiek-csak-tornyai-varkastelyaban/> (letöltve 2023. 08. 29.).

17 434. és 435. tétel. A „díszes körítés” nélkül fennmaradt, önálló mozaikportrék feltehetően a Liborio Salandri (megh. 1846) római

származású, Bécsben és Velencében működő mozaikművész által készített darabokkal azonosak. Ezeket Entz Géza 1940 körül Kocsócon látta, majd a Dorotheum 2011. október 13-i árverésének (*Antiquitäten und Möbel*, 12 October 2011 – 13 October 2011) 882. tételeként bukkantak fel újra. ENTZ 1955 (*Id. i. j.*) 232. A Marczibányi Istvánt ábrázoló portré szignált: „L. SALANDRI F.”. A portrék hiányosan kiolvasható körirata a következő: EXMA. DNA. MARIA MAJTHENYI DE KESELOKO EXMI D. STEPHANI MARCZIBANYI [...] ET PIORUM OPERUM SOCIA; valamint EXMUS D STEPHANUS MARCZIBANYI DE PUCHOVAUGUSTISSIMI FRANCISCI II A CONSILII IN [...] FONDATOR MUNIPICENTISSIMUS.

4. François Perrier: Farnese-bika, 1638
Rijksmuseum, Amsterdam

drágaságot rejtenek. Az armáriumok tartalmának felsorolásába beékelődnek a tárgycsoportok szerinti egységek: a képek, a kínai szobrok, a kő domborművek, a kisbronzok, az elefántcsont szobrok, a pénzgyűjtemény és az eladásra szánt asztali ezüst.

Habár a képzőművészet körébe sorolható művek, azaz a képek és a szobrászati anyag leírása nemegyszer nagyvonalúan összevont, és az összeírók nem foglalkoztak az alkotó és datálás kérdésével, a témák körülírása lehetővé teszi néhány új Marczibányi-műtárgy azonosítását. Példaként említhető az 581. tétel, „egy fekete gömbölyű fa oszlopon álló nagy bronz 4. emberből álló grup, az egyike szarvánál másik istrágon tartya a vad Bikát”, amely egy, a Farnese-bika antik márványszobor kompozícióját (4. kép) másoló, mára elveszett bronzöntvény volt, és útja egészen az 1873-as bécsi világkiállításon történt bemutatásáig követhető.¹⁸ Mivel a hagyatéki jegyzékből világosan kiderül, hogy Marczibányi István gyűjteményében a (többségében mitológiai témájú) bronzok száma a háromszáz darabot közelítette – anélkül, hogy a már ismert szobrokat megpróbálnánk most a jegyzékben identifikálni –,¹⁹ kijelenthetjük, hogy a családban öröklődő, Entz Géza által publikált negyvennyolc darab késő reneszánsz és barokk kisbronz Marczibányi István 1810 előtti gyűjtéséből származik. A késői családi hagyományon alapuló hipotézis, amely szerint a Marczibányiak szobrai – Marczibányi Imre vagy fia, Antal megbízásából – Ferenczy István szobrász vásárolta volna római tanulóévei (1818–1824) alatt, elvethető. Azt is látnunk kell azonban, hogy a gyűjteménynek csak egy szelete volt a kisbronz anyag, amely beszimult az ötvösművek, drágakövek, mozaikmunkák hangsúlyos jelenléte által formált „kincstárba”. Marczibányi gyűjtőtevékenységének egyik fő mozgatója a tezaurálás, vagyis a családi vagyon gazdagítása volt, mindamellett, hogy a gyűjtő hazafias cselekedetként is értékelte saját törekvéseit, és a kollekcióval a nemzeti dicsőséget szándékozott táplálni, egyúttal honfitársai művészeti ízlésének fejlődését elősegíteni.

5. Fedeles serleg, Augsburg, 1611
Kecskemét, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Múzeuma, ltsz. 82.69.1

A fiatalabb gyűjtőtárs, Jankovich Miklós is az exkluzív kincstári darabokat értékelte leginkább a hagyatékból.²⁰ Vásárlásai a Marczibányi-gyűjteményből jóval széleskörűbbek lehettek, mint amit gyűjteményi katalógusai elárulnak, mivel az 1811-es *conscriptio* né-

18 HENSZLMANN Imre: *A bécsi 1873. évi világ-tárlatnak magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya*. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Kiadó Hivatala, 1875. 52–54. Bár a szobrot a világkiállításon Lelovics Gyula földesúr tulajdonaként mutatták be, levéltári iratokból kideríthető, hogy hozzá 1873-ban elhunyt felesége, Justh Mária hozományaként került, aki egy Marczibányi unokahúg, Justh Jánosné Marczibányi Amália lánya volt. Justh Mária hagyatékában nyolc darab bronzfigura, négy márvány mellkép és egy kőből faragott fej szerepel. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, Árvaszerzési ügyek, IV.1411.b, 14918/1874, Lelovics Gyuláné sz. Justh Mária hagyatéki ügye.

19 A darabok egyesével történő azonosítását egyébként sem teszik

lehetővé az olyan sommás tételek, mint az 593. számú: „85. mindenféle nagyságu postamentumos, és a nélkül grupok, és egyes figurákat képzellő, nem különben lovakat, kuttyákat, Sýreket, embereket, Isteneket ábrázoló bronz statuák”.

20 Az 1811-es összeírásban azonosítható, köztudottan Marczibányi-eredetű Jankovich-tárgyak: 217. tétel: Imag. Jank. 93–94. (Cillei Ulrik és Hunyadi János állítólagos képmásai); 359. tétel: Poc. Jank. 167. (Kókuszdió palack); 385. tétel: Poc. Jank. 183–184. (Zarándok és zarándoknő díszedények); 387. tétel: Poc. Jank. 125. (Fedeles strucctojás serleg); 412. tétel: Poc. Jank. 181. (Hegykristály kancsó). Nem azonosítható a jegyzékben Mátyás király képmása (Imag. Jank. 82.), a Csáky-kancsó (Pig. Jank. 4.), az A betűs függő (Orn. Jank. 129.),

6. A bécsi molnárcéh díszedénye, 1675
Budapest, Iparművészeti Múzeum, ltsz. 19000

hány leírása eltéveszthetetlenül illik a Jankovich-gyűjtemény további tárgyaira. A 372. tételt – „Egy nagy magos széles kehel forma meg aranyozott pokális ezüsből földövel tetein egy dárdás vitéz pajsza sisakos al, benne Deák írással Joan Godefridus Abaschausen” – felirata azonosítja azzal az augsburgi fedeles serleggel (5. kép), amelyet Jankovich 1832-ben a pesti református gyülekezetnek adományozott.²¹ A bécsi molnárcéh a budapesti Iparművészeti Múzeumban őrzött különleges díszedénye (384. tétel: „egy ezüst meg aranyozott három lábon álló vízi malmot képzelő pokális házikával, és ezüst malom kerekkel, rajta megin

más pokális forma, mellyen egy fél ló vagyon” (6. kép),²² és két 17. századi Nautilus-serleg (395. tétel: „egy szegletes tengeri tsiga pokális meg aranyozott ezüstbe foglalt ezüst post[amentummal] imit amot meg aranyozva ezüst Syrenestul tartatik leg alul láztatnak betük: G.S.F.P. PHI. AE. M.I.V. etc. Rákoczy Györgye”; 396. tétel: „egy nagy száz rétű tsiga pokalis aranyos post[amentummal] Syrenestül tartatik fent három lo fején ál Neptunus”) szintén a Marczibányi-hagyatékából származik, és Jankovich Miklós közvetítésével került magyar közgyűjteménybe.²³ Jankovich tárgyai között böngészve, talán további darabokra is ráfog-

valamint Giovanni Bonazza itáliai uralkodókat ábrázoló portrészorozata sem. (A rövidítések Jankovich Miklós a Magyar Nemzeti Múzeumba került első gyűjteménye leltárkönyveinek leltári számait jelzik. A *Collectio Imaginum* címmel kezdődő leltárkönyv a képek és szobrok jegyzéke, a *Consignatio* [...] *poculorum* az ötvöstarányokat, az *Elenchus pignorum* az elzálogosított tárgyakat, míg az *Ornatus* címszóval induló inventárium az ékszergyűjteményt listázza. Vö.: BUBRVÁK 2004 [ld. 13. j.] 140–175.)

²¹ Kecskemét, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Múzeuma, ltsz. 82.69.1. A fedél belső lemezén vésett felirat: „JOAN GODEFRIDUS AB. ASCHAUSEN EPS. BAMB. ET. PRAEPOS WIRCEBURGEN 1611.” Vö.: Jankovich 2002 (ld. 12. j.) Kat. 126.

²² Budapest, Iparművészeti Múzeum (a továbbiakban IM), Ötvösgyűjtemény, ltsz. 19000. Arra a tényre, hogy a tárgy a Jankovich-gyűjteményből származik (Poc. Jank. 25.), Kiss Erika, a Magyar Nemzeti Múzeum Ötvösgyűjteményének kurátora hívta fel a figyelmem, amit ezúton is hálásan köszönök. Az tárgyat 1936–1937-ben vette át az IM. Utóbbi információért Pandur Ildikónak, az IM Ötvösgyűjteménye vezetőjének mondok köszönetet.

²³ IM, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 18893; Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Tár, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 61.38.c. A Jankovich-eredet ismeretét (Poc. Jank. 129. és Poc. Jank. 126.) ugyancsak Kiss Erikának köszönöm.

7. Fedeles strucctojás serleg Báthory Kristóf címerével, Nürnberg (?), 1576 (későbbi kiegészítésekkel)
Oxford, Ashmolean Museum, Itsz. WA2013.1.128

ható a Marczibányi-eredet, de elégedjünk meg most annyival, hogy a Dísz téri kollekciót Jankovich gyűjtőtevékenységének fontos előképeként határozzuk meg. A művek köztes útja persze nem mindig követhető, és előfordul, hogy csak a tárgyleírást kiegészítő *inscriptio* ad rá okot, hogy egy „külföldre szakadt” ötvöstárgyban Marczibányi István hagyatékának darabját feltételezzük. Ilyen az oxfordi Ashmolean Museum fedeles strucctojás serlege (7. kép), amelyet a jegyzékben is közölt felirat Báthory Kristóf erdélyi vajda nevéhez kapcsol (385. tétel: „Egy nagy Strutz madár Tojásából meg aranyozott ezüstbe ollyas post[amentummal] pokalis belül jól meg aranyozva igen szép borsos munkával, fedelin Batori Tzimere Sztruz madár pajsán van Inscript[io] Christoph Báthorÿ Vajvodae Transÿlvaniae Comiti Siculorum 1576.”). A serleg 1919-ben a skóciai Hamilton Palace gyűjteményének nyilvános árverésén szerepelt, de már 1857-ben kimutatható William Alexander, Hamilton 11. hercege gyűjteményében, a londoni Hamilton House-ban.²⁴ További kutatások feladata kideríteni, vajon a Marczibányi-hagyatékából miként vezetett útja a ködös Albionba.

Az azonosítások sora tovább folytatható, sőt a jegyzék publikálásának nem titkolt célja, hogy igénybe vegye a szakmai nyilvánosság segítségét a kutatás előmozdítására. Újra felfedezett tárgyai által egy olyan kollekció körvonalazódhat így a szemünk előtt, amely a gyűjtő hite szerint egyaránt javára szolgált a magyar nemzetnek és saját családjának.

24 Oxford, Ashmolean Museum, inv. no. WA2013.1.128. A serleg Michael Wellby magángyűjtő adományának részeként került a múzeumba 2012-ben. Az 1919-es árverés katalógusa: *Catalogue of Fine English & Foreign Silver Plate. The Property of the Trustees of His Grace the Late Duke of Hamilton*. Messrs. Christie, Manson & Woods, London, 4. November 1919. 19. Kat. 130. Vö.: Timothy WILSON–Matthew

WINTERBOTTOM: *Treasures of the Goldsmith's Art: The Michael Wellby Bequest to the Ashmolean Museum*. Ashmolean Museum University of Oxford, 2015. 48–49. Kat. 14 (további irodalommal és az 1919 utáni provenienciával). A tárgyról és annak ismert angliai provenienciájáról nyújtott információkért hálás köszönettel tartozom az Ashmolean Museum kurátorának, Matthew Winterbottomnak.

Függelék

A Marczibányi István halála után a budai Marczibányi-házban 1811. március 14-én felvett gyűjteményi összeírás a közös családi tulajdonban maradó kollekciónról.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, L.I. Marcibáni /Marczibányi/ z Púchova, i. č. 14. fasc. 14. no. 1. fol. 30–48.

Inventarium Collectionis Familiae Marczibanyianae Budae in arce existentis

Conscriptio ²⁵		
Pretiosorum in armario mosaico & quidem Ladula 1 ^a		
N ^o		Da- rabb
1.	Forgó Zaphirból, és brilliántokkal vegessen ki rakott, á mely alján egy nagy Zaphir, és fellől 14. kissebb találtattnak fekete Tollal	1.
2.	Forgó, Smaragd Rubinttal, gyöngyel, es Diamánttal	1.
3.	d ^{to} nagy Gyöngyből Smaragdal, Rubinttal, és Gyémánttal	1.
4.	Hosszú régi Scythá szárnyákkal	1.
5.	Drága köves gyűrűk, úgy mind: két nagy brilliant solitair an jour foglalva apró brilliántokkal 2. b, egy brilliantos rósza gyűrű 1. c, egy netz brilliant háló formára 1. d, egy rózsa színű brilliánt solitair apro brilliántokkal 1. e, egy bale rubin brilliántokkal solitair 1. f, egy gránát ovalis brilliantokkal 1. g, matska szem onyx baglyott képzelt filigrán apro brilliantokkal 1. h, antique aranyba foglalt aquamarin 1. i, egy szegletes aqua marin aranyba sima 1. k, tengeri tsiga antique aranyba foglalt Attila fejével két gyémántotskakkal 1.	1.
	summája	11.
6.	Chinai carniol gyűrű metzéssel	1.

7.	Iaspis pixis brilliánt kakassal	1.
8.	Páva opálból aranyba foglalt aprobb követsekkel	1.
9.	Három darabb statuácska aranyból kövekkel ki rakva	3.
10.	Szentelő viz tartó Carniol allyal ezüsből	1.
11.	Hýacinthusból készült tö tarto	1.
12.	nagy rubint aranyba foglalva	1.
13.	solitair ovalis kék Zaphir foglatatlan	1.
14.	solitair ovalis kék topáz foglalva aranyba	1.
15.	kek aquamarin solitaire foglatatlan	1.
16.	Brassiliai solitaire topáz foglatatlan	1.
17.	matska szem ovalis d ^{to}	1.
18.	salzburgi nagy gránát	1.
19.	Hyacinth kereszt egy pár hasonló gyűrűvel rész szerént gyémánttal és taststeinnal	3.
20.	negy darabb conchiliak Calcedonba	4.
21.	egy Pelikán gyöngyből	1.
22.	Sárkány gyöngyből brilliántokkal	1.
23.	Tíz darabb nagy gyöngy, ugymind a, szív forma brilliánttal b, nyelv rubintokkal c, arany koronához kaptsolva, á többi arany fülekkel summa	10.
24.	egy gyöngyöt tartó ezüst kéz	1.
25.	kis arany korona rubintokkal 's három függő gyöngyel	1.
26.	S. Sebestyén gyöngyből onyx postamentummal aranyba foglalva	1.
27.	6. darab foglatatlan nagy gyöngy, és egy füles ezüstbe foglalt	7.
28.	Amethystus kis pixisbe apro gyöngyök	1.
29.	Tő tartó gyöngy házból	1.
30.	4. medaillon apro gyöngyökből foglatatlan	4.
31.	Egy Galamb nagy gyöngyből brilliánt virággal szájába	1.
32.	repülő sas brilliánt foglalással	1.
33.	fél hold brillant foglalással	1.

Másik Fiókba

34.	27. nagyobb fél foglalt gyöngy Zsinorba	27.
-----	---	-----

²⁵ A jegyzék közreadásánál a betűhív átírásra törekedtünk, megtartva a szöveg minden, a mai írásmódtól eltérő elemét. A hosszú mássalhangzókat jelölő ékezet helyett – technikai okokból – szögletes

zárójeles kiegészítés szerepel, ugyancsak szögletes zárójelben oldottuk fel a szó végi rövidítéseket.

35. 32. darabb kisebb foglalatlan Gyöngy	32.	65. Elefant Tsontból metzéssekkel foglalatlan	1.
36. hos[s]zuka Iskatulába Opálok in cruda	1.	66. Florentinusi mozaik aranyba foglalt szegletes pixis quarsum tokos	1.
37. Dalmatin kövecskék foglalatlan[ul] egy iskatulába	1.	67. Collectionalis gömbölő arany pixis mozaik mindenféle kövek neveimmel tokba	1.
38. mosaik aranyba foglalt óra Lán cz	1.	68. kisebb ovalis collectionalis pixis aranyba foglalva fen álló mosaik rózsával	1.
39. Alexander Tsászár A. Betüvel arany pixis brilliantokkal	1.	69. Bärnstein gömbölő aranyba foglalt tokos	1.
40. arany pixis Napoleon képével rubint, & brilliantokkal	1.	70. Fazetstein hos[s]zas aranyba foglalt tokos	1.
41. Calcedon pixis képkével rubintos	1.	71. Chinai munkából aranyba foglalt quarsum tokos	1.
42. régi ezüst török ora	1.	72. Opal muttea 4. szegletös aranyba foglalt tokos	1.
43. medaillon kék elefánt tsontból figurákkal ovalis üveg alatt	2.	73. Orientalis onix aranyba foglalt 4. szegletös tokos	1.
44. arany borsó láncz kalpaghoz való rózsával edgyütt kis rubintokkal kirakva	2.	74. Aquamarin aranyba 4. szegletös tokos	1.
45. Ezüstbe foglalt olvasó	1.	75. Orientalis laspis lepke metzéssekkel aranyba tokos	1.
46. aranyba foglalt író tabla	1.	76. laspis szív aranyos 4. szegletös aranyba tokos	1.
47. 10. külömbféle vitézi Rendeknek keresztyei	10.	77. Baerenstein aranyba virágokkal szegletes tokos	1.
48. Ezüstnek próbálására való stangli 16 egy próba kövel	2.	78. kutya fej formára Ametistus allyából aranyba rubint szemekkel tokba	1.
49. Emaillé öv tsat tokba két részbe	1.	79. más Ametistus olyan formára tok nélkül	1.
50. Tökélletes drága kö mérték	1.	80. Szivárványos laspis aranyba szegletes bőr Zsacskóba	1.
51. Ezüstbe foglalt nagyobbító üveg	1.	81. Achát lependékkel pixis	1.
52. Egy kis mérték aranyokra font nélkül	1.	82. Tjgris kö dupla pixis	1.
53. Egy onyx aranyba foglalt tinta tartó, mellybe olló, kés, tö tarto, és 2. kis aranyba foglalt kristal, tinta, porzó, és ket tiszta arany edényke találtatik tokkal	1.	harmadik Fiókba:	
54. arany oroszlány páltza gomb	1.	83. Egy tsupa arany selyem nélkül hajló munkából ruhára készült zsinor.	1.
55. onyxból arany foglalással páltza gomb	1.	36. mentére való gomb zsinor, makos helyett ugyan azon munkából való rózsákkal.	
56. tsupa arany pixis Belgrád bevétele Laudontul, bellül tükör tok nélkül	1.	36. ismét szinte olyan dolmányra. Szélessebb mente hátára való zsinor 2. mindeniken 3 rozsa suma 6. Szélessebb lántz forma ugyan azon munkából kis pertlitskek, egy egész ruhára arany zsinor	
57. laspis pixis arany figurákkal fellül négy szegletös tokba	1.	84. Egy ezüst Dolmánynak valo ezüst pánczéllós munka ket hos[s]zabb, és két rövidebb darabkból, ehez két arany tsillag, és aprobb kis arany rozscsákból egy kötet	1.
58. kék emaillozott tsupa arany pixis Venus képével tokba	1.	85. Egy tiszta ezüst gomb kötő selyem nélkül valo készület 6. nagy gombkból gránátokkal, azokhoz kaptcsolásra 6. széles láncz forma zsinorok ugyan rubintokkal, és mente kötő két darabba azon munkából nagy rozscsákkal, gránátokkal ki rakva, és 1. darabba derék zsinor hátulso 6 rózsákkal, és tsaffrangokkal ugyan rubintos	1.
59. tsupa arany kék emaille Adonis képével gyöngybe foglalva ovalis tokba	1.		
60. Tsupa arany emaillozott moskus munkával, felül miniatur áldozat ovalis tokba	1.		
61. Tsupa arany kék emaillozott pixis kisebb gyöngybe foglalt miniatur ovalis tokba	1.		
62. Tsupa arany Chinai pixis Landschaftlikkal szegletes tokba	1.		
63. Kristál Chinai szegletes figurákkal pixis tokba	1.		
64. Elefant Tsont aranyba foglalva Filisteusok historiája tok nélkül	1.		

86. Egy nagyobb mentére való tiszta ezüst selyem nélkül készített gombkötő munkából való 18. gomb gömbölgő gránátokkal az tein, ehez való gombház ugyan gránátokkal 44. item: Dolmányra 14. gomb ugyan ollyas munkából hos[s]zas gránátokkal, mind á kettőn pedig 54. darab gomb zsinór pikelyekkel edgyütt, á mellyek gránátos rózsákból állanak, és 8 rózsza; mentekötő két darabból ugyan ollyas munkából gránátokkal; azon kívül az egész ruhára való gomb kötő munkából tiszta ezüst selyem nélkül paszománt, 3. röf borítás, á mennyire lattzatik elegendő pertli forma gömbölgő zsinor, sujtás csismára való tsipkés zsinor kétféle az az 4. rojtokkal, és egy kötet pertli
87. Ugyan ezen ruhához tiszta ezüst selyem nélkül való gombkötő munkából egy ezüst öv aranyos gránátokkal ékesített gombokkal, és ollyan tzafrang hozzá való kettő
88. Ugyan ezen ruha készüléhez kalpagra való készület, úgy mind vitéz kötés tsupa ezüst, ezüst rojtokkal rózsza, ahoz való karikával, egy szélesebb, és egy keskenyebb paszománttal
89. Ezen ruhához arany, és ezüst tsismára való ki varás
90. Egy meg aranyozott, és ezüstes tsillagokból való Láncz
91. Egy vörös bársóny ezüst paszomántos föső tok
92. Ugyan fent említett ruhához való ezüst, de közönséges munkából való
93. Egy pánczélos ezüst munkából, allya pedig goldstof kis ezüst gombotskákkal való Do-hány Zatskó [sz. n.]
- 4^{dik} fiókban foglalt Gombok:**
94. Ezüst drot mentekötő paszománt forma széles 3. emlékeztető pénz rózsza helyet rajta
95. arany filigran gombok Tirkászokkal 16. darabb nagy, 32. pikkely nagyobb, és 8. kisebb mentére
96. arany filigrán gombok Tirkaszokkal 16. darabb, 32. pikkely dolmányra
97. ambra gombok mentére ezüstbe foglalva 30. pikkely 62.
98. 18. gomb, 44. pikkely compositio onyxból arany füllel alul sima
99. 18. gomb 42. pikkely Lazuli köbül arany rozscskával
100. 13. gomb Calcedon arany rozásával, és amestussal, 34. hozzá való pikkely
101. 19. gomb Orientalis onyx arany rozákkal, 's brilliantokkal, 's 40. pikkely
102. 36. gomb gránát ezüst rózsával
103. 18. gomb Lazuli ezüst rózsával, 's gránátokkal, és 17. pikkely
104. 15. nagy orientalis laspis gombok arany rozásával, és rubinttal
105. 54. Calcedon közép szerő gombok kis arany rozscskákkal
106. 18. gomb Calcedonból arany rozákkal, és smaragd
107. 16. gomb hegyi kristálból, és 20. pikkely ezüst, és kék zomanczos rózsakkal²⁶
108. 20. tarka gombok ezüstbe foglalva
109. 18. orient[alis] laspis gombok meg aranyozott rozákkal
110. 19. nagy gomb mindenféle Calcedon, és onyx aranyos rozákkal, és 42. pikkely
111. 18. kis gránát gombok aranyos rozákkal és rubintokkal
112. 18. hos[s]zas mindenféle Carniol, Calcedon, onyx gombok arany rozscskával
113. 18. hos[s]zas onyx gombok aranyos rozscskákkal
114. 36. gombok koral köbül zöld rozákkal és smaragd
115. 18. szegletes onyx gombok gyöngyel
116. 54. rész szerint szegletes, rész szerint hos[s]zas onyx gombok gyöngyel
117. 18. Carniol gombok arany rozával
118. 18. vörös laspis gombok gömbölgő ezüst rozákkal
119. 34. hoszassan metztett mindenféle láspis Gombok smaragd
120. 18. Calcedon gombok aranyos rozscskákkal
121. 18. petyegtetett széles nagy kaputra való gombok aranyba foglalva
122. 36. orientalis laspis színű hos[s]zas körtés forma gombok, 108. pikkely
123. Egy kis kartandliba 36. gránát szegletes gomb, 88. pikkely foglatatlan
124. 34. nagyobb, 's kisebb láspis gombok egy zsinorba fűzve
125. 46. szegletes laspis Gombok zsinorba fűzve
126. 50. gömbölgő Calcedon zsinorba lévő gombok végessek onyxal
127. 32. Calcedon zsinorba fűzet gombok

²⁶ A zománc szó következetesen „románcz”-ként szerepel a jegyzékben, amelynek írásmódját követjük.

128.	18. Corál hos[s]zas Zsinorba való gombok 36. pikkelyekkel	1.	158.	120. kis gránát aranyos rozsával, és felül ismét gránát	1.
129.	27. laspis gömbölkő Zsinorba gombok	1.	159.	109. aquamarin gömbölkő gombok arany füllel tokban	1.
130.	30. egy Zsinorba való pikkelyek láspisbűl	1.	160.	96. orientalis laspis ezüst rozsákkal, gyémánttal d ^{to}	1.
131.	két kötett Calcedon onyx pikkelyek	1.	161.	18. gomb Calcedon arany rozsával, smaragd, & 26. pikkely d ^{to}	1.
132.	32. szegletes calcedon zsinorba gombok	1.	162.	91. darab gránát ezüst tsillaggal tsupa pikkely tokba	1.
133.	71. mindeféle kö laspis, Calcedon &c. egy zsinorba lévő gombok	1.	Nº 7. fiókba		
134.	68. szegletes laspis gombok Zsinorba	1.	163.	Egy régi staliz formára ezüst meg aranyozott öv	1.
135.	43. onyx gömbölkő gombotskák Zsinorba	1.	164.	Egy régi ezüst szüvet paszománt vörös bارسony allyán felül sűrűen rajta lévő meg aranyozott rozsákkal, tirkászokkal fel ékesítve két hos[s]zas nagy meg aranyozott tsattal	1.
136.	56. mindenféle kövekből hos[s]zas gombok Zsinorba	1.	165.	Ugyan olyan más keskenyebb öv szint olyan munkával, rozsákkal, tirkászokkal, á mellynek tsattján is több tirkászok vagynak	1.
137.	61. laspis szeglet gombok Zsinorba	1.	166.	Egy új széles három rendű karikákkal öszve foglalt meg aranyozott allyu, felül pedig ezüst filegrán kék románczos rozsákkal és rubintocskákkal	1.
138.	38. hos[s]zas mindenféle gombotskák	1.	167.	Egy arany filegran me[n]te kötő három rajta lévő rózsával, a mellyek gyöngyel smaragd, és rubintal ki vannak rakva	1.
139.	50. Calcedon gomb 3. Zsinorban, mellyette egy foglalt gombmustra. és 1. pikkely	1.	168.	Egy régi szüvet paszomántból selyem nélkül rozsákkal meg aranyozottakkal, és két hos[s]zas öv csat meg aranyozott zephir, rubin, és aquamarinokkal ékesítve	1.
140.	25. onyx &c. hos[s]zas gomb Zsinorba	1.	169.	Egy új ezüst keskenyebb meg aranyozott allyu ezüst filegránnal rajta kék románczos rozsák rubintokkal meg aranyozott lánczokkal öszve kapcsolva	1.
141.	18. Calcedon gombok Zsinorba	1.	170.	Egy régi meg aranyozott allyú felül filegrán, és románczos kék, és fehér munkából karikákkal öszve foglalt öv, mellynek végén egy nagy ugyan olyan munkából való másik közepin egy szép smaragd	1.
142.	8. laspis gomb Zsinorba	1.	171.	Egy ezüst allyú, majd olyan formájú románczos kék munkával, ezüst karikákkal foglalt öv, egy sziv forma tsattal	1.
143.	45. két Zsinorba Calcedon gombotskák	1.	172.	Egy pár rézre való régi ezüst meg aranyozott tsat	1.
144.	51. Calcedon két Zsinorba gombotskák	1.	173.	Egy ezüst drót allyával felül több meg aranyozott tsat forma tzifraságok egy gránát kövel közepin	1.
145.	20. onyx kis gombotskák Zsinorba	1.	Nº 6. fiókba²⁷		
146.	19. hos[s]zas Calcedonbul Zsinorba kicsin	1.			
147.	12. szegletes Calcedon onyx gomb Zsinorba	1.			
148.	16. mindenféle szegletés, és sima gombok	1.			
149.	7. onyx kis szegletes gombok	1.			
150.	egy papirosba sok mindenféle egygyes gombok	1.			
151.	egy Zsinoron 4. ametistus, & 3 Calcedon Carniol gombok	1.			
152.	egy papirosba 11. mindenféle golyobis gomb forma	1.			
153.	7. szegletes kis onyx gombok arany rozsákkal, és brilliantok, és 40. pikkely, ehez még jöttek az fiókba Nº 4.	1.			
154.	17. orientalis onyx gombok arany rozsákkal, és brilliántok, és 40. pikkelyek	1.			
155.	35. ametistus gombok smaragd	1.			
156.	32. Scithiai gomb aranyozott koráll rozsákkal hozzá való pikkelekkel, és ezüst lánczok, zsinorok helyett rajtok fügnek	1.			
157.	Kameniczai Csillag porphirusból arany tsillaggal 36. gombok, és 72. pikkely bőr tokba	1.			

27 A negyedik fiók után a hatodik következik, az ötödik kimaradt.

174. Egy pántlikára fűzet as[s]zonyi ékességek rózsza allyán gránáttal közepin tirkászakkal, és korálokkal, felül pedig nagy carniolokkal, ahhoz tartozando pártá nagy gránátokkal, minden darabon kettő felül korál rozsácskával le fügnek hos[s]zas mind meg aranyozott lánczok, végeiken kis korálok, és egy kis Diadem forma gránátokkal, közepin kék emailir etc.
175. Egy ezüst meg aranyozott három darabból álló magános öv tsat
176. egy magányos gömbölgő ezüst meg aranyozott régi fen álló törös munkából való egy darab tsat, közepin nagy aquamarin, oldalain sok tirkászok, és kis granátotchkák találtnak
177. Egy valemnyire kissebb ezüst meg aranyozott tsipkés forma fen álló munkából figurákkal, és egy gránáttal ékesítve öv tsat
178. Egy ezüst meg aranyozott tsipkés láncz rozsával közepin
179. egy régi pánczélos munkából vas drotos ersziny
180. egy szegletes romlott meg aranyozott tsat, nagy carniol közepin, körül pedig gránátok, kis tirkászokkal, 4 több kis hozzá tartozó darabocskákkal
181. ket nagy karika Scythiai fülbe való, közepin nagyobb golyobissal, á mellyen nagyobb gránát, két felül pedig kisebb globitsokon tirkaszok vannak mind meg aranyozott törös munkából
182. 5 nagy arany filegran munkából készült lúd tojás nagyságu gombok felső részin kék románczos munka, tetein ametistus, közepin egy sor amteistus, 's smaragd kövekkel által kötve, ehhez illyen munkából 8. pikkely ametistus tetein, és 10. széles láncz forma arany filegránbul készült zsinor gombokhoz, á mellyekből keskeny Lánczokkal le fügnek smaragd, 's ametistus kövel ki rakva, és románczos kék rózsákkal ékesítve.
183. Egy pár meg aranyozott allyu ezüst filegran sarkantyú széles erős masszo nyakkal kis rubintokkal ki rakva
184. Egy nagy meg aranyozott allyal ezüst filegran gomb gránát tetein, közepin is gránátokkal altal fogva
185. Egy meg aranyozott, és színes kis föld golyobis 3. lábón álló
186. Egy nyereg szerszámra való ezüst imit amott meg aranyozott Lántz
3. 187. Egy töröt pokálisnak ezüst meg aranyozott foglalttya 3. darabban
- Mozáik almáriom író asztalkájába.**
188. Egy kis gránátbul való kereszt meg aranyozott posztament[umon] két függő ostorral az oldalárul, és egy koronával
189. Egy bőr fekete Ladikába egy kötet arany frantzia öv meg aranyozott vert ezüst gombokkal ugyan olyan két tsafranggal, és más szint olyan ezüst öv frantzia filigrán gombokkal
190. Egy nagy mosaik almáriom felső részin két féle nyíló közepibe író asztal, allyán 8. fiókkal fekete fábul alúl felül kövekkel kirakva
191. két nagy mozáik asztal sárga rézzel körül boritva
192. Item egy kissebb, mellyen ostabli pret vagy közepibe, nincs rézzel boritva
193. Egy Chiniai író almáriom
194. egy Chiniai spanyol fal
195. egy gyps mozáik asztal
196. egy közönséges író asztal
197. egy tokba lévő schilkrot kis pátzika egy darabból szép tzi fra gombal
198. egy hos[s]zu szép spanyol nád páltza arany gombal
199. két márvány hamu színű kis asztalka
200. két pénzeknek tartására való, és el készített könyvek
201. egy kis ladika, á melly collectiónak való fiókokkal meg van töltve
202. egy kis fa ladika be tsukva
203. egy kis ladikába három statua Bärnsteinből Christus Urunk, Péter és Pál apostolokkal, alul 1. nagy topaz, mindeniken, és czifra meg aranyozott postamentumokon
- Mozáik szobába való képek**
Florentiai Mozáik.
204. két nagy szegletű mozaik kép, mindeniken egy fán két madár
205. egy hos[s]zas nagyobb meg aranyozott rá-más kép virágot képelő lependékek körülöm
206. 64. mindenféle nagyságú, és mindenféleket ábrázoló fekete rá-más, és keskeny meg aranyozott szélekkel körül véve mozaik Florent[iai] képek
207. 39. mindenféle nagyságú, és mind az előbbenyiek ollyás rá-más Neapolisi mozaik mindenféle állatokat, és Landschaftlikat, nem különben embereket képellők

208. 3. fen álló mozaikból meg aranyozott rámás virágot képelő képek
209. 1. fen álló mozaik környös körül, közepibe pedig Lazuli köven bronz meg aranyozott boldogságos Szűz képe nagyobb fekete, és aranyos rá mával
210. 10. mindeféle nagyságu tiszta aranyos rá máju Egyptomi mozaik Boldogságos Szűz, Feszület, hajók, Israeliták tengeren által menetelek, Egyptomba valo költözése Krisztus Urunk etc.
211. két ugyan Egyptomi mozaikból fekete rámás nagyobb kép angyal köszöntését, és Krisztus Urunk Útját képelők
212. 8. mindenféle nagyságu aranyos rámás Romai mozaik ruinákat figurákat ábrázolok
213. két nagyobb fekete rámás Romai madarakat és kettő kitsiny ruinákat, 1. kitsiny kutyát, és 1. gömbölü gyümölsöt
214. 2. ovális meg aranyozott czifra rámás Chiniai mozaik madár fán lependékek körülötte
215. 5. egy forma tsupa aranyos rámás nagy spartai mozaik kép Üdvözétönket, és más szenteket ábrázolok
216. egy hos[s]zas két felirül ovalis, közepin pedig paralellogram kép köven festet ütközetet képelő fekete rámába
217. 2. egy forma fekete rámás vékony arany huzássokkal festet kö kép az egyike Hunyadi Jánost, másika Czilei Grofot ábrázoló
218. van 5^{dikk}
219. van másik 4^{dikk}
- Másik szobából való Mozaik.**
220. Az Péter, és Pál egy szegletös üveg alatt való tiszta fa rámás pár mozaik kép
221. 2. kisebb Landschaftlikat képellő Staub mozaik kép arany rámás
222. 2. Spartai Szent mozaik kép meg aranyozott rámás nagy
223. 2. kisebb Spartai mozaikból való Szent kép
224. 4. leg kisebb ugyan Spart[ai] meg aranyozott rámás
225. 2. fél gömbölü Neap[olisi] mozaik kutyát ábráz[ol]ok fekete aranyos rá mával
226. 2. fen álló mozaik kis kép fehér's aranyozott rámás
227. 1. nagyobb romai mozaikból való angyal, ött kisebb üveg alatt lévő reliquiákat tartván réz meg aranyozott rámás
3. 228. Egy reszen lévő Coralbul való Boldog aszony figurája egyebb korál tziffrákkal, tzifra olylyas meg aranyozott, és corállal ékesített rá mában
1. 229. Egy Elefant tsont tsipke formára ki vágott Boldog asszony képe réz meg aranyozott rámás, fellül ezüstös más líval
10. 230. Egy bronz kép Christus Urunk fel feszítését ábrázoló basrelief N° 265. [276.] párja²⁸
2. 231. Egy Inocent 11. Pápai Bronzbul meg aranyozott fekete rámába
2. 232. 2. gömbölü Cararábul való fekete rámás kép
- Fegyver armáriumba.**
8. 233. Egy pár elefánt tsont pistoly damascirt, és meg aranyozott csévet románczos munkával, és temérdek sok tirkaszokkal felékesítve. Mátyás királyé
6. 234. Egy régi török kard fekete posvás, és ezüst beschlaggal Calcedon markolatu, mellyen több carniol kövek vagynak
2. 235. más fekete bőr posvás, és vasas kard Damas-kábul való vassal
5. 236. Egy török kés fekete bőr posvába, mellynek markolattya szerecsént képel, á kinek nyakán drága kö nyakravalója, és drága kö öve, és alla is kövekkel ki rakva van
1. 237. Hos[s]zu török kés fekete bőr posvás elefánt tsont széles markolatú, közepin ezüst széles húzás á markolatján
2. 238. egy török kés, á melly egészen meg van aranyozva, és kis helyeckén tsupán vörös bársony hirakja vagyon
1. 239. egy hos[s]zabb török kés ezüstös, és fekete bőr posvával, Calcedon markolatu
2. 240. egy rövidebb török kés ezüstös markolattal is
2. 241. egy tsákány forma hos[s]zu pisztoly, á mellynek faja tsontal ki van rakva
2. 242. egy mesterséges több cséves fel valo pistoly
4. 243. egy pár damascenus czifra pisztoly
2. 244. egy pár angliai pisztoly Segálástul Londonban, csévéje tzifra plébül bé boritva
2. 245. két pár vékony igen hos[s]zu különös pisztoly markolatján ólombul ló fej saltzburgi
2. 246. egy pár Londoni Richardtól való sima fa markolattal valo pisztoly
1. 247. egy pár ket tsévő Londoni tsupa atzél pistoly in sum cseve négy darab

28 A domborművet jelentő szó néhol „relies”, máshol „relief” alakban szerepel a jegyzékben, az írásmódot „relief”-re egységesítettük.

248. egy pár különös lakatu, és kakasú spanyol
pistoly tziŕa kakassal 2.
249. egy pár hosszas csévő mind csévein, mind
lakattján valo figurakal 2.
250. egy rész mosár forma réz muskaton Burgus
Potzdami 1.
251. egy golyobis török Stutz damascirt cséves
tziŕa Schiftel, és mellette bór zsebbel az
lakat fedésin 1.
252. egy igen hos[s]zu török puska fája gyöngy-
házzal, és tsontal ki van rakva 1.
253. egy török hos[s]zu golyobis stutz nagy hátra
forduló kakassal, es görbe vékony véggel,
gyöngy házzal ki rakva 1.
254. egy rövid golyobis török Sztutz mesterséges
lakattal ki rakva 1.
255. egy közönséges puska, á mellynek Schiftyey
tziŕaságok fába metzve vannak 1.
256. egy török kugel Stutz kéken futott nagy
kakassal ki rakva 1.
257. egy damascirozott puska sárgán montirozva
Leopold Becker Carlsbadi 1.
258. egy mas damascirozott puska 1.
259. Egy elefant tsont vadász kört végin feketével
ki rakva 1.
260. egy széles fa nyelő orosz lány fej á végin vas
oldalain tziŕa handjás 1666. eszt[endő]
L I. betűkkel 1.
261. egy pántzéllos ing vas drotos munkából 1.
262. egy Schildkrót ezüstbe foglalt, és oldalain
Neptunus, és más ezüst figurákkal ekesite-
tett puska por tartó 1.
263. egy más gyöngy házzal ki rakott puska por
tartó, á melly egy hos[s]zu szirül tsupa vas
kis szegekkel kirakottatik le füg 1.
264. egy egész sisak meg aranyozva 1.
265. egy sisak eleje 1.
266. egy tsupa vas kard forma fogas handsar
rövidebb 1.
267. egy panczélos serpenyő 1.
268. egy hos[s]zu koczkás Bór nyellel valo Darda 1.
269. egy hos[s]zu fejér unicornis szató, jobban
hal tsont 1.
270. egy markolat nélkül valo Damascenus ara-
nyal ki rakott fa posvába lévő kard 1.
271. egy fa nyil 1.
272. egy Calcedon szopokával valo fekete pipaszár 1.
273. 2. szopóka nélkül valo pipaszár 2.
több vasak, és aprob golyobis öntő formák.
- Mozaik.**
274. 2. négyszegletös aranyos rá mába valo por
mozaik Etna hegy[ek] ki omlását, és éjsza-
kai darab másika 2.
275. 2. nagy fa rá mába Landschaftlikat képellő
por mozaik kép 2.
276. egy bronz basrelief Cristus Urunk születésit
jelentő N° 223. [230.] párja 1.
277. két fa meg aranyozott postamentumokon,
és tziŕa széles aranyos rá makban lévő fekete
fán gyps fehér angyaloktul felhöbe tartatott
Krisztus Urunk, és Boldog As[s]zony képe 2.
- Kápolnának szeglet armariumában fent:**
278. két elefánt tsont figura fa postamentummal
ket spanyol, á mellynek egyike guitart jádzik 2.
279. egy kis vörös bór tokba lévő kés, és villa ele-
fánt tsont markulatu figurakkal 2.
280. egy elefant tsont páltza gomb Herkulest
orosz lányt fejín, á mellynek farkát kutya
kapdossa ábrázolván 1.
281. egy kis gömbölő portrait ezüstbe foglalt
3. fejér egyik sisakos képelvén 1.
282. Egy kis hos[s]zas basreliefekkel ékesitetett
butskos Sýreneket mutató 1.
283. egy pár fa rá más kép Boldogságos Szüznek
kinjait az egyike, masika Krisztus Urunk
Bold[ogságos] Szüzzele le festi: en basrelief 2.
284. egy nagy darabbul való státua szoptató
anyát képzelő 1.
285. egy golyobis igen szép által vert munkából
való filigránhoz hasonló metzéssel egy da-
rabbul, á mellyben hasonló munkából g. más
kissebb golyobisok szintén egy darabbul
egyik á másikában benne vannak, nagyon
mesterséges allyán egy kis szín elefánt tsont
lantzocska le füg 1.
286. 2. aranyos rá más hajszálos munkából való
kép nagy virtusokat képzellő, az egyike
Josefnek Putifár feleségétül való szökésit
ábrázoló viaszbul készült fejér elefánt tsont
forma 2.
287. egy kis oldalán fekvő naj fájdalmot mutató
nagy hajakkal 1.
288. egy fél mesztelen Török módra lábán álló
ember, á mellynek keze lstrággal össze van
kötve, és nyaka körül is nagy fájdalommal 1.
289. egy kis statuatska, á melly fele halva ember
képit, masika sceletont fergektül ragatatt-
ván képzél, többi testin sok dühös állatok
egy mást mardossák, arany korona á fejín 1.

290. egy felig térpedelt öreg ember, az egyik oldalán mellette ül az oroszlány, másikán halál fején tartja kezét 1.
291. egy kis halál fej felig rothadott 1.
292. egy kis angyalka meg aranyozott hajakkal 1.
293. két figura egy státuába vitéz férfit aszonymal Levelekkel egybe koronázva 1.
294. Neptunus cetén ülven aztat arány láncz által szájában kormányozván 1.
295. nagyobb fekete meg aranyozott szélő rámába kicsiny képetske Venust álva képzelet 1.
296. rámatlan szint elefánt tsont képe Üdvözé-tönk két más tanítóval 1.
297. gömbölő rámatlan képbe Boldogságos Szűz kis Krisztuskával 1.
298. Statua Boldogságos kepit Krisztussal 1.
299. két kis szegletes fa rámába való kép, egyike Holofernes le vágott fejével való historiát, masika Josefnek testvéreitől való eladattatását mutató 2.
300. két elefánt tsont rokka 2.
301. két fekete fán fekvő, és álló ember 2.
302. egy kis Delphinen nyargalo angyal fején tzi-mert tart 1.
303. két fa postamentomon álló kis figura, az egyikke gyümölcstös putonyú hátán visz, masika kalászokat fél mesztelen 2.
304. Egy Sz. Catharina fej vételit ábrázoló képecske ezüst filegrán ramaval 1.
305. egy fa postamentomon üveg golyobis alatt lévő elefánt tsontból való kis kösziklák kecskéekkel, á melyekre egy vadász lő 1.
306. egy kis majd olyan elefánt tsont postamentom[m]al is kis figuracska 1.
307. egy üvegbe lévő S. Sebestyén státuaja, felül kis angyal 1.
308. egy Bold[ogságos] Szűz meg koronázott Krisztus Urunkat tartó postamentomos karára képe 1.
309. egy ahoz hasonló Bold[ogságos] Szűz postamentom nélkül karára képe 1.
310. egy száraz fa ágakat képzelő vörös agyaktól 1.
311. egy Bärnstein kis Mária 1.
312. egy arany postamentumon álló guitárt jádzó vörös statuátska 1.
313. egy meg aranyozott postamentumon álló réz festet Szűz egyik kezibe koszorút, másikba hármassceptrumot tartó 1.
314. egy arany post[amentumon] álló öz két lába köz harmasscept[rum] 1.
315. egy meg aranyozott postamentumon álló fekete bronz ló két első lába közt hármasscept[rum] a mellyen tsiga van, német felírás van allyán 1.
316. egy fekete postamentumon sárga fa Szűz fájdalmas statuája terdepelve 1.
317. egy apro tsigakbul öszve rakott kis pudli 1.
318. egy ovalis kis compos[itio] basrelief kép oldalról van Sz. Pensica (?) 1.
319. egy kis tengeri tsiga 1.
320. egy kis köbül való arany post[amentumon] álló kis szagos olaj tartó Chinai formára 1.
321. mas majd olyan postamentum 1.
- alul azon armáriumba.**
322. egy tokba lévő korálbul metzett basrelief máslyval rajta 1.
323. egy meg aranyozott rivás (?) magánossan 1.
324. egy réz Chinai hos[s]zu palcza gomb közepin fej 1.
325. porcellán festet páltza gomb oroszlány fejel 1.
326. Chinai fa meg aranyozott virágokkal réz post[amentumra] való antiq pixis 1.
327. Elefánt tsontba nap orával papiros tokba 1.
328. kis fa gyöngy házzal ki rakott Ládika bent több fiotskával mesterseges kövekkel 1.
329. egy darabb compositio két basrelief figura 1.
330. egy kis templom fábul toronnyal gyöngy házzal ki rakva 1.
331. fábul gyöngy házzal ki rakott Krisztus Urunk koporsóját képzelő darab 1.
332. egy sárga földből laqirozott tinta tartó fejer lábocskákon álló 1.
333. egy három levelet képzelő festet pleh tálza 1.
334. egy meg aranyozott plehből kis fedeletlen lábokon álló pixis corál metzéssekből, és filegránnal fel ékesítve 1.
335. egy Chinai forma egy fa ezüstös vékony pléhből bé boritva táztábul, 5. finsa allyábul, mellyek egy darabb gyöngyházbul vannak, 5 finsábul szinte gyöngy házbul a mellyek belül vékony ezüstös pléhből bé vannak boritva, mind a kettő igen szép metzéssel, virágokkal ékesítve, egy négy szeglető felső részt bé schrofoló theakandlibul szintén gyöngyházbul szép metzésekkel; egy hos[s]zas táztika 5. köves kanálkával egy darabb 24.

- gyöngy házbol mind egyike szép tengeri tsiga ezüstbe foglalt, nagyobb tzukor pixis 4 kiss meg aranyozott szélő tengeri tsiga, és egy gömbölő belül tzin, kívül gyöngy házzal ki rakva Thea kandlibul álló in sum[m]a
336. 4 darabb metallion forma hos[s]zas gömbölő 4.
337. 2 fa hos[s]zas üres futrál 2.
338. egy üres alatt lévő kis fa postamentom leg alúl, azután Bärnstein post[amentum] kis gömbölő [sz. n.]
- Pokálisok elefánt tsontbúl.**
339. Egy igen nagy elefánt tsontbúl való pokális ezüst meg aranyozott allyal, és földövel, és nagy füllel, felül földön genius virággal, belül is ezüst meg aranyozott oldallal, hos[s]zas gömbölő nagyob mezitelen figurákkal, és állatokkal ékesített 1.
340. egy szinte nagy Elefánt tsont pokális ezüst meg aranyozott allyal, földövel, füles oldala, szinte belül ezüst meg aranyozva ütközetet képzelő 1.
341. más keveset kisebb előbenyihez hasonló ezüst meg aranyozott allyal földövel, á mely tetein hadi tzimer metzve vagyon füles ütközetes 1.
342. más hos[s]zas meg aranyozott allyal földövel srofolásra, fületlen, belül ezüst meg aranyozott, oldalain metzet 1.
343. egy kisebb meg aranyozott allyal, földövel, rajta egy Dárdás vitéz füles, belül is ezüst meg aranyozott, kívül Gigantusok hartzát jelenti 1.
344. fa allyal, földövel, fületlen belül fával montirozott hartzot képzelő középszerő nagyságú 1.
345. egy fekete fa post[amentummal], és földövel tetein geniusokon, egy kis genius ál, belül fával bélelt, és papirossal ragasztva, geniusok az oldalán 1.
346. egy leg régiebb allya s födele nélkül nélkül való Delphinusokon ülő Sýreneket képzellő nagy értékű pokális elefant tsontbúl 1.
347. egy kisebb fogalatlan elefánt tsont pokális mezei munkát képzellő 1.
348. egy nagy széles tsont fogalatlan allya fellye nélkül való pokális bachantéseket képzellő 1.
349. egy irregularis formájú barna tsont allya post[amentummal] egy darabbul lévő széles pokális sima metzés nélkül [...] 1.
350. egy elefant tsont sima tiszta ollyas földelő pokális fa allyú ki rakva elefánt tsontal 1.
351. Egy kis fekete tsontbúl való födeletlen fületlen pokális több kecskéket, és embereket mutató 1.
352. egy kitsiny fekete tsont ezüst meg aranyozott post[amentummal] és földéllal, á melynek tetein vad kecske vagyon, ezüst füllel, oldalan köszikla, és alatt metzéssel 1.
353. egy kitsiny fekete tsont fogalatlan ugyan ollyas allyú bakot nyuitnak emberek, és kösziklák, á mellyen több ház, és kecske vagyon 1.
354. egy kitsiny fa ezüst post[amentummal] és két kis ezüst füllel, földél nélkül sárga színű 1.
355. egy hos[s]zas Rhinoceros szarvából forma pokális arany postamentummal, és aranyba foglalt földövel fül nélkül, Indiai aranyba foglalt Deák inscrip[tio] belül az földelin Gulielmus Ispaniar[um] Regis orator. 1.
356. egy kis fekete tsont pokális allyával egy darabbul vad disznó vadászatot képzelő földő nélkül, fogalatlan fületlen 1.
357. egy kis fekete tsont pokális vadászatot képzelő, á mellyen Lovas vadász is látzatik födeletlen, fületlen, fogalatlan, ollyas allyu 1.
358. egy Cocus Dió aranyba foglalt pokális földövel fületlen Krisztus Urunk kin szenvedésit mutató 1.
359. más Cocus Dio pokális meg aranyozott ezüstbe foglalt butykos forma, á mellynek az ezüst aranyos csúcsos földeléből 3. arany láncz le füg oldalaira, és fülek gyanánt találattik, oldalai hartzos képzettűek 1.
360. mas sima Cocus Dió réz meg aranyozott foglallal, ollyas földövel fületlen 1.
361. Cocus Dió fa postament[umon] álló fa ezüsttel foglalt földövel, és ezüst kis füllel Chinai szép metzéssel, mindenféle különös állatokat, és virágokat foglaló 1.
362. Cocus Dióból ezüst post[amentummal] és foglallal való sima pokális, földöt le lehet kaptsolni 1.
363. más kisebb Cocus Dióból ugyan ezüstbe foglalva, és ollyan post[amentummal] és földövel sima 1.
364. Cocus Dió födeletlen ezüst post[amentummal] és ezüstbe foglalt két kis ezüst fületskével sima 1.
365. egy kávé kandli Cocus Dióból ezüstbe foglalva ezüst lábokkal, fa füllel 1.

366. egy fa pokalis fábul való vén ember figurája üres puttont visz hátán ezüst tzipövel, pálcza gombbal post[amentummal] széli, és puttony ezüsstel bé foglalva, puttonyba egy fa kanál, melynek nyele egy figurát nagy késsel ábrázol
367. Fa füles födeletlen csésze forma kis pokalis némelly metzésekkel
368. Egy fa hoszas kis csésze forma pokál mindenféle állatok mecsesekkel ékesítve, belül ezüsttel vékonyan ki borítva
369. egy kis csésze forma csucsos Cocus Dio pokalis virágh & fák meczésivel tündöklő, belül ezüst pléhel borítva
370. egy szopos csésze belül ezüst pléhből ollyas fonyt allyal

Ezüst Pokálisok.

371. Egy igen nagy ezüst meg aranyozott kávéskanna földövel, füllel, mindenféle figurákat mutató
372. Egy nagy magos széles kehel forma meg aranyozott pokális ezüsből földövel tetein egy dárdás vitéz pajsza sisakos al, benne Deák írással Joan Godefridus Abaschausen
373. Egy nagy magos ezüst meg aranyozott pokalis földövel tetein tiszta ezüst rózsavirággal, 2. török lovas, és 1. nemes sisakos katonával
374. Egy nagy alul keskenyebb, felül szélesebb golyobis formára ki dülesztett darabokkal tellyes ezüst meg aranyozott pokalis, virágok metzésekkel, meg töltve földelin ezüst matériában virág
375. Egy alacsonyabb nagy pohar forma füles fedeles ezüst belül meg aranyozott és szélín, és földön; külömben fülin, tetein ezüst figura Delphinus az oldalán, kornyös körül ezüst Sýrenesek Delphinusokkal vegyessek
376. Ezüst meg aranyozott pohár forma födeles füles pokalis rajta ezüst zafrangok, tetein meg aranyozott gomb
377. egy ezüst mint amott aranyos kiírásokkal füles közepin gyöngy forma vízi korso
378. egy három golyobison álló ezüst meg aranyozott széles pohár pokalis bent is aranyos, lovas vadászatot képzellő
379. egy ezüst meg aranyozott post[amentummal] és földövel, melyen fellyül aranyos gomb, imit amott pedig ezüst kis rozsácskák vannak, aranyos füllel, bent is jól aranyos, oldalán ezüst kanán menyegzői képelő pokalis, leg alul post[amentum] alatt Inscript[io] Dno suo gratiosissimo Michael Lenner.
380. egy magos vékony allyú, közepin Carniol Calcedon pokalis ezüst meg aranyozott földön ül András király széken koronázva
381. egy ezüst meg aranyozott medve széles tányér formán két lábon álló fejét le lehet vinni, és belé töteni
382. egy ezüst meg aranyozott pokális hajót ábrázolván melynek vitorlai, létras kötelei, rajta lévő emberekkel ágyúkkal ezüstök
383. Egy ezüst meg aranyozott pokális, rajta ezüst tzihrák tsiga formára tsipkés, oldalán felül ál Mercurius ezüsből
384. egy ezüst meg aranyozott három lábon álló vízi malmot képzellő pokális házikával, és ezüst malom kerekkel, rajta megin más pokalis forma, melyen egy fél ló nagyon
385. egy pár ezüst meg aranyozott, és festet pokalis, egy útas embert, és egy aszszont képzellő, az egyike egy kutyával, masika kis gyerekekkel negy németek, ha á fejiket le veszik, be lehet töteni bort

Mások.

386. Egy nagy Strutz madár Tojásából meg aranyozott ezüstbe ollyas post[amentummal] pokalis belül jól meg aranyozva igen szép borsos munkával, fedelin Bátor Tzimere Sztruz madár pajsán van Inscript[io] Christoph Báthory Vajvodae Transylvaniae Comitum Siculorum 1576.
387. más hasonló nagyságu sztrucz pokális egy ezüst meg aranyozott post[amentummal], és ollyas figurátul tartatik, mellette van lent két kutya, födele ollyas ezüst kupulával, melyen figura struczal van, belől jól meg aranyozva
388. Struz pokalis meg aranyozott post[amentummal] egy öreg ember által festett ruhában tartatik földel nélkül, bent is tsak struz tojású
389. egy ezüst jól meg aranyozott pokalis durchgebrochene Arbeit, oldalai kis négy szegletös kö képekből basrelief mindenféle Satýrusokat képzellőkkel, valamint födele is ékesítve, és minden képecskén körös körül Inscriptiok
390. egy tengeri tsiga sima pokalis ezüst meg aranyozott post[amentummal] és belé foglalva fedetlen
391. egy tengeri tsiga metzett pokalis ezüst meg aranyozott füles fedetlen allyán láztatnak betük A.e.n.v.l.g.r.
392. egy tengeri tsiga pokalis meg aranyozott, ezüstbe foglalt mint egy béka forma post[amentummon] álló

393. egy nagy szép tengeri csiga pokalis ezüst meg aranyozott foglalással, és post[amentummal] födele gróf Sándor Tzimere szarvas
394. egy szép nagy tengeri tsiga pokális ezüst meg aranyozott post[amentummal] és olyan belül egészen aranyos, földje is ollyas, tetein Dárdás vitéz pajsaj inscript[io] aján-dékoztatott 3^{dik} Ferd[inand] Friderico Kuhn 1638.
395. egy szegletes tengeri tsiga pokalis meg aranyozott ezüstbe foglalt ezüst post[amentummal] imit amot meg aranyozva ezüst Syrenestul tartatik leg alul láztatnak betük: G.S.F.P. PHI. AE. M.I.V. etc. Rákoczý Györgye
396. egy nagy száz rétű tsiga pokalis aranyos post[amentummal] Sýrenestül tartatik fent három lo fején ál Neptunus
397. két kis tsigátska ezüst meg aranyozott post[amentummal] madár lábakon állók
398. egy ezüst meg aranyozott Ciborium figurá-tul tartatván, allyán carniól gránát, topáz tirkas kövekkel á post[amentum] ki rakva, földje carniolból, rajta aranyos kereszt, szélein ismét olly kövek, mind alól
399. egy Bärnstein meg aranyozott ezüstbe fog-lalt füles fedeles apostolok képeivel tündöklő pokális tokba
400. egy más kitsiny bärnstein törött post[amen-tumra] való Libaton forma pokalis födelet-len, fületlen tokos
401. két egy forma Chinai Spalactitesbül való Thé kandli forma lapos pokális oldalán metzett figurákkal, füles és á merre folyik kandli forma csévével
402. 5. köbül való pohár petyegtetett sárga vö-rössel
403. egy nagyobb ezüst Czupf Krügel 8. kristál golyobitson álló kristal ablakokkal teli, kívül románczos munkával, és ametistus, gra-natus, crisolitus, tirkaszokkal etc. bőven ki rakva, belül az allya ezüst basreliefel ékes
404. egy ovalis forma Calcedon Czukor pixis nagy kövekkel alul felül ki rakva krisolitusokkal, gránátokkal, tirkaszokkal, topázokkal Calce-don kis portretaikkal, két füllel, felül egy gyöngy hazon való szép metzés kép
405. mas Calcedon onyx majd előbbenyihez ha-sonló ugy meg ékesítve keveset kisebb pixis két füllel, fent hos[s]zas kristály van rajta
406. Spalactitusbül való hos[s]zu keskeny sima pokalis földével
407. egy ezüst meg aranyozott oroszlány Pokális egy golyobist egyik lábába tartvan, masikkal fejet le tévén pokalis
408. két kávé, egy nagyobb, egy kisebb kandli vörös övegéből meg aranyozott ezüstbe foglalva ollyas allyal, és földökkel, és két füllel való gömbölyő lapos tzuor pixis, és ket hos[s]zas ollyan magos nyakú palatzk
409. egy nagy ezüst jól meg aranyozott ezüst tziifraságokkal ékesítetve és Krisztus Urunk kin szenvedésit képzelő kis több hos[s]zas aranyos képekkel teli, és drága kövekkel smaragd, tirkaszokkal, gránáttal, ame-tistussal, topázzal, carniólal etc. ki rakott templom kehel hozá tartozó tanyérkával meg aranyozva tokba
410. más kisebb ezüst meg aranyozott kehel szép szent figurákkal, és angyalokkal tellyes ametistussal, tirkas[s]zal, gránáttal kirakva tálocskájával tokba
411. Egy ezüst meg aranyozott patriarchalis ke-hel post[amentummal] maga kehel metzett figurákkal tellyes kristály, két oldalátul to-rony formára mégyen tziifraság gyöngyökkel gránátokkal ki rakva, az egész allya gránát kis darabokkal foglalva, födele ollyas nagy széles magos tziifrasággal, gyöngyökkel, ro-mánczos munkával, és gránátokkal ki rakva, tetein kristál kereszt feszületet ki metzve, körülvéve pedig gránátokkal tokba
- Kristalbol:**
412. Egy hegyi kristálból meg aranyozott ezüstbe foglalt pokalis ollyas füllel szép metzéssel, smaragd, tirkaszszal számossatlan ki rak-va is más kövekkel, födele kristál románczos munkával ékes, tetein egy kis románcz va-sium gyöngyből Delphinus rajta románczos Neptunus vörös bársony és aranyos tokba
413. Más hegyi kristály pokális tiszta aranyba foglalt rajta Carniol, és lazuli rózsácskák, földellye ollyas, tetein 3. Carniol rózsza egy gyöngy vagyon féltokba
414. kis ollyas kristály meg aranyozott ezüstbe foglalt pokalis, teteje ollyas, egy tsapkas ember ál paisal
415. egy kis fedeletlen románczos allyú, és két karikájú pokalis fél tokba
416. egy vasium forma aranyba románczal fog-lalt pokális födeletlen ket kristal füllel az is aranyba kapcsolva
417. egy metzett kristál pokális allya sima kristál-bul, leg allya réz románczos formára festet, és ollyas két karikája

418. egy széles kehel forma aranyba foglalt pokalis 1.
419. 2 kitsin felül findza forma fedetlen pokalis meg aranyozott ezüstbe foglalt egyaránsok 1.
420. egy alacson széles, és hos[s]zu hatyút képe-lő pokalis hatyú fejel elől, két füllel kristál-bul arany kis karikákkal 1.
421. egy nagy hos[s]zu pokalis kevés meczéssel két füllel románczos aranyos foglalásba 1.
422. egy tsupa kristál metzett pohár földövel csúcsos pokális formára 1.
423. egy nagy pokalis metzett kristálból földöke ezüstbe foglalt 1.
424. egy Chinai kehel forma pokál rajta fekete figurákkal 1.
425. egy vastag szegletes metzésű alaton findza forma pokalis 1.
- Szeglet szoba armáriumaban
valo Drágaságok.**
426. egy meg aranyozott filigran kard, és zöld hal posvás markolatnya Nephridiai köbül, markolatnya ollyas filigrán Láncz, mellyen 5. nagy smaragdok vannak, kit is 3. ovalis forma kis Nephridicus kö oppálisokkal körül vett, markolatyárúl végin az láncztúl le füg egy nagy smaragd 5. le függő gyöngyel 1.
427. Egy fekete hal posvás vert aranyal montiro-zott kis keskeny kardocska minden arany montirungs darabján mind egyik részitől 5. szép válogatot smaragd sum[m]a 36. darab, markolatnya Nephridicus köbül oroslány fejet képzellő, mellynek fejin szép brilliantos rózsa Smaragdokkal körül véve, szájából pedig arany lántz le füg két arany karikával 1.
428. Egy török kés zöd hal bör posvába meg ara-nyozott szélekkel, és gránatokkal fel tzi-fráz-va Calcedon markolattal nagy gránatokkal ki rakva 1.
429. Egy tiszta arany láncz mente kötő 9. sor apró lánczocskákból egy szélességbe szerkesztetve álló közepin egy igen nagy aquamarin brilliantokkal körül véve, gyémántokból körülette egy tsillag végein minden oldalon egy kissebb ollyas tsillag, és közöttök négy aquamarin brilliantokba foglalt valamennyire kissebb, hátul Inscript[i]o de anno 1809. 1.
430. Egy tiszta arany mente kötő 4. sor borsos lánczok szélességibe össze szerkesztetve 3. arany levél forma rozskákkal, á mellyiknek mindeniknek közepin középő nagyobb, széletén kissebb ametistusok gyémántokkal foglalva vannak 1.
431. Egy arany két rendű negy szegletös rozská-ból álló mente kötő, közepin nagy ovalis gránát gyémántokkal, két oldalán minde-niken három gömbölő gránát tsak aranyba foglalva 1.
432. Egy mindenfelől 7. kis ovalis onyx két rend-ben szélességiben foglalt aranyba filigrán-ba, közöttök pedig 6. nagy gyémánt arany filigran közt, közepin egy iszonyu nagyságu orientalis onyx ovalis két felül lapossabbak és kissebbek 2.
433. Egy négy szegletös orient[alis] onyx táblák-ból arany geschnitzte Arbeit tzi-frasággal foglalt, és ollyas Lanczocskákkal egyeztetett mente kötő 18. köbül, és egy nagyobbúl közepiben álló 1.
434. Egy oltárt képzellő mozaik nagy kép Marczibányi Istvany ö Excell[enciája] bustumjat mozaikból közepiben mutató, alatta Czi-mere, ez alatt Tsászár földő apázták, és misericordianus clastromával mozaikból mindenfelül két lasparagus magos oszlop meg aranyozott sasokkal, fent fél circulus formára mindenféle szép nemes kövekkel, leg fellyebb két alabastrun figura czi-merit tartja fekete medve, mind pedig drága aqua-marín, ametistus, smaragd, gránát, tirkas, topáz etc. kövekkel ki rakva 1.
435. Másik templom forma nagy mozaik Ö Ex-c[ellenciája] Marczibányi született Majthényi Máriát Marczibányi Istvannak hitveseinek bustumját közepin képzellő nagy gömbölő Lazuli Oszlopokkal meg aranyozott Capitel-lumokkal ékes, két oldalán malagi Obelis-cusok meg aranyozott sasokkal felül kupula forma kis mozaik képekből, leg fellyebb két genius magat Tzémerit tartya, mind drága kövekből ki rakva 1.
436. Egy üveg alatt lévő meg aranyozott táblán meg aranyozott kö szikla viz róla le folik, alatta ezüst szarvas drága kövekkel 1.
- Az egyik mahoni almariumon lévő
kö Libatorium**
- Pokalisok, és egyebb dolgok köbül.**
437. Egy karára post[amentum] három Bronz figura egy grupba tartanak egy tökét 1.
438. két Egýptomi vörös köbül való kis gyerek egyik madarat, másik fészket tart 2.
439. két quarumból való obeliscus 2.
440. két aranyos post[amentum] és capitellu-mos quarsum oszlop 2.

441. 2. quarsum oszlop olyan post[amentum-mal] fehér alabastrom Capitellum[m]al quarsum rajta
442. 2. quarsum post[amentum] álló vásik
443. egy nagy quarsum vasia törött földel szagos füvekkel, másik kisebb jó földel, harmadik kicsiny földetlen ismet quarsumbol
444. egy meg aranyozott lábokon álló Calcedon achates mozsár törövel, végén meg aranyozott, és színes foglalással
445. 2. tŷgris kö gyertya tartó vasia formára fent meg aranyozott bronzbul
446. 2. avanturinbul való kis Obeliskuksa, mind á kettőn fent van golyobis ollyas
447. 2. vörös laspis gyertya tartó
448. 2. tŷgris kö kis tsésze
449. 2. kis laspis Libatorium két helyen közepin aranyos foglalattal
450. 2. kis Achát bustum réz post[amentum]
451. egy nagyobb post[amentum] Japis Libat[orium]
452. egy kisebb Japis post[amentum] két helyen aranyos ki is gyöngyökkel ékes
453. egy kis Orientalis laspis meg aranyozott, és laspis post[amentum] Libat[orium] meg aranyozott földel, mely több kö képekkel van ki tzi frázva, és más kövekkel ki rakva, tetein egy gyöngy
454. egy nagy post[amentum] kö Libatorium
455. egy vörös zsáda post[amentum] arany románccos foglalattal két helyen Libat[orium]
456. egy zöld zsáda Libat[orium] semmi foglalattal
457. egy alacsony hos[s]zu tsésze lasparagusbol
458. Egy nagy széles onyxbol való ezüstbe foglalt két kis ezüst füllel és ezüst allyas csésze
459. egy nagy széles onyx csésze alaton post[amentum] nélkül tokba
460. egy vörösös quarsum forma onyx csésze futrálba
461. egy onyx forma zsáda post[amentum] Libat[orium] közepin kis aranyos foglalattal, tetein egy gránát körös körül kis gyémánt, és rubint tokos
462. Egy nagy zöld zsáda post[amentum] románccos arany foglalattal alatt Libatorium, az füle három farku sárkányt képzel, imit amott szép románccos munkával aranyossal foglalva tokba
463. egy vörösös onyx tinta tartó galeriával
2. 464. egy lápos széles post[amentum] álló Calcedon hydra fejvel Libatorium közepin aranyos foglalás
2. 465. egy széles alacsony onyx tsésze tokba
3. 466. egy orientalis laspis hos[s]zú elől, hátul szélesebb fent hátul egynehány laspis Oszlopocskán meg aranyozott galeria post[amentum] arany románccos munkába foglalva, két kis aranyos románccos füllel
2. 467. 2. kis kö post[amentum] rajta meg aranyozott valaminek tartására való kis Oszlop forma
2. 468. egy meg aranyozott foglalásba való laspis post[amentum] rajta ollyas oszlop forma kicsiny valaminek tartására való
2. 469. egy kicsiny tsupa aranyozott réz post[amentum]
2. 470. egy orient[alis] laspis meg aranyozott foglalatba való csésze
2. **Másik armáriumon.**
1. 471. egy hamu színű ezekkel való karára, más fehér carára magossabb oszlopokon két carára vázia
1. 472. egy post[amentum] álló karára magossabb as[s]zonyi figura kosár á fején
1. 473. két karára vasium
2. 474. két meg aranyozott allyal, és földövel való kö kristál gyergya tarto
1. 475. egy karára post[amentum] álló hamu színű karára obeliscus
1. 476. egy fehér onyx meg aranyozott szélő kép tengeren hajó hányást jelentő
1. 477. egy pár kis quarsum post[amentum]
1. 478. egy nagyobb quarsum post[amentum]os] vázia
1. 479. egy nagyobb, egy kisebb fehér onyx belül üres tojás forma vázia szagoss
1. 480. egy vörösös onyx csésze ezüst meg aranyozott post[amentum] románccos munkával ékesítve két ollyas füllel
1. 481. 3. mindenféle nagyságu Calcedon csésze
1. 482. egy Calcedon ovalis képen metzett bustum
2. 483. 2. soványon meg aranyozott ezüstbe foglalt fehér calcedon füles Tsésze
1. 484. egy Carniol kis hos[s]zas Tsésze ezüst allyal
1. 485. egy nagyon öreg Calcedon hos[s]zas csésze réz allyal, és fülekkel
1. 486. egy korálbul való triumphalis Szekér, melyen több emberek vannak két nyerges réz meg aranyozott lótol huzatatván tokba

Képek:

487. 79. mindenféle nagysagu embereket, állato-
kat, Landschaftlikat, Szenteket etc. képzellő
képek tsupa aranyos rá mákba és kettő kö-
zött aranyos keskeny huzással 81.
488. 22. kitsiny réz táblákon festett barna fa rá-
más Venetiai maskarát ábrázoló képek 22.
489. egy porcellán forma tál gömbölő Rubenstúl
bőr tokba alatt Inscript[io] olasz de anno
1543. 1.
490. egy hos[s]zu fekete bőr lapos ládikában
kö de Jenné lasparagusból 12 csészétske,
2. kalcedon felül metzett czukor pixis, egy
nagyobb, egy kisebb The kandli földelkével
ezüst keskeny foglalásba, lasparagusbul két
Calcedon onyx gyertya tarto 18.
491. egy kis Collectionalis fa Ladika, á mellynek
10. fiokjába mindenféle nagyságu, és nemű
kövek bé vannak téve 1.
492. egy ladikában mindenféle kövekből 5. fej
metzve, és két négy szegletes tábla figurák-
kal 1.
493. 4. Minervát képzellő bronz meg aranyozott
post[amentumos] lampa 4.
494. 2. kö post[amentumon] álló jól meg aranyo-
zott bronz váziumok 2.
495. 2. karára allyú imitt amott meg aranyozott,
felül pediglen egészlen meg aranyozott
bronz girandok 2.
496. 2. karára helyeken meg aranyozott három
aranyos kigyó fejből le függő lánczokkal való
váziak 2.
497. 2. karára oszlop forma aranyos felső részrül
mindegyikét aranyos angyal tartya gyertya
tartó 2.
498. 2. magos fehér fa meg aranyozott tzi frákkal
való post[amentumon] két karára vazium,
mindeniken két felül fülek hellet szárnyas
Sýrenek felül koronázot két fejű karára sas 2.
499. 2. sárgás hamu színű nagy kö váziumok
födelekkel 2.
500. két hamu színű márvány petsegtetett oszlop
post[amentumon] két karára vázia 2.
501. 3. post[amentumon] álló lazuli formára már-
ványozott oszlop rajta 3. bronz bustum 3.
502. 2. aranyos post[amentumon] álló hegyes
Luster gyertya tarto formára 2.
503. 2. aranyozott tzi fra asztalokon álló kis Chinai
aranyos Lakattal sarkakkal, és tzi frákkal
ékesitetett almáriumocskák 2.
504. 2. nagyobb gömbölő, & 4. hos[s]zas Chinai
porcellan vázium 6.
505. 2. mahonyi aranyozott lábokkal, és besch-
laggal való két fiókos armarium egyikén
hamu színű márvány tábla, másikán ala-
bastrum tábla 2.
506. egy nagy meg aranyozott rámás két ollyas
gyertyatartókkal, közepin egy széles nagy
szép tükör 1.

Zöld nappali szobába.**hátulso szeglet magos almáriomba.**

507. egy reszerint ezüst, részerint meg aranyo-
zott filegránbul való kis kereszt tokba,
mellyben bent fán Krisztus Urunk feszületen
vayon, szelein 7. kis gyöngy 1.
508. Egy ezüst filegrán szint ollyan sárga ro-
mánczos keresztes Corona 1.
509. egy ezüst filegran románczos munkával
ékesitetett, gránátokkal ki rakott Corona
sarga keresztel 1.
510. egy ezüst filegrán nagy ametistussokkal ki
rakott fent egy füllel való ezüst Ládika fileg-
ran kulcsal 1.
511. egy nyoltz szegletű nagyobb 4. filegrán lá-
bon álló ezüst filegrán tátza több porcellán
kis kepetskekkel gömbölüvel filegránba
fogalva 1.
512. egy mély filegrán ezüst füles tálza 1.
513. egy kis filegran post[amentumon] két fi-
legrán füles ezüst tátza meg aranyozott
fogalásba tej színű szegletes üvegek vannak
fogalva 1.
514. egy gömbölő post[amentumon] két füllel
való ezüst filegrán kis tátza 1.
515. egy filegran kis igen gyenge rozsákkal tácz-
ika 1.
516. egy [...] Arbeit meg aranyozott fülekkel göm-
bölő táczika 1.
517. egy filegrán ezüsből való Handleuchter 1.
518. egy lantzokakbul öszve szerkesztett fent
kövekkel ki rakott kis pénz zacsko 1.
519. egy filegrán negy szegletös oszlop forma
post[amentum] á mellynek lábái más szép
kőből vannak, és rajta több drága kö más
Calcedon kis táblácskán koral kis Sz. Antal
statuája Krisztuskával 1.
520. egy ezüst fen álló munkából, és matte Arbeit
ténta tarto 1.
521. egy Cocus Dio 1.

522. egy fekete bőr bodrogány markolatya, és felső része a mely 7. szegletes húzásból ál ezüst metzett munkából imit amot meg aranyozva 1. 540. egy kis széles fa kereszt több tagokra fel osztva, mind á ket felirül több igen apró fa státuátskakkal tellyes, és üveggel fedett vörös bársony tokba 1.
523. egy kis négy szegletös vörösbársony könyvecske forma belül meg aranyozott filigrán rámas, két szent dolgokat ábrázoló kis figurákkal tellyes fekete képecske 1. 541. egy barna fából való 4. szegletű czupf ládika rajta sok geprágte Arbeit ezüst rozsák, és virágok lakatra, és kútsra, belül vörös bársonnyal ki bélelve 1.
524. két kis filegrán fel Corona 2. 542. 22. kék románczos munka rozsácska pikkelylekre 22.
525. egy leg fainabb filegránbul ezüst thee szörö fekete fa nyellel 1. 543. egy gömbölü rozsa forma meg aranyozott filegrán forma tsat két darabbul, mindeniken fent 5. gránát kö, közepibe rajta trombita forma van által kötött meg aranyozott darabb 1.
526. egy post[amentumos] filegran szélekkel drótbul való ezüst két filegrán füllel való Arbeits Kärbel (?) 1. 544. egy közönséges fa paxisbe ezüst leveleken kigyo alma szájába 1.
527. egy arany drótbul való hosszabb kégyó két brilliántos szemekkel 1. **Ex porcellana Chinensi.**
528. egy vörös selem allyán való filegrán fellye Brieftasche 1. 545. 3. nagy leves tál vagy 15. circiter földélel, alsó tállal szép színes, és aranyos virágokkal 3.
529. egy ezüst meg aranyozott pléhen való filegrán munkából könyvtok két nagy kapotsal oldalast egy hos[s]zabb lántzócska 1. 546. 2. nagyobb felöl szélessebb vasium földélel 2.
530. egy ezüst filegran könyvtok két ollyas kapotsal, oldalassan egy lántz le fűg 1. **Chinai kö státuak.**
531. 7. ezüst filegrán tsésze 7. 547. 64. mindeféle nagyságu rész szerént postamentumokkal, részt szerint azok nélkül való Spalactites /: Speckstein /: köből való Chinai figurák mindenféle testi állásokat képzelvén álva, fekve, és Chinai különös állatokon ülvé 64.
532. egy ezüst markolatytu matte Arbeit mint egy kis láncz forma fellyebb polirt ezüst oszlop forma aranyozott Capitellumal, rajta arany levélbe foglalt nagy topaz, leg fellebb aranyos levelek, leg alul pedig smaragd 1. 548. 2. közepszerü nagyságu czin ollyas post[amentumon] állo színes Chinai figurák mindenikénél szarvas 2.
533. Egy ezüst félig alulról sima, felitül meg aranyozott allyán filegrán ezüst budrogány nagy ezüst filegrán gombal, tetein és allyán topáz kövek, mentibe pedig ametistus 1. 549. 2. fekete kö ki metzett fel fügeszteni való viz tartó 2.
534. egy chinai bőr kívül aranyozott, és festet virágokkal való kapuczin 1. 550. 7. nagyobb kisebb köből való színes Chinai állatt 7.
535. egy ezüst filegrán hoszas kosarka két magos füllel 6. filegrán gombon álván, közepin á két oldalának fekete kis ovalis composition ezüst fej 1. 551. 14. Chinai porcellán festet mindenféle nagyságu statua 14.
536. egy földből való ki égetett tsésze ezüst filegránba foglalt, ezüst filegrán földövel, ugyan ollyas még más kisebb, más földetlen vékonyabb, és magossabb egy filegránba ezüstbe foglalt ollyas füllel való kis kosárka, és egy ollyas magossabb palatzocska 5. 552. 3. által vert, 3. egészlen tele faragott munkából való Chinai Pokalis 6.
537. egy pleh bőrrel borított tácza ezüst filegránba foglalva, közepin ezüst rózsa 1. 553. egy kék üveg ezüstbe foglalt födeles kis kanna 1.
538. két barna fa gyertya tartó ezüst filegrán tzifrákkal tellyes 2. 554. 2. kis kanna fekete földből rajta figurák, egy fa fekete arany virágos fndsza 3.
539. egy négy szegletös 4. golyobison állo tiszta arany fain filegrán munkából való tzipfoló ládika fekete bőr tokba, födele fél gömbölü 1. 555. egy zöld, és felül sárga földből the kandli földelkével 1.
540. egy kis széles fa kereszt több tagokra fel osztva, mind á ket felirül több igen apró fa státuátskakkal tellyes, és üveggel fedett vörös bársony tokba 1. 556. egy üveg török viz korsó 1.
541. egy barna fából való 4. szegletű czupf ládika rajta sok geprágte Arbeit ezüst rozsák, és virágok lakatra, és kútsra, belül vörös bársonnyal ki bélelve 1. 557. egy fekete fa gyöngyházzal ki rakott Chinai gyertya világ ellenző 1.
542. 22. kék románczos munka rozsácska pikkelylekre 22. 558. egy pleh gyöngy ház ruinákkal ékesitetett tácza, és egy Chinai fa ollyas munkájú kép, másik részin Chinai betűk láttzatnak 1.
543. egy gömbölü rozsa forma meg aranyozott filegrán forma tsat két darabbul, mindeniken fent 5. gránát kö, közepibe rajta trombita forma van által kötött meg aranyozott darabb 1. 559. egy kis stufákkal tele fa armárium üvegek nélkül 1.
544. egy közönséges fa paxisbe ezüst leveleken kigyo alma szájába 1.

560. egy más szint olyan üveges fa stuffákkal teli armárium 1.
561. 9. mindenféle nagyságu post[amentum] és á nélkül való kö bustum, és egy fekete post[amentumra] való, és még egy kitsiny gömbölű fekete fa post[amentumra] való kö fej nyákkal 11.
562. mindenféle nagyságu többnyire nagyobb ovalis karára kép fekete meg aranyozott huzásokkal, és fehér ollyas rámakba post[a-mentummal] és á nélkül fel fügeszteni valo kép régi vitézeket, királyokat abrazolok 9.
- Kő képek.**
563. Mária Theresia két képe egyik fekete márványon meg aranyozott ólom, másik karárán természeti ólombul 2.
564. egy Bold[ogságos] Szűz □ karára képe²⁹ 1.
565. egy nagyobb Clemens Pápát, más 4. kisebb vitézeket képzelő karára rámakban kép 5.
566. 12. kitsiny gömbölű fa rámás romai Tsászárokat képzelő karára kép 12.
567. 12. nagyobb ovalis réz vékony pléh rámába foglalt karára Romai Tsászárok képei 12.
568. 4. kisebb, 2. nagyobb fa meg aranyozott rámás karára kép gömbölű 6.
569. 2. középszerő fehér, és aranyos rámás karára kép gömbölű 2.
570. egy szegletes nagyobb Üdvöztünk kereszt-ről angyaloktul való le vitelit képzelő bas-relief fa rámás kép 1.
571. egy szép ovalis basrelief fekete márvány rámás, felül Carára tzifrán, inscr[iptio] Discute belligere Clýpeus quo Carolus ornat Eugenium, est vobis fortis Imago Ducis basrelief 1.
572. 7. aranyos rámás alabastr[um] □ mindenféle figurákkal tellyes basreliefek egy fekete és aranyos Romulus és Remus farkastul való szoptatását jelentő, 2. barna fa rámás, és egy széles aranyos rámás oroszlánynon ülő kis gyereket ábrázoló mind kő képek 11.
573. egy ovalis fa rámás pettyegtetve barna márványon kö meztelen post[amentumon] térdeplő figura keziben dorong [...] 1.
574. 2. paralellogram fa fekete, és aranyos rámás Carára ütközetet, és lovas katonákat ábrázoló kép 2.
575. 2 nagy post[amentumon] álló természetett tökeletessen ábrázoló régi romai gladiátorok figurájok, á midőn éppen mas gladiátorokat földre le nyomván keresztül szúrjak 2.
576. egy hamu színű márvány post[amentumon] karára madrára fekvő Carara alvó Venus 1.
577. egy oszlopokon álló karára födelő gömbölő templom aufsatz 1.
578. egy karárán levő ólom laureatus fej fekete nagy rámás kép 1.
- Bronzbul.**
579. Egy gömbölű fa vörösös pettyegtetett fehérrel kis oszlopon álló nagy bronz bustum 1.
580. ket nagyobb olyan allyas oszlopon álló nagy bronz bustum karára 2.
581. egy fekete gömbölű fa oszlopon álló nagy bronz 4. emberbül álló grup, az egyike szarvánál másik istrágon tartya á vad Bikát 1.
582. egy hos[s]zas bronz post[amentumon] két hátulsó lábán álló szép nagy tüzes tsödör 1.
583. egy karára □ post[amentumon] álló lovon üllő bronz figura 1.
584. egy bronz □ post[amentumon] álló szép vastag bronz bika 1.
585. egy igen nagy post[amentumon] mindenféle köbül álló nagy bronz grup Európának elragattatását ábrázoló sok rajta lévő figurákkal 1.
586. 18. kisebb, és leg kisebb mindenféle post[amentumon] álló Bronz bustumok 18.
587. 2. egy aránsó nagyságu gömbölű post[amentumon] lovas grup uras figurákkal 2.
588. 4. nagy meztelen bronz post[amentumon] álló bronz státua 4.
589. egy kisebb hýdrát ölö Hercules bronz statuája 1.
590. egy karára gömbölű post[amentumon] lévő ülő Junó státuája, mellette Pán 1.
591. egy szint olyan Venus statuája ollyas post[amentumon] mellette kis Amor 1.
592. egy post[amentum] nélkül való nagy meztelen, más fa sárga post[amentumon] álló kezibe tartó, 3^{dik} bronz post[amentumon] álló ruháját le vető státua 3.

29 A rövidítésre alkalmazott négyzetes szimbólum a műtárgyak formátumát jelöli a jegyzékben.

593. 85. mindenféle nagyságu postamentumos, és á nélkül grupok, és egyes figurákat képzellő, nem különben lovakat, kutyákat, Sýreneket, embereket, Isteneket ábrázoló bronz statuák
594. egy post[amentumon] üllő oldalán kutyát-skával jádzó gyerek természetes nagyságába bronzbul
595. egy Egýptomi mumiát képzellő ollyas bronz statua
596. 13. kitsiny meg aranyozott mindenfélét képzellő státua, és darabb
597. egy fekete bőr tokba lévő leg régiebb Egýptomi Isten statua koronás
598. egy földből ki jövő post[amentumos] bronz as[s]zony nedves ruhával
599. 2. réz forma bronz fekete post[amentumon] álló Ló
600. leg fellyebb tetein mindenféle státua
601. leg kisebb bronz statua némely porcellan post[amentumon] álló, némelyek állatokat etc. képzellő
602. Egy fej eleit ortzáját hátulsó fej nélkül képzellő bronz gyerek fej
603. 8 nagyobb □, és 15 kisebb táblácskákon lévő bronz kép
604. 2. gömbölü, 1. negy szegletü fekete fa rámás bronz kép
605. egy igen nagy barna fa rámás basrelief
606. 2. felül ovalis bronz basrelief
607. 12. gömbölü sárga, és aranyos fent máslis fa rámás kitsiny bronz fejeket ábrázoló képek
608. 4. függő kis bronz brustik fél
609. egy gömbölő kis vastag Cicerónak képen való bronz brüststüke
610. 13. kicsiny hos[s]zas ovalis figurákkal tellyes képecske
611. 8 széles ovalis kis figurak képecske
612. 2. gömbölü tátza forma olom kép közepin emeltebb munka gömbölő benne látzatik irva Temperantia
613. 50. felül való kis bronz penatesek
614. egy kis kosárba mindenféle törött bronz statuácskák, és szegek etc.
615. egy valamely köbül való töke forma nagy darabb
616. egy nagy drotall bé font régieknek urnája égetett emberi hamu tartásra
85. 617. egy nagy tengeri csiga formára vágott karára viz tartó
618. egy fa bronzirozott szent tűznek tartására való edény, alá magos post[amentum]
619. egy bronz magos vékony páltza forma felül lámpás, oldalról fül forma, rajta ló fej
620. két fa aranyos kosárban [...] való post[amentumon] bronz statuta egy gyereket, másik útast hátain kosár képzel
621. 13. gipsből bronzirozott fél vassium forma czifra felül csucos
622. 3. mindenik 3. lábon álló fehér gýps postamentum
623. 27. kisebb mindenféle formájú, és nagyságu, és 2. nagy réz tábla mindenféle metzésekkel, á mint á képeket szokták nyomtattni
624. egy fekete, és aranyos lábokon álló asztalka formán Chinai forma gyöngy házzal ki rakkott, sok pléhes fiókkal teli fa armáriumotska
625. egy hos[s]zu fehér fa asztal alatta és közepin
626. két kis fa asztalka
627. egy fehérén festett nagy két felire nyíló armárium
628. egy vörös márvány mosár
Zöld szoba másik szeglet armáriumába.
629. 4. post[amentum] közepiben le függő quarsumbul való tojás
630. 4. post[amentum] közepibe be vágott kisebb nagyobb quarsum táblacska
631. 2. quarsum vazia
632. 3 Calcedon, és 2 más köbül metzett só tartó
633. 2 kis pixisnek való hos[s]zas szép kis metzés-sel végin orient[alis] laspis darab
634. 17. nagyobb kisebb gömbölü, és hoszszas metzett, és sima fészek
635. egy szép Orientalis laspis Tsésze
636. egy aquamarin, 2. topaz, 1. orient[alis] laspis & 3. más kö páltza gomb
637. 3. kis Chinai metzett kö szagos viz tartó
638. 2. kis tsésze Calcedonbul
639. egy sima sárga kö pixis még öszve nem tsinálva fent mindenféle kö darabkákból, födele ki rakva
640. egy kis ovalis meg aranyozott foglalatu Achát pixiske
641. 2. nagyobb, egy kisebb Calcedon gyertya tarto
642. 2. Calcedon onyx só tartó

643. egy hos[s]zas csésze forma mozsár törövel onyxbul 1.
644. 2. Calcedon onyx kard markolatt, és egy más köbül 3.
645. egy nagyobb, és kisebb kö tsésze 2.
646. 8. kö kis nyel 8.
647. 3. kanál darabjai, és 4. nagyobb ezüstbe foglalt közepin, & 3. kisebb 10.
648. 5. villa, és 5. ezüstbe foglalt evő kés, és 1. bicsak forma kö nyellel 11.
649. egy nagyobb stangli formára pallérozatlan, egy kisebb, egy leg kisebb aquamarin 3.
650. egy nagy egy részről pallérozott labrador 1.
651. egy nagy ember tüdő forma Carniol 1.
652. egy nagy pallérozatlan kö kristál, egy Nephridicus, egy orient[alis] laspis 3.
653. egy ametistus pallérozott tábla quarsumbol 1.
654. több egyik részin pallérozott mindenféle kövek 1.
- alatt:**
655. két vörös bőr tokba mindenikék 6. kés, 6. villa, 6. kalán Calcedonbul ezüstbe széles-sen foglalt 36.
656. 2. tokban lévő Calcedon ezüstbe foglalt gyer-tya tartó 2.
657. 2. ezüst allyal való só tartó Calcedon 2.
658. egy bőrbe való ezüst körtve forma török kanál hos[s]zu vékony nyelű rajta fekete figurák 1.
659. egy széles vörös bőr ládika 5. kés, és 7. kanál köbül ezüstbe foglalva 12.
660. egy pár tokban lévő nagy tranchirozo Calce-don kés 2.
661. egy szép kis gömbölő Kisel Stein pixis fent szép kis mozaik kosárába mozaik virágok rajta oldalán 1.
662. egy irregularis formájú kívül pallérozatlan hos[s]zas kö goromba pixis bent ametistus kis darabokkal ki rakva 1.
663. 12. sárga kö kés nyel 12.
664. egy nagy darabb pallérozatlan kö 1.
665. egy iskolulába athmosferából le esett kö 1.
666. 1. nagyobb, 2. kisebb pár kö kés Calcedonbul 6.
667. sok darabb össze forasztásra paller[ozni] való kö 1.
668. egy collectios köves könyvecske közepin egy györö, mellyben mind azon köveket egy más után bé lehet rakni □ kis követsekék, 40. kis helyetske vann nekiek hagyva, de egynihány ki veszett 1.
- Bótban státuák elefánt tsontból.**
669. ket elefánt tsont ollyas post[amentumon] grup statua 2.
670. egy rudast képzellő elefánt tsont grup 1.
671. két más elefánt tsont státua 2.
672. 18. meg aranyozott post[amentumon] állo Lazaroni imit amot fa ruhájokon, alúl elefánt tsont testek láztik 18.
673. két nagyobb ollyas forma útas egy as[s]zony, egy férfi 2.
674. egy fa post[amentumon] állo Izsák aldoz-tatását ábrázoló elefánt tsont statua több fig[urákkal] 1.
675. 7. mindenféle nagyságu, és formájú üveg alatt, és á nélkül való elefánt tsont kép, kö-zött egy fél Ló Carassel 7.
676. egy Bold[ogságos] Szüz fa statuája elefánt tsont fejjel, és Krisztuska ollyas 1.
677. egy kis fa post[amentumon] álló fa bustum elefánt tsont nyakravalóval, & hajal 1.
678. két fekvő gyerek karárán 2.
679. 14. karára nagyobb, és kisebb státua 14.
680. egy nagy fekete rámás Krisztus Urunk osto-roztatását jelentő kép tsontból 1.
681. 11. mindenféle □. 's gömbölő fejek és közte karára rámás, és rámatlan kép 11.
682. két karára tinta tartó 2.
683. 21. mindenféle Cararábul való Obeliscus, vazia, oszlop etc. és egy elefánt tsont post[a-mentumon] köbül bustum 22.
684. egy siralmas Boldog As[s]zony □. aranyos rámás szép karára kép 1.
685. egy tányér forma fél gyerek fej kararábul 1.
686. egy tsupa fekete basrelief □. kis kép 1.
687. egy márvány vörös □. táblán két kö gladiá-tor basreliok 1.
688. egy ovalis aranyos rámás vörös márványon magát keresztül szuró as[s]zonyi figura 1.
689. 2. földből való bronzirozott statua, és egy oroslány 3.
690. 2 post[amentumon] fekvő meg aranyozott grup státuák 2.
691. egy collectionalis pénzes láda benne némelly régi pénzekkel 1.

692. egy zöld bársony tokba arannyal, és se-lyem[m]el kis vart ostabli 1.
693. egy sárga pléhből való nagy török kávéskanna gömböly nagy táztával 2.
694. egy kis elefant tsonttal ki rakott, bent fiokos ládika 1.
695. és más egyéb apróságok, és ne talátn, ha ki maradt volna, valami talátnak kis márvány etc. mindenféle törött, & töretlen darabok. [sz. n.]
696. egy kis platirozott foglalású 4. lábbon álló hos[s]zas ovalis bányát képzelő aufsatz 1.
697. mindenféle tokok, új, és nagy kö dorong 1.
698. két gömböly, egy szegletes igen nagy Chinai porcellan vasium födeles, és ket hos[s]zas födeletlen 5.
699. egy hoszas fa láda fél pallirozott collectionalis kövekkel 1.
700. egy márvány post[amentumon] álló bronz feszület 1.
701. egy kis fekete fábul rajta imit amott tirkaszok, és lazuli, és több elefánt tsont statua 1.
702. egy szomorú Boldog Aszony üveg alatt lévő Krisztuskat térdin tarto karára kép 1.
703. egy tarka márványozott, és aranyozott post[amentumon] mas oxstein köven lévő korál Boldogságos Szüz kis statuája gömbölyött gyöngyel, és drága kövekkel ki rakva, rajta Sz.háromsag kövekkel ki rakott kép 1.
704. fekete post[amentumon] üveg alatt Sz. Veronica elefánt tsont kis képe 1.
705. egy üveg alatt lévő kösziklán álló feszület más figurákkal elefánt tsontból 1.
706. 2. márvány egy fekete, egy vörös asztal aranyos lábakkal 2.
707. több képek még az vendég szobából, és a kápolnába hozattattak, zurzavarba nem lehetett számát feljegyezni. [sz. n.]
- Valamint több ládika, némelynek kultsok nem lévén fel nem nyitathattak, és mindenféle apróságok, és ne talátn nagyob dolgok is tsak tsuportossan által vitettek.
- Pénn gyűjtemény:**
- Aranyok.**
708. M. Theresiának ho[s]zas nagy emlékeztető pénze arany füllel tokba 1.
709. Battyányi Károly arany memorialis 1.
710. Napoleon koronázásra 1.
711. 1. füles, 2. fületlen magyar aranyok 3.
712. 2. régi vastag ösmeretlen kis arany 2.
713. Lajos Napoleon Hollandiai kiralyi kitsiny mind egyik papirosban 1.
- Iskatulába első papiros osztályban.**
714. 2^{dik} János Caemenus Porphirogenitus füles concavus 1.
715. 139. mindenféle nagyságu formájú közte némelly füles nagyobbak, kissebbek, és leg kissebbek többnyire Romai Tsászároknak nemelly görögök, és egyéb végessék aranyok 139.
- Mas papiros osztályba aranyok.**
716. egy scithiai massiv arany györö hos[s]zas keskeny metzással áltatos képek rajta A.I. 1.
717. egy nagy M. Theresia füles rajta tsillag memorialissa nagy 1.
718. egy igen nagy Leopoldi II. memorialissa 1.
719. egy igen nagy M. Theresia emlékeztető pénze 1.
720. Egy nagy füles 2^{dik} Jósef memoriálissa 1.
721. egy nagy Ferencz Tsászár emlékeztetője 1.
722. 4. igen kitsiny aranyotskák papirosba 4.
723. mindenféle nagyságu, úgy mind 10. aranyostól egészen alúl mindenféle formájú gömböly, □. hos[s]zas etc. mind emlékeztető, mind pedig más, többnyire magyar királyok aranyai egyben, és aprón kívül másutt talaltattak 128.
- és oda tétettek 89.
- Harmadik papiros osztályba.**
724. 7. leg nagyobb rendű mindenféle memorialisok, 1. füles köztek 7.
725. 12. középszerű rendűek, 1. füles memorialis 12.
726. 19. kissebbek 3^{al} egész egyen alúl 19.
- Ezüst pénzek.**
727. nagyobb ezüst emlékeztető, és mindenféle egyéb pénzek első fiókban balrul mindenféle nagysagu, és formájú 325. darab nyom 18 lb 20 latot 325.
728. ugyan azon nagyobb pénzek köze első bal fiókban még más leg nagyobb formájú ezüst pénzek szépek emlékeztetők mindenféle 43 – 4 lb 43.
729. Ugyan olyanok ottan 50. – 3 lb 20 lat 50.
730. Ugyan ottan olyanok 38 – 2 lb 38.
- Ezek mind meg merettetvén végessen rész szerint meg jelzett fiókba fiókba rész szerint egy vászony zatskoba tétettek.

771. egy ezüst jól meg aranyozott dejenné álló,
1. nagyobb ovalis galerias tátzábul, 1. káves,
egy tejes kandli födeles, 1. tzukor Pÿxis, 1. kis
kávés, 1. kis téjfeles kanár, 1. tzukor fogó, egy
portzellán fintsa allyastúl
- Azon kívül találtattak, és á köves armari-
um fiokjába tétettek**
- első fiokba szeglet képes szobába.**
772. 2. ovalis matska szem papirosba
773. 1. nagy Calcedon szegletes fekete kereszt
forma jottal
774. 1. iskatulába több crÿsolitus
775. 1. Iskatulába 20. aquamarin mindenféle
nagyságu, és 2. gomb
776. d^{to} gránátok
777. d^{to} drága kövek, smaragdok, zephírok, kis
foglalt rubintok 1 nagyobb
778. d^{to} Crisopastussal
779. 1. szép metzett hos[s]zassan, és szegletesen
rubint forma nagyobb, és egy crist[ál] sziv
780. 11. lazuli nagyobb gömbölü foglalatlan gomb
egy zsinoron
781. egy kis papirosba arany por
782. d^{to} moschus kövek
783. d^{to} orient[alis] onÿxok
783. d^{to} sárga és lántz forma kis gombotskák
784. d^{to} moschus forma ovalis nagyobb darabok,
és kisebb gombok
785. 2. aranyba foglalalt ovalis kis calcedon bustum
basrelief
786. egybe kitsinke topázok
787. 2. drótba fel fűzett ezüstbe foglalalt rubint
788. 6. drotba fűzett ezüstbe foglalalt nagyobb
gömbölü gránát
789. 1. calcedon ovalis aszonyi basrelief tokba
Ezekén kívül vannak még sok nem regist-
rált, és által nem nézett nagyobb kisebb
ezüst pénzek, Romai, Görög, Magyar, Külső
Országai újabb régiebb szamtalan.
- Leg alsó jobb fiokba pedig nagy és kitsiny réz
sárga, és vörös emlékeztető, és currens pén-
zek Romai, Görög, Magyar, Olasz etc. ólom,
és némelyl gyöps meg ezüstelt mindenfélék.
- Az első Fiókban**
790. 1. Iskatulában, mely első szám alatt vagyon
30. darabb fél pallérozott mindenféle kisebb
nemességü kövek
9. 791. Papirosban takargatva egészen pallérozott
pixis fedelek mindenféle kisebb nemességü
kövekből
792. 1. kis iskatulába 2^{dik} szám alatt mindenféle
ovalis formára készült és pallérozott kövek
793. 1. d^{to} 3^{dik} szám alatt foglalatlan tirkas 95. fog-
lalt 8.
794. 1. d^{to} 4^{dik} szám alatt ametistus nagyobb kis-
sebb
795. 1. d^{to} 5^{dik} szám alatt matska szem
796. 1. d^{to} 6^{dik} szám alatt Týgriss kö
797. 1. d^{to} 7^{dik} szám alatt Laiblira való gombok
mindenféle kö nemekből
798. Egy kis iskatulába két nagy tudni illik egy
szegletes, és egy gömbölü ritka szépségü
topáz, és 14. kisebb az Iskatula 8. szám alatt
vayon
799. 1. nagyobb Iskatulában 10. szám alatt na-
gyobb kisebb Crisolitusok
800. d^{to} d^{to} 11. szám alatt malagit
801. d^{to} d^{to} 12. szám alatt nagyobb smaragd 15.
b, három szegletös Petsét nyomónak való
Topáz kisebb 609.
c, szép nagyságu hegyi kristál gyémánt for-
mára 1.
öszvességgel
802. 1. kis Iskatulában 13. szám alatt opal na-
gyobb kisebb
803. Nephridicus köből egy nagyobb Iskatulában
14. szám alatt nyereg szerszámnak való na-
gyobb Darabul tsatok 32
804. Mas kisebb iskatulába 15. szám alatt ugyan
ezen nyereg szerszámmal tartozandó kis-
sebb darabb 66
Ugyan ezen iskatulába ezen szerszámmal
való sziv formára ezüstben be foglalalt, és
5. Rubinntokkal fel ékesitetett Ló tziífráság 1
mind öszve
805. 1. Iskatulába 16. szám alatt hoszas kövek
806. d^{to} 17. szám alatt Zaphírok középszerü nagy-
s[ágú]
807. d^{to} 18. szám alatt gránátbul készült, és ezüst-
ben foglalva ló szerszám ékességek rózsa
formára nagy 29.
kisebb 28.
ehez való Calcedon tsillag ugyan ezüstben
foglalt 1.
öszvességgel
808. 1. kis iskatulába 19. szám alatt smaragdok
nagyobb 20
kisebb 200
mind öszve
- 6.
- 24.
- 103.
- 70.
- 28.
- 27.
- 31.
- 16.
- 76.
- 37.
- 617.
- 8.
- [sz. n.]
- 99.
- 150.
- 9.
- 54.
- 220.

809.	d ^{to} 20. szám alatt egészen kék ametistus	75.	836.	Rézből való meg aranyozott frantzia fél	2.
810.	1. hos[s]zas szalma Iskatulába mindenféle papirosban letakargatott kövek	[sz. n.]		írással való képek	
811.	egy gömbölű szalma Iskatulába mindenféle kövek nemei gömbölű, hosszas etc. kisebbek	77.	837.	Metastasius gömbölű képe rezből feketére festet	1.
812.	1. kosárban ugyan olyan kövek de nagyob- bak	46.	838.	egy kis könyvecske mindenféle kövekkel	1.
	ugyan abban papirosban 4. darab Lazuli kö kis	4.		Chinai Portzellán	
813.	a másik kosárban mindenféle kövek csak egy részin pallérozva, ugy nem különben a kosáron kívül is	33.	839.	6. darab Leveses Tal [...] földellel	6.
814.	mindenféle pixis darabok egy Iskatula fedél- ben	13.	840.	2. d ^{to} d ^{to} megaranyozott szélllel	2.
815.	mindenféle kö darabok egy papirosban	[sz. n.]	841.	1. nagy labour ezüst szélllel	1.
816.	1. Iskatulában 21. szám alatt gyöngy házból kaputra való gombok		842.	2. darabb gömbölű leveses tál füllel földövel	2.
	nagyobb 15		843.	3. d ^{to} vasium meg aranyozott szélllel	3.
	kisebb 6		844.	3. d ^{to} negyszegletes, 3 darabb gömbölű flaska	6.
	öszeve	21.	845.	1. d ^{to} fehér nagy 1. d ^{to} zöld kitsiny kávék kándli	2.
817.	1. Iskatulában 22. szám alatt Pikkelyekre való ezüst rozsák	58.	846.	1. vörös thee kándli	1.
818.	1. nagyobb, 1. kisebb fekete kö Pavia (?) gomb	2.	847.	1. kis leveses tsésze ezüst füllel	1.
819.	1. réz kö fogó	1.	848.	1. darabb só tartó ezüst szélllel földövel	1.
820.	korálból való Szűz Mária képe Tokba	1.	849.	1. leveses tsésze kutyával füllel, és földellel	1.
821.	ágatból való pixis aranyba foglalva	1.	850.	4. darabb virágoknak való edény, meg ara- nyozott szélllel	4.
822.	ágatból való tinta tartó aranyba foglalt	1.	851.	2. d ^{to} leveses ivó tsésze ezüst füllel földéletlen	2.
	Á második Fiókban.		852.	2. d ^{to} hos[s]zas leveses topf földellel és füllel	2.
823.	Egy gyöpsből való kép négy angyalt, és egy keresztet ábrázol	1.	853.	10. d ^{to} conchilia forma confect tálotska göm- bölű	10.
824.	agát köből való nagy tábla szegletes	2.	854.	5. d ^{to} negyszegletes, d ^{to} d ^{to} vöröses arany szélllel	5.
825.	negy szegletű nagyobb táblák mindenféle kö nemből egészen pallérozott pap[irosban]	22.	855.	1. d ^{to} Nachgeschir alsó tállal, és tányérral	3.
826.	d ^{to} d ^{to} más Papiros[ban]	22.	856.	1. d ^{to} leveses topf fehér kis figurákkal also tállal földéletlen	2.
827.	d ^{to} d ^{to} harmadik Papiros[ban]	22.	857.	4. d ^{to} gömbölű 4. négyszegletes 6. nyolc szegletes leveses tsésze	14.
828.	d ^{to} d ^{to} negyedik Papiros[ban]	13.	858.	6. d ^{to} kitsiny nyolcszegletes leveses tsésze	6.
829.	Ugyan négy szegletes kisebb mindenféle kövekből álló pallérozott táblák	30.	859.	16. darabb 8 szegletes vöröses aranyal con- fect tányér	16.
830.	d ^{to} d ^{to} második Papiros[ban]	30.	860.	6. d ^{to} nagyobb 8 szegletes kék figurákkal arany confect tányér	6.
831.	d ^{to} d ^{to} harmadik Papiros[ban]	30.	861.	5. d ^{to} kék aranyal gömbölű sultz tál	5.
832.	d ^{to} d ^{to} negyedik Papiros[ban]	34.	862.	9. darabb fehér fíkurákkal leg fainab cávács tsésze	9.
833.	természetes mozaik szegletes nagyobb kipel kö Pap[irosban]	10.	863.	29. pár mindenféle kávécs tsésze 2. tzuor pixis, 1. thee kándli	32.
834.	d ^{to} d ^{to} hos[s]zas kisebb kép öt Papir[osban]	20.	864.	5. darabb tsokolade pecher felső része	5.
835.	kis papiros nyomo egy fekete ágat köből sárga Réz gombal, á második szegletes, és hos[s]zas egy kövekkel felül	2.	865.	11. d ^{to} leg nagyobb gömbölű tálak	11.
			866.	5. d ^{to} nagy 13. darab 8szegletes tál kisebb	18.
			867.	4. d ^{to} nagy 6. darabb kisebb 8 szegletes durchbrochene tálak	10.
			868.	14. d ^{to} mindenféle nagyságu fehér vörös ramflival gömbölű tálak	14.

869. 4. d ^{to} kék aránnyal gömbölyű tál	4.	880. 27. d ^{to} d ^{to} veres virágokkal	27.
870. 3. d ^{to} fehér arany széllel gömbölyű tál	3.	881. 54. d ^{to} d ^{to} nagyobb tányér	54.
871. 6. d ^{to} nagyobb 6. darabb kisebb gömbölyű tál vörös	12.	882. 77. d ^{to} Chiner vörös kék és meg aranyozott virágokkal	77.
872. 5. d ^{to} nagyobb 4. kisebb fehér [...] gömbölyű tál	9.	883. tzukor por pixis ezüstbe bé foglalva	1.
873. 3. d ^{to} nagyobb 4. kisebb fehér gömbölyű vörös tál	7.	884. hűtő edény Chinai porcellánbul 2. füllel	1.
874. 12. d ^{to} nagyobb 3. kisebb 8 szegletes confect tányér	15.	885. Saxoniai porcellánbul Lámpa	1.
875. 4. d ^{to} Leves tányér [...]	4.	Minek alúl is irattak valjuk ezen írásunkkal hogy néhai Púchói Marczibányi István Ő Excellenziája Urunk Bátyánk által Fa- miliánknak hagyott Collectióját 21ik Decemb[er] [1]811. ³¹ Esz- t[endőben] történt halála után Familiánk részire inventáltuk, és fellyebb irt módon valóságossan találtuk, amellyett is ezzel bizonyitunk. Budán 14a Martii 1811.	
876. 23. d ^{to} mindenféle nagyságu, és mindenféle porcellan gömbölyű mély tányér	23.		
877. 30. d ^{to} kis leveses tányér [...]	30.		
878. 2. d ^{to} kék sultz gömbölyű tál	2.	Puchói Marczibányi János m[anu] p[ropria]	
879. 30. d ^{to} Japoneser tányér fekete virágokkal	30.	Púchói Marczibányi Lajos m[anu] p[ropria] Confess[ionem]	

³¹ Az évszám elírás: Marczibányi 1810 decemberében halt meg.

An Inventory of the Art Collection of István Marczibányi, 1811

Research into the art collection of István Marczibányi is hampered by the incompletely preserved archival sources. As is well known, the holdings containing the collector's personal papers were destroyed in the Hungarian National Archives in Budapest during the Second World War. However, the archives belonging to the branch of the family of the collector's younger brother, Imre Marczibányi, sub-prefect of Trenčín County, have survived and contain important sources relating to István's collection. The archival material from the Marczibányi-Rakovszky castle of Kočovce in Slovakia, which was nationalized in 1948, was partly transferred to the Slovenský Národný Archív in Bratislava and partly to the Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči in Bytča. The latter keeps István Marczibányi's codicil dated 1810, which also contains provisions for the collection. According to this, the collection is jointly inherited by the family and is classified as fideicommissary property, for which the current heir will be responsible. Its inventory must be prepared in several copies, certified by a committee of Pest County, and the collection must be revised every three years.

After the death of István Marczibányi on 21 December 1810, the family confirmed the provisions regarding the collection in a contract, also stating that in accordance with István's wishes, a donation would be made to the National Museum, and the

remaining collection would be inventoried. The inventory – now in the Bytča archive – was completed on 14 March 1811, in the Marczibányi palace on Dísz Square in Buda Castle. The list published here, written in Hungarian, and not including the estimated value of the objects, enumerates 6528 pieces under 885 item numbers. Based on the inventory, a rich, treasury-like collection is outlined, whose typically small-sized objects and valuables were placed in cabinets and on plinths, while there were also pictures, reliefs and mosaics on the walls of the rooms. There are also nearly 300 small bronzes in the collection, mostly with a mythological theme. Knowing this, the previous hypothesis – namely that the sculptures were bought by the sculptor István Ferenczy in Rome between 1818 and 1824 on behalf of István's younger brother, Imre – can be rejected.

The collection left in the hands of the heirs began to disintegrate around 1815–16, when the family sold works of art to the collector Miklós Jankovich. Another family document reveals that in 1825 the palace on Dísz Square was broken into and several items from the collection were stolen. The newly published inventory, which still describes the collection in its entirety, provides an opportunity to identify additional artefacts and learn about a significant Hungarian private collection from the beginning of the 19th century.

TÁRGYSZAVAK

Marczibányi István, inventárium, forrásközlés, kisbronzgyűjtés, ötvöstárgy

KEYWORDS

István Marczibányi, inventory, publishing of sources, collecting of small bronzes, goldsmith's pieces

El Grecótól Ferenczy Károlyig*

Bernáth Aurél és Julius Meier-Graefe

„Meier-Graefe ünnepli a magyar művészetet”¹

A *Neue Zürcher Zeitung* 1935. április 1–2-i számában Julius Meier-Graefe (1. kép), a modern műkritika és művészet-történet (?) híres-hírhedt figurája kétrészes cikket közölt a magyar művészetről, melyben voltaképp – mint látni fogjuk – a 19–20. századi magyar alkotókról bő húsz év alatt kialakított véleményét és legutóbbi, 1934 őszén Budapesten tett látogatásának tapasztalatait foglalta össze.² Írásának első felében bár elmarasztalta a budapesti építészetet, illetve Petőfit és Madách érthetetlen népszerűségét emlegetve a csak magyar nyelven hozzáférhető hazai irodalmat, kijelentette, hogy „van művészet Magyarországon”. Művészetnek pedig elsősorban Munkácsy Mihály és Székely Bertalan spontaneitást, közvetlenséget tükröző vázlatait, Szi-nyei Merse Pál Böcklin hatásától a lehető legeltérőbb szellemiségben fogant műveit³ tekintette, illetve Paál László és Ferenczy Károly nevét is említette. Ezzel párhuzamosan pedig messzemenőig elítélte a grandiózus történeti képek „anekdotikus” jellegét, a „barna szoszós, patetikus színházat”.⁴

A cikk kortárs művészetet tárgyaló második részét ugyanakkor így kezdte: „De a jelen művészete is kezd megmutatkozni Budapesten, ez pedig talán még jelentősegteljesebb és értékeesebb, mint a múlt

elvesztegetett lehetőségeinek újrafelfedezése. Nemrég egy tucat olyan festővel és szobrásszal találkoztam, akiknek munkáit megéri szemügyre venni és pár szót szólni róluk.”⁵ A figyelmet érdemlő művészek között pedig Bernáth Aurél, Egry József, Szőnyi István, Czóbel Béla, Rudnay Gyula, Medgyessy Ferenc, Pátzay Pál és Beck Ö. Fülöp nevét sorolta fel. Meier-Graefe szerint az említett művészek többsége még mindig fejlődik, de tudják, „mit tegyenek és mit ne tegyenek”, „céljaik kö-zösek”, „összetartanak” anélkül, hogy műveik bármiféle sematizmust mutatnának. Ismerik a francia művészetet, és „nyitva tartják a szemüket”, de, talán Czóbelt leszámítva, művészetük nem mutat idegen hatást. „A pátosznak és mindenféle hókuszpókusznak ellenálló tárgyyszerűség (*Sachlichkeit*) mindannyiukban közös.” A kritikus úgy vélte, hogy talán a külső nehézségek miatt létrejött egység magyarázza, hogy „Bernáth és barátai” éppen itt és éppen a legnehezebb időszakban tűntek fel, emellett „Ferenczy iskolájának”, Rippl-Rónai „dekoratív kolorizmusának” és a budapesti köz- és magángyűjtemények kincseinek tulajdonított jelentőséget. Támogatóik között kiemelte Petrovics Eleket, aki a „múlt és a jelen iránt egyenlő megértést tanúsít” és „készséggel fogadta be a legfiatalabb magyarokat” is a Szépművészeti Múzeum kollekciójába, illetve Fruchter Lajos mecénási tevékenységét, valamint Oltványi-Ártinger Imrének az *Ars Hungarica* monográfiásorozat kiadásában játszott szerepét.⁶

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP–22–3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

1 N. N.: Meier-Graefe ünnepli a magyar művészetet. *Magyarország*, 42. 1935. április 5. 78. sz. 4.

2 Julius MEIER-GRAEFE: Kunst in Ungarn, I. *Neue Zürcher Zeitung*, 156. 1935. április 1. 56. sz. [1]; Uő: Kunst in Ungarn, II. *Neue Zürcher*

Zeitung, 156. 1935. április 2. 571. sz. [1]. Újságkivágatát ld. Magyar Tudományos Akadémia, Könyvtár és Információs Központ (a továbbiakban: MTA KIK), Kézirattár, Ms 2163/2/28–29.

3 Vö. Julius MEIER-GRAEFE: *Der Fall Böcklin und der Lehre von den Einheiten*. Stuttgart, Hoffmann, 1905.

4 MEIER-GRAEFE 1935. I. (ld. 2. j.) [1].

5 MEIER-GRAEFE 1935. II. (ld. 2. j.) [1].

6 Uo.

1. Walter Bondy: Julius Meier-Graefe portréja
Marbach, Deutsches Literaturarchiv, ltsz. B 1996.D 0003
Fotó © DLA Marbach

Cikkében Meier-Graefe, bár Medgyessy jelentőségét hangsúlyozta, mindösszesen egy alkotóról, Bernáth Aurélról (2. kép) értekezett hosszabban, nem véletlenül. Sorait, melyek jelen tanulmánynak is kiindulópontjául szolgáltak, érdemes hosszabban idézni: „Bernáth szívesen dolgozik pasztellel, és amikor ecsetet ragad, vékony rétegekkel fest. A lehető legkevesebb matéria, a tónusok lehető legnagyobb mozgékonyasága (*Beweglichkeit*) és differenciálása, illanó motívumok, a struktúra legtisztább megformálása: Cézanne módszere. Cézanne megtalálta legfontosabb tanítványát, aki mélyebbre hatol a festészet lényegébe, és aki éppen emiatt ugyanannyira független követője is. Semmi sem áll távolabb ettől a felelősségteljes művésztől, mint a tradíció szokásos eldurvítása, amelyet Cézanne számtalan folytatójának kísérletezése eredményezett. Ha előbbieket feltételezett következetességükkel indokolatlanul szűkítették a modelljüket, akkor Bernáthról inkább azt lehet mondani,

2. Bernáth Aurél portréja, 1933
Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 2153/439. Fotó © MTA KIK, Kézirattár

hogy kétféleképpen is bővítette azt. Lírikusként folytatja a mestert, és a doktriner matematikával szemben saját érzékenységében találta meg a megfelelő ellenállást. Valamint sikeresen keresett új kompozíciós módokat, hogy leküzdje Cézanne naturalista maradványait, és egy zártabb képi formát nyerjen.”⁷

Meier-Graefe magyar művészetről írott cikke és Bernáthról megfogalmazott nagyvonalú ítélete, mely hamar a festőről szóló szövegek alaphivatkozásává vált, úgy tűnik, nem csupán műkritikusi szeszély. Bár korábban sem mozgott teljesen idegenül a magyar művészet közegeiben, a két világháború közötti kortárs tendenciákkal, illetve – csaknem kizárólagosan

7 Uo. Medgyessyről ld. még Bernáth Aurél levele Medgyessy Ferencnek, d. n. – másolatban Julius Meier-Graefe levele Bernáth

Aurélnek, Saint-Cyr-sur-Mer, 1934. június 17. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond 25/107.

– a Gresham-kör tevékenységével Meier-Graefe Bernáth Aurélon keresztül került kapcsolatba. A vélhetően 1931-ben kezdődő személyes ismeretségük, a kritikus 1934 őszén Budapesten tett látogatása és Meier-Graefe 1935 nyarán bekövetkezett haláláig tartó levelezésük Bernáthnak egész életében meghatározó élmény maradt. Azontúl, hogy a kapcsolattartásban a festő a magyar művészet népszerűsítésének lehetőségét is látta, az avantgárd irányzatokat radikálisan elutasító Meier-Graefe gondolkodásában saját teoretikus álláspontjának egyik párhuzamát (esetleg inspirációját) is felfedezhette. A korai expresszionista időszakát követően a húszas évek második felére a „természetelvű” festészethez visszatérő Bernáth számára az izmusok utáni művészet lehetőségei, az új állapot definiálása a legfontosabb kérdések közé tartozott, egyúttal a Gresham-kör önmeghatározásának is alapproblémája volt. Meier-Graefe írásai ekkorra már mélyen beleivódtak az európai művészettörténeti és -elméleti gondolkodásba, és az avantgárd irányzatoktól való elfordulás, a *Nach-Expressionismus* jelensége (Franz Roh)⁸ túl általános tendenciának számítottak ahhoz, hogy kizárólagos „hatásról” beszélhessünk – bár bizonyos esetekben talán ez sem kizárt –, a kritikus szövegei mindenestre fontos megerősítést jelenthettek Bernáthnak. Meier-Graefe előbb idézett megállapításai a művészről ugyanakkor azt is sejtetik, hogy ő is valami jelentőségteljest fedezett fel a festőben. Sorai lényegében sűrítve tartalmazzák azokat a tényezőket, melyek kettejük legfontosabb közös hivatkozási pontjait jelentik és a meier-graefei életmű összefüggésében is kiemelkedőnek számítanak.

Írásában Meier-Graefe felidézte Bernáth a *Hegedűművész*⁹ című képét is (3. kép), mely már az 1931-es berlini kiállításon nagy hatást tett rá.¹⁰ A kritikussal Bernáth a Galerie Hartbergben rendezett tárlatán találkozott először, és ezután kezdtek levelezni is. „[...] tegnap volt a kiállítást Meier-Graefe megnézni. Véletlenül én is ott voltam és dacára annak, hogy külön teremben tartózkodtam, nem lehetett a megismerkedést elkerülni, mert ott voltak a rajzaim, amiket szintén látni akart. – kezdte beszámolóját Bernáth Fruchter Lajosnak írott levelében. – Kurz und gut – nagyon el volt ragadtatva.

3. Bernáth Aurél: *Hegedűművész*, 1930
Olaj, vászon, 110 × 80 cm
Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, Kiscelli Múzeum–
Fővárosi Képtár, ltsz. KM.65.139
Fotó © Bakos Ágnes, Tihanyi Bence, 2008

Olyan szuperlatívokban beszélt, hogy le sem írom. Szaladgált egyik képtől a másikig. [...] Amint megjelenik, amit írni fog, elküldöm, kíváncsi vagyok lesz-e olyan lelkesedő az írása, mint, ahogy a beszédje volt.”¹¹ A kritikus a *Frankfurter Zeitung*-ban közölt cikkével Bernáth több mint elégedett lehetett: Meier-Graefe már ekkor azt írta róla, hogy a művész olyan jelentős alkotója lehet Magyarországnak, mint Norvégiának Munch.¹²

8 Franz ROH: *Nach-Expressionismus. Magischer Realismus. Probleme der neuesten Europäischen Malerei*. Leipzig, Klinkhardt & Biermann, 1925.

9 Bernáth Aurél: *Hegedűművész*, 1930, Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, Kiscelli Múzeum–Fővárosi Képtár.

10 *Ausstellung Aurel Bernáth*. Berlin, Galerie Victor Hartberg. 1931. november 4. – december 12.

11 Bernáth Aurél levele Fruchter Lajosnak. Berlin, 1931. november 12. In: „Küldj egy kis optimizmust!” Bernáth Aurél levelei Fruchter Lajoshoz

(1930–1952). Szerk. RUM Attila. Budapest, MTA Könyvtára, 2007. 64. Bernáth berlini tartózkodásához és a kiállítás kapcsán megjelent további kritikák bibliográfiájához ld. uo. 58–82, kiemelten 60–69.

12 JULIUS MEIER-GRAEFE: Bernáth. *Frankfurter Zeitung*, 76. 1931. november 29. 888–889. sz. 2. (MTA KIK, Kézirattár, Ms 2163/1/80.) A Munch-párhuzam és a zenei szókészlet a kiállítás további, a német sajtóban megjelent kritikáiban is feltűnik. Ezek összegyűjtött újságkivágataihoz ld. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2163/1/76–82., illetve ld. még: Bernáth–Fruchter 2007. 64. 11., 12., 13. j.

4. Julius és Annemarie Meier-Graefe Budapesten, 1934
Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Itsz. B 2022. U 0002
Fotó © DLA Marbach

A pasztellszerűséget, a légies, finom intimitást, az egyszerű enteriőrök „diszkrét valóságát”, „kulisszák nélküli romantikáját” már ekkor regisztrálta festményein, tájképeit pedig „megközelíthető” vízióknak tartotta. Legfontosabb párhuzamként Pierre Bonnard-t nevezte meg: „A francia művészet megérintette őt [Bernáthot], de aligha az aktuális matadorok valamelyike, se Picasso, se Braque, inkább Bonnard, de kézzelfogható kapcsolatokat hiába keresnénk. Teljesen független szellem. Azért Bonnard-t említem, hogy egy hasonló idegállapotot, rokon érzékenységet sugalljak.”¹³ Bár megjegyezte, hogy a művész képeiben még vannak megoldatlanságok, Bonnard-hoz képest Bernáth kompozíciós érzéke kevéssé szilárd, olykor „tovább álmódja a képet ott, ahol le kellene zárni”.¹⁴ Már itt érdemes hozzátenni – Meier-Graefe szövegének hatására és jelentőségére csak egy szemléletes példával rávilágítva –, hogy a művész első

monográfusa és a Gresham-kör egyik legfontosabb teoretikusa, Genthon István is átvette – konkrét hivatkozással – a kritikus előbb idézett megállapítását,¹⁵ sőt, egyes képei kapcsán úgy fogalmazott, hogy azok olyanok, mintha „idegvégekkel festették volna” őket,¹⁶ melyet valószínűleg szintén Meier-Graefe cikkére (ld. németül: „Nervenspitzen-Romantik”) vezethetünk vissza.¹⁷

Meier-Graefe Budapesten

Meier-Graefe budapesti látogatásának ötlete feltehetően Bernáthtól származott, aki mind az utazás, mind a kritikus budapesti programjának megszervezésében tevékenyen részt vett. A látogatás előkészítésének részletei elsősorban Bernáthnak a Meier-Graefe házaspárral,

¹³ MEIER-GRAEFE 1931a (ld. 12. j.).

¹⁴ Uo.

¹⁵ GENTHON István: *Bernáth Aurél*. (Ars Hungarica, I.) Budapest, Bisztrai Farkas Ferenc, 1932. 17.

¹⁶ Uo. 12.

¹⁷ MEIER-GRAEFE 1931a (ld. 12. j.). A szóhasználat Meier-Graefe korábbi Bonnard-ról szóló publikációiban is feltűnik. Ld. kiemelten Julius MEIER-GRAEFE: *Bonnard. Ganyemed*, 5. 1925. 82–88. Uő: *Entwicklungsgeschichte der modernen Kunst*. München, Piper, 1924. III. 538–539. Bonnard magyar recepciójához ld. Kopócsy Anna: *Pierre Bonnard recepciója a két háború közötti magyar művészetben*.

5. Bernáth Aurél és Julius Meier-Graefe Budapesten, 1934
Magántulajdon
Reprodukálva in: Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.) 182. 129. kép

Szabó Lőrincsel és Fruchter Lajossal folytatott levelezéséből rekonstruálhatók.¹⁸ Az út gondolata 1933 végén merült fel, az 1933. december 25-én Meier-Graefének írott levelében Bernáth ugyanis már örömet fejezte ki, amiért a kritikus vállalna egy budapesti látogatást.¹⁹ Az először

még 1934 tavaszára tervezett út végül őszire tolódott, Meier-Graefe és felesége, Annemarie Meier-Graefe szeptember 26-án érkezett Budapestre, és közel két hétig maradtak (4–5. kép).²⁰ A művész az utazás anyagi fedezetének biztosítása érdekében is közbenjárt: valószínűleg ő

Konferencia-előadás. Az ELTE Művészettörténeti Intézetének 150 éves jubileuma. Budapest, ELTE, BTK, 2022. november 17. KOPÓCSY Anna: Szőnyi István néhány műve Pierre Bonnard művészetének tükrében. In: Szőnyi István. *Dunakanyar – Zebegény – otthon – család*. Szerk. KIESELBACH Tamás. Budapest, Kieselbach Galéria, 2023. 130–147. A szövegek korabeli – rendkívül széles skálát felvonultató – magyar sajtórecepciójához a teljesség igénye nélkül ld. LÁZÁR Béla: A magyar művészek dicsősége és szegénysége. *Pesti Hírlap*, 53. 1931. december 8. 279. sz. 6. LÁZÁR Béla: A budapesti karácsonyi heve. A magyar művészek dicsősége és szegénysége. *Amerikai Magyar Népszava*, 32. 1931. december 24. 358. sz. 4. N. N.: A régi téma: Magyar művészsors. *A Műgyűjtő*, 5. 1931. 11–12. sz. 233. N. N.: Bernáth Aurél berlini sikere. *Budapesti Hírlap*, 51. 1931. december 10. 280. sz. 12. f. j.: Az új magyar művészet keresztmetszete. *Pesti Hírlap*, 54. 1932. április 24. 90. sz. 8. GENTHON István: A harmincévesek festészete. *Magyar Szemle*, 14. 1932. 3. sz. 245. Etienne GENTHON: Aurèle Bernáth. *Nouvelle Revue de Hongrie*, 46. 1932. 266. JAJCZAY János: Képzőművészeti Szemle. *Magyar Kultúra*, 19. 1932. 7. sz. 324. –vin [YBL Ervin]: Bernáth és Mészáros az Ernst-Múzeumban. *Budapesti Hírlap*, 52. 1932. október 30. 245. sz. 17. N. N.: Genthon István: Bernáth Aurél [recenzió]. *Literatura*, 8. 1933. 74. YBL Ervin: Képzőművészet. *Budapesti Szemle*, 94. 1933. 665. sz. 110. *Magyarország 1935* (ld. 1. j.). LÁZÁR Béla:

Meier-Graefe a magyar művészetről. *Pesti Hírlap*, 57. 1935. április 10. 82. sz. 4. WALLSZ Jenő: Petőfy [sic!]. *Ujság*, 11. 1935. április 5. 78. sz. 5. PETROVICS Elek: Két magyar festő. *Ujság*, 11. 1935. december 22. 292. sz. 12. YBL Ervin: A magyar művészet fiatal mesterei. *Magyar Művészet*, 11. 1935. 95. OLTVÁNYI-ÁRTINGER Imre: Bernáth Aurél újabb képei. *Magyar Művészet*, 11. 1935. 353.

18 Bernáth Aurél levelei Julius Meier-Graefének és Annemarie Meier-Graefének. Marbach, Deutsche Literaturarchiv (a továbbiakban: DLA), 94.405.49., 94.190.113., 94.190.405. „A megélt költemény”. Szabó Lőrinc levelezése Bernáth Auréllal és családjával 1933–1957. (Szabó Lőrinc Füzetek 4.) Szerk. HORÁNYI Károly. Miskolc, ME BTK, 2003. Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.)

19 Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Budapest, 1933. december 25. DLA Marbach, 94.190.113/3.

20 Tagebuch Julius Meier-Graefe, 26. September 1934. 198. DLA Marbach, 94.190.44. Bernáth javasolta először a tavaszi időpontot, Meier-Graefe számára azonban az ősz volt megfelelőbb. Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Budapest, 1933. december 25. DLA Marbach, 94.190.113/3. Julius Meier-Graefe levélfogalmazványa Bernáth Aurélnak, Saint-Cyr-sur-Mer, 1934. április 8. DLA Marbach, 94.190.49.

intézte el, hogy Meier-Graefe Petrovics Elektől hivatalos meghívást kapjon Budapestre, mely lehetővé tette az út finanszírozásának támogatását, az összeghez pedig Bernáth gyűjtő barátai is hozzájárulhattak.²¹ A pénzügyi támogatás azonban csak 1934 szeptemberére vált biztosá, ekkor írta Bernáth Fruchter Lajosnak: „Meier-Graefe úgy tényleg tető alá került. Petró [Petrovics Elek] végre összehozta a pénzt.”²² Bernáth hosszas erőfeszítéseket tett a kritikus és felesége szállásának biztosítása érdekében is, melynek ügye szintén az utolsó pillanatban, pár nappal megérkezésük előtt rendeződött.²³

Bernáth Meier-Graefe budapesti útja érdekében tett hathatós közbenjárása mögött természetesen az egyszerű személyes szimpátiánál átgondoltabb szándék húzódott meg: a művész minden lehetséges alkalmat megragadott arra, hogy Meier-Graefét megismertesse a magyar művészettel, mindenekelőtt az „illetékes körként”²⁴ hivatkozott Gresham-kör tevékenységével. Beszédese a már a kritikus látogatása után, 1934 novemberében Genthon Istvánnak írott sorai, melyben arra kéri művészettörténész barátját, hogy küldje el *A régi magyar festőművészet* című könyvét Meier-Graefének: „Ő [Meier-Graefe] most nagyon érdeklődik irántunk, így cél-

irányos volna ezt a tüzet minden oldalról szítani. Tekintsd kérlek a könyvküldést, mint áldozatot a haza oltárán.”²⁵

Bernáth rögtön a kritikusnak küldött első ismert leveléhez az *Ars Hungarica* könyvsorozat Egry József-kötetét mellékelte,²⁶ majd az éppen aktuálisan kiadott monográfiákat – így a Szőnyi István, Ferenczy Noémi, Medgyessy Ferenc és Derkovits Gyula műveit bemutató könyveket – rendszeresen elküldte Meier-Graefének.²⁷ Bár konkrét említés nem ismert róla, de biztosak lehetünk benne, hogy a művész jóvoltából Genthon a sorozat első kiadványaként megjelent Bernáth-monográfiája is eljutott a kritikus könyvespolcára.²⁸ Az 1932 és 1938 között kiadott *Ars Hungarica* könyvsorozat eredetileg száz kötetre tervezett és az egész magyar művészet történetét időben visszafelé bemutató koncepcióját Genthon dolgozta ki, szerkesztője pedig a harmadik kötettől Oltványi-Ártinger Imre volt. A végül megvalósult tizenkét kötetből tizenegy kortárs, meghatározóan a Gresham-körhöz köthető művész munkásságát mutatja be, melyet a magyar művészettörténet érvényes kortárs végpontjaként határoz meg, szoros olvasatuk pedig körülrajzolja azokat az elméleti igazodási pontokat, melyeket a társasághoz köthető teoretikusok és művészek saját tevékenységük leírására alkalmaztak.²⁹

- 21 Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Budapest, 1933. december 25. DLA Marbach, 94.190.113/3. „Beszéltem Petrovics úrral /a múzeum igazgatójával/, aki megígérte, hogy az ehhez szükséges összeg nagy részét előteremti. Néhány barátom /gyűjtő/ is hozzájárul majd.” Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. DLA Marbach, 94.190.113/4.
- 22 Bernáth Aurél levele Fruchter Lajosnak. Pöstyén, 1934. szeptember 8. In: *Bernáth–Fruchter 2007* (ld. 11. j.) 182.
- 23 Míg Annemarie Meier-Graefe úgy emlékezett, hogy a Hotel Bristolban szálltak meg budapesti útjuk alatt (Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1961. szeptember 10. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/519), Bernáth Szabó Lőrincsel folytatott levelezéséből úgy tűnik, hogy Meier-Graefét és feleségét végül a költő közbenjárására Ernst Lajos látta vendégül. Ld. HORÁNYI Károly: Előszó. In: *Bernáth–Szabó 2003* (ld. 18. j.) 5–6. Bernáth kezdetben valóban beszámolt egy hotelre vonatkozó ajánlatról Meier-Graefének. Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. DLA Marbach, 94.190.113/4. Az Ernst-féle megoldás már 1934 nyarán felmerült, bár tudható, hogy Bernáth jobban örült volna, ha a meghívás Hatvany Lajostól érkezik. Bernáth Aurél levele Szabó Lőrincnek. Pöstyén, 1934. július 3. In: *Bernáth–Szabó 2003* (ld. 18. j.) 23, 101. Az előzmények ellenére a lakásügy 1934 szeptemberében még mindig bizonytalan volt. „Sajnos mindeztideig nem sikerült őket meghívni. Barátaink azt hiszik, hogy ezt Pöstyénből jobban tudom intézni, így a kisujjukat se mozdították az ügy érdekében. Körülbelül 50 kg levelet menesztettem eddigelé M.-Gr. [Meier-Graefe]-ügy intézése miatt.” Bernáth Aurél levele Fruchter Lajosnak. Pöstyén, 1934. szeptember 8. In: *Bernáth–Fruchter 2007* (ld. 11. j.) 182. Ld. még: Bernáth Aurél levele Fruchter Lajosnak. Pöstyén, 1934. szeptember 21., Pártos Alice levele Fruchter Lajosnak. Pöstyén, 1934. szeptember 22. In: *Bernáth–Fruchter 2007* (ld. 11. j.) 184. Pártos Alice egy dátum nélküli levelében mondott köszönetet Szabó Lőrincnek, amiért közbenjárt Ernstnél.

- Pártos Alice levele Szabó Lőrincnek, d. n. MTA KIK, Kézirattár, Ms 4679/364.
- 24 Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. DLA Marbach, 94.190.113/4.
- 25 Bernáth Aurél levele Genthon Istvánnak, Pöstyén, 1934. november 17. Budapest, Szépművészeti Múzeum – Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet (KEMKI), Adattár, 5285/1954. Köszönöm Gosztonyi Ferencnek, hogy felhívta a figyelmemet a levélre. GENTHON István: *A régi magyar festőművészet*. Vác, Pestvidéki Nyomda, 1932.
- 26 OLTVÁNYI-ÁRTINGER Imre: *Egry József*. (Ars Hungarica, II.) Budapest, Bisztrai Farkas Ferenc, 1932. Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1933. október 30. DLA Marbach, 94.190.113/2.
- 27 FENYŐ Iván: *Szőnyi István*. (Ars Hungarica, III.) Budapest, Bisztrai Farkas Ferenc, 1934. TOLNAI Károly: *Ferenczy Noémi*. (Ars Hungarica, IV.) Budapest, Bisztrai Farkas Ferenc, 1934. Farkas Zoltán: *Medgyessy Ferenc*. (Ars Hungarica, V.) Budapest, Bisztrai Farkas Ferenc, 1934. Ld. Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Budapest, 1933. december 25. DLA Marbach, 94.190.113/3, Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. DLA Marbach, 94.190.113/4. Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének és Annamarie Meier-Graefének, Budapest, 1935. január 12. DLA Marbach, 94.190.405/2. Medgyessy művei különösen elnyerték a kritikus tetszését, művészetét Lehmbruckhoz hasonlította. Ld. LÁSZLÓ Gyula: *Medgyessy Ferenc*. Budapest, Képzőművészeti Alap, 1981. 129.
- 28 GENTHON 1932a (ld. 15. j.).
- 29 Az *Ars Hungarica* sorozathoz ld.: FARKAS Judit [Antónia]: *Ars Hungarica*. Bisztrai Farkas Ferenc és a két világháború közötti művészeti könyvkiadás. In: „Aki nem ír, hanem úr”. Bisztrai Farkas Ferenc emlékezete. Szerk. Uő. Budapest, 2007. 24–82. SODICS Dominika: Az *Ars Hungarica* könyvsorozat (1932–1938) és a Gresham-kör, I–II. *Enigma*, 2022. 106. sz. 108–157, 107. sz. 110–157.

Természetesen Meier-Graefe számára a magyar nyelvű bevezető tanulmányok nem sok információt árulhattak el, azonban a kötetenként nagyjából harminc darab, meg lehetőségen jó minőségben reprodukált mű alapján alkotott némi fogalmat az említett művészek munkáiról. A Derkovits-monográfia a tervezettnél gyorsabb ütemű, 1934. szeptemberi kiadása egyébként szintén összefüggött Meier-Graefe látogatásával. A kötet megjelenését a szerző-szerkesztő Oltványi a Derkovits-émlékkiállítás időpontjával igyekezett összehangolni.³⁰ A kiállítást a kritikus budapesti tartózkodása miatt előre akarták hozni szeptemberre, a terv azonban meghíúsult, és a tárlat végül csak októberben nyílt meg.³¹ Bernáth már Meier-Graefe távozása után írott egyik levelében meg is jegyezte, mennyire sajnálja, hogy a kritikus nem látta a Derkovits-tárlatot: „Feltételezem, hogy néhány kép nagyon tetszett volna Önnek. Kár, hogy a szeptember még korán volt.”³²

Mint azt Bernáth 1934. áprilisában írott levele bizonyítja, a művész nem hagyott kétséget afelől sem, hogy pontosan mit várt Meier-Graefe magyarországi útjától, mi volt – az ő szavaival élve – „csendes hátsó szándéka” a kritikus meghívásával: hosszú érveléssel alátámasztva arra kérte, hogy írjon egy „kézikönyvet” a magyar művészetről, sőt, tervezett budapesti előadásának témájaként is ezt ajánlotta.³³ Levelében Bernáth nehezményezte, hogy a külföldi, különösen a releváns német nyelvű szakirodalom nem vesz tudomást a magyar művészekről, illetve ítélete megalapozatlan és egyoldalú. „Egy szavam nem lenne ellene, ha valaki fejlődéstörténeti szempontból Munkácsyt, Székelyt és Szinyeit másodlagos jelentőségűnek tekintené, és átsiklana felettük. De nehéz megőrizni a hidegvérünket, amikor a fent említett művészeket egy tizedrangú német festővel állítják közvetlenül szembe.”³⁴ Richard Hamann a hazai sajtóban felháborodást kiváltó össze-

foglaló művészettörténetére³⁵ hivatkozva hozzátette, hogy a magyar közönség is előítélettel viseltetik a német szerzőkkel szemben, holott a német művészettörténeti irodalom a magyar közegben alapvetőnek számít. Bernáth arra is emlékeztette, hogy a „német szemüvegen” keresztül íródott művek nem csak a kisebb nemzetek művészetével kapcsolatban igazságtalanok: Hamann például Sebastiano del Piombóról vagy Pierre Bonnard-ról sem tett említést.³⁶ A festő másrészről azokat a szerzőket illette kritikával, akik a művek helyszíni tanulmányozása helyett „száz művészettörténetet elolvasnak, fényképeket gyűjtenek, majd megírják a 101. művészettörténetet. [...] A jövő szerzői pedig egészen addig olvassák a régi könyveket, vesznek át és variálnak tovább készen kapott, nagyrészt téves értékítéleteket, amíg egy kézikönyv, egy kézikönyvecske nem tanítja őket jobbra”. Ennek a „kézikönyvecskének” a megírását szánta Bernáth Meier-Graefének. Bernáth szerint ugyanis „fájdalmas látni olykor, ahogy a naponta szaporodó számú szerző elbálik a mi pár jó festőnkkel, és talán méltó feladat lenne, ha valaki ezen a téren helyreigazítást végezne”.³⁷ Hozzátette: „Ön, kedves Meier-Graefe úr, élete során néhány képet sikerrel állított helyes megvilágításba, és több, mélyen gyökerező téves nézetet is megdöntött. És ha a gyönyörű útikönyveire³⁸ gondolok, akkor biztosan tudom, hogy Önben is megvan az ehhez szükséges kalandvágy. A feladat talán méltatlan lenne a múltjához? Lehetséges. Sajnos az én szemem elé is odakerülhet az a sovén szemüveg anélkül, hogy viselni akarnám, és bizonyos dolgok fontosabbnak tűnhetnek benne, mint amilyenek valójában.”³⁹ A művész megelőlegezett bizalmát a kritikus korszakos jelentőségű fő művére, a „páratlan objektivitással, minden hazafias szentimentalizmus nélkül” megírt *Entwicklungsgeschichte der modernen Kunst*a [A modern művészet fejlődés-

30 Derkovits Gyula gyűjteményes kiállítása. Budapest, Ernst Múzeum, 1934. október. Ld.: FARKAS 2007 (ld. 29. j.) 57.

31 Kopócsy Anna: Egyszerre kinn és benn. Szempontok Derkovits Gyula kései művészetének jobb megértéséhez. In: Derkovits. A művész és kora. Kiállítási katalógus. Szerk. BAKOS Katalin–ZWICKL András. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 76.

32 Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének és Annamarie Meier-Graefének, Budapest, 1935. január 12. DLA Marbach, 94.190.405/2.

33 Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. DLA Marbach, 94.190.113/4.

34 Uo.

35 Richard HAMANN (1879–1961) német művészettörténész. Összefoglaló művészettörténeti munkája 1933-ban jelent meg: Richard HAMANN: *Geschichte der Kunst von der altchristlichen Zeit bis zur Gegenwart*. Berlin, Verlag von Th. Knaur Nachf., [1932], 1933. Hamann könyvére reflektál: KÉZDI-KOVÁCS László: A Műcsarnok téli tárlata. *Pesti Hírlap*, 54. 1932. december 17. 283. sz. 4. LÁZÁR Béla a

*Berliner Tageblatt*ban közölt nyílt levelet Hamannhoz. Részleteit a *Pesti Hírlap* idézi. N. N.: A magyar művészet és Németország. *Pesti Hírlap*, 55. 1933. február 5. 29. sz. 14. LÁZÁR Béla: A művész neve. *Pesti Hírlap*, 55. 1933. március 25. 69. sz. 30. UDVARHELYI Károly: A magyarság és kultúrája német megvilágításban. *Pesti Hírlap*, 56. 1934. március 11. 57. sz. 2. KÉZDI-KOVÁCS László: A magyarság kultúrája német világításban. Kézdí-Kovács László közleménye. *Pesti Hírlap*, 56. 1934. március 15. 60. sz. 10. A cikkek elsősorban azt nehezményezték, hogy Hamann a magyar művészek közül csak Munkácsy Mihály és Moholy-Nagy László nevét említi egy-egy megjegyzés erejéig. Ld. HAMANN 1933 (ld. jelen j.) 834. 881.

36 Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. DLA Marbach, 94.190.113/4.

37 Uo.

38 Julius MEIER-GRAEFE: *Spanische Reise*. Berlin, Fischer, 1910.

39 Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. DLA Marbach, 94.190.113/4.

története]⁴⁰ alapozta, illetve arra, hogy Meier-Graefe műve megjelenése előtt Magyarországon személyesen is megtekintette a magyar alkotók munkáit, és így formált véleményt Munkácsyról, Székelyről, Szinyeiről, Paál Lászlóról és Rippl-Rónairól.⁴¹

Hozzá kell tennünk, hogy a kritikus valószínűleg nem Budapesten látta először a magyar művészek alkotásait, hanem az 1910. február–márciusában a berlini Sezesionban rendezett és a magyar művészetet „Munkácsytól Kernstokig” bemutató kiállításon keresztül kaphatót átfogó képet tevékenységükről.⁴² Nem mellékes, hogy ez alkalomból megfogalmazott véleménye, melyet Rippl-Rónai Szinyeinek írott beszámolójából ismerünk, lényegében – mint azt az 1935-ös cikke is szemléletesen mutatja⁴³ – később sem változott.⁴⁴ Budapesten először 1910 novemberében nyílt lehetősége személyre venni a fent említett alkotók műveit. Ekkor Fritz Wichert, a hamburgi Kunsthalle akkori igazgatója kérésére érkezett Magyarországra, hogy Nemes Marcell gyűjteményét tanulmányozza, melyről úgy hírlott, eladásra kerül.⁴⁵ Legközelebb 1913-ban utazott Budapestre, mikor az Ernst Múzeumban tartott előadást Hans von Ma-

reés művészetéről,⁴⁶ 1914-ben pedig ugyanitt tekintette meg Munkácsy gyűjteményes kiállítását, majd 1916-ban szintén járt Magyarországon.⁴⁷ Részben látogatásainak köszönhető, hogy a magyar művészeti élet olyan kulcsfiguráival került személyes kapcsolatba, mint például Szinyei, Rippl-Rónai, Ernst Lajos, Lázár Béla, Petrovics Elek, Térey Gábor és persze Nemes Marcell. Saját „tapasztalatait” összefoglalóan tehát ténylegesen csak az *Entwicklungsgeschichte* 1914–1915-ös, jelentős módosításokkal közölt második kiadásában írhatta meg, melyben valóban bővült az említett magyar művészek névsora. Az 1904-ben megjelent első kiadásban csak Munkácsy és Rippl-Rónai neve tűnik fel, 1915-ben pedig Székely, Szinyei és Paál László is helyet kapnak.⁴⁸ Meier-Graefe Munkácsy és Székely művészetéről alkotott véleménye – az ösztönös, közvetlen, elnagyolt formákból építkező vázlatok előnyben részesítése a befejezett monumentális kompozíciókkal szemben – Bernáth szerint azt mutatja, hogy a kritikus már eddig is milyen fontos „fel-fedezéseket” tett a magyar művészet értékelésében. Bár némi kritikával hozzátette: „Persze nagyon jól tudom, milyen borzasztó egy festőt két részre operálni: egy

40 Uo. Julius MEIER-GRAEFE: *Entwicklungsgeschichte der modernen Kunst*. Stuttgart, Hoffmann, 1904; München, Piper, 1914, 1920 (I. kötet), München, Piper, 1915, 1920 (II. kötet), München, Piper, 1924 (III. kötet). – A különböző kiadások között nagy eltérésekkel.

41 Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. DLA Marbach, 94.190.113/4. Meier Graefe Munkácsyról: MEIER-GRAEFE 1904 (ld. 40. j.) 494–496, 517, 530–533. MEIER-GRAEFE 1915. II. (ld. 40. j.) 307–310, 326–328, 330, 333, 359. Székelyről: MEIER-GRAEFE 1915. II. (ld. 40. j.) 308. Szinyeiről: MEIER-GRAEFE 1915. II. (ld. 40. j.) 286, 291–292, 294, 308. Paálról: MEIER-GRAEFE 1915. II. (ld. 40. j.) 309. Rippl-Rónairól: MEIER-GRAEFE 1904 (ld. 40. j.) 391, 396. MEIER-GRAEFE 1924. III. (ld. 17. j.) 545.

42 *Ausstellung Ungarischer Maler*. Berlin, Ausstellungsgebäude, 1910. február 5. – március 3. ROCKENBAUER Zoltán: *Márffy Ödön (Monográfia és életmű-katalógus)*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE BTK, 2008. 72.

43 MEIER-GRAEFE 1935. I. (ld. 2. j.).

44 YBL Ervin: Meier-Graefe véleménye a magyar festőkről. *Művészettörténeti Értesítő*, 8. 1959. 1. 80–82. Rippl-Rónaihoz és Meier-Graeféhez ld. még: FÖLDI Eszter: „Gyorsan elszaladt ifjúságunk”. Rippl-Rónai József és Aristide Maillol barátsága. In: *Rippl-Rónai és Maillol. Egy művészbarátság története*. Kiállítási katalógus. Szerk. Uő. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 47. 71. 129. j.

45 Julius MEIER-GRAEFE: *Kunst ist nicht für Kunstgeschichte da. Briefe und Dokumente*. Hg. und kommentiert von Catherine KRAHMER unter Mitwirkung von Ingrid GRÜNINGER. Göttingen, Wallstein, 2001. 443. Wicherten keresztül valószínűleg Karl Lanz gyűjtő érdeklődött a Nemes-kollekció iránt. Ld. Uo. Meier-Graefe fáradtságáért egy Delacroix-képet kapott ajándékba a gyűjtőtől (Eugène Delacroix: *Lovat szétmarcangoló oroszlán*, 1844 k., Wuppertal, Von der Heydt Museum). Nemes egyik legfontosabb inspirációja Greco-gyűjteményének kialakításában

Meier-Graefe *Spanische Reiséje* volt. Ld. MEIER-GRAEFE 1910 (ld. 38. j.). Meier-Graefe több alkalommal publikált Nemesről: Der Sammler Nemes. *Die Zukunft*, 21. 1913. június 7. 36. sz. 322–335. Erinnerung an Nemes. *Frankfurter Zeitung*, 75. 1930. november 29. Der Greco-Sammler. *Frankfurter Zeitung*, 79. 1934. szeptember 2. 445. sz. 1–2. Magyarul a *Pásztortűz* közölte 1934. szeptember 15-én *A Greco-imáddó* című cikkét. (A Greco-imáddó. *Pásztortűz*, 20. 1934. 17–18. sz. 350–351.) Nemesről ld. még: MEIER-GRAEFE 2001 (ld. jelen j.) 66, 216, 229–231. MOLNOS Péter: *Elvesztett örökség*. Budapest, Kieselbach, 2007. 180–187, legújabbban LANTOS Adriána: „...ma talán El Greco városának is nevezhetnénk”. El Greco művei budapesti magángyűjteményekben a 20. század elején. In: *El Greco*. Kiállítási katalógus. Szerk. HERTELENDY Csaba–LANTOS Adriána–RADVÁNYI Orsolya. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2022. 98–111.

46 Meier-Graefe 1913. január 12-én tartotta *Marées és a modern művészeti törekvések* című előadását. Ld. BAJKAV Éva: Kernstok – Lovasok a víz partján. Variációk egy témára. *Enigma*, 2011. 69. sz. 108. MARKÓJA Csilla: Állni a hullámvérést. Néhány szó a *Nyolcak helye* című kiállítás elé. *Enigma*, 2011. 69. sz. 21–22.

47 *Munkácsy Mihály jubiláris kiállítása*. 1864–1914. Budapest, Ernst Múzeum, 1914. A Budapestről Bécsen át Münchenig ívelő körútjáról Meier-Graefe a *Frankfurter Zeitung*-ban számolt be: Kunstbummel. *Frankfurter Zeitung*, 59. 1914. július 21. 200. sz. 1–2, július 22. 201. sz. 1–2. Ld. még: N. N.: Ha Munkácsyból valami lett volna. *Az Est*, 5. 1914. július 23. 175. sz. 4. N. N.: Meier-Graefe előadása. *Pesti Hírlap*, 38. 1916. március 20. 80. sz. 5. LÁZÁR Béla: Elsíkkasztják a magyar művészeti kultúrát. *Magyarország*, 31. 1924. július 10. 137. sz. 2. LÁZÁR Béla: Meier-Graefe Budapesten. *Pesti Hírlap*, 56. 1934. október 12. 230. sz. 15. 1934-es interjújában továbbá úgy nyilatkozott, hogy legutóbb tizenkét éve járt Magyarországon. Ld. N. N.: A világvizonylatban elsőrangú, becsületes magyar művészetről beszél Meier-Graefe, a világhírű német műtörténész Budapesten. *Pesti Napló*, 85. 1934. szeptember 28. 219. sz. 5.

48 Ld. 41. j.

»hivatalosra« és egy »festőire«. ⁴⁹ Természetesen van is benne némi ferdítés. Munkácsynál vitatni a nagy szín-padi látványosságot és [helyette] a mellőzött vázlatokat hangsúlyozni műteti beavatkozás. ⁵⁰ A korabeli magyar lapokban sokat támadott vélemény legfőbb ellenzője az ügyet szinte személyes misszióként kezelő Lázár Béla volt, aki – bár Meier-Graefe véleménye alapvetően nem változott meg Munkácsyról – győzelemként könyvelte el, hogy az *Entwicklungsgeschichte* második kiadásában a művész már nem Leibl tanítványaként szerepel. ⁵¹

Meier-Graefe összefoglaló munkája alapján, valamint Bernáth 1931-es berlini kiállításakor lezajlott, »sajnos túl rövid« beszélgetésükből a művész, mint írta is, »egy kis betekintést nyerhetett abba«, hogy a kritikus »hogyan vélekedik egyes magyar festőkről«. ⁵² Úgy gondolta ugyanakkor, hogy Meier-Graefe legutóbbi budapesti útja óta sok változás történt, az említett festők új művei kerültek múzeumi tulajdonba, és fontos magángyűjtemények jöttek létre. Bár a művész konkrétan nem tett róla említést, de bátran kiegészíthetjük a gondolatmenetét azzal, hogy természetesen a legnagyobb változást egy új művészgeneráció ⁵³ színre lépése jelentette, melynek egyik legmeghatározóbb alkotója történetesen éppen Bernáth Aurél volt. A helyes (tehát fejlődéstörténeti szempontú) »kiigazítást« Bernáth Meier-Graefe *Die großen Engländer* (A nagy angolok) című kötetéhez hasonló formában képzelte el. ⁵⁴ A magyar művészet »objektív« helyének meghatározását, de még inkább nemzetközi reputációjának megalapozását és a kortárs alkotók műveinek népszerűsítését a művész az Európa-szerte ismert és nem utolsósorban Bernáthtal (és baráti körével) hasonló művészeti nézeteket valló kritikus szemlétől remélte biztosítottatnak.

Bernáthnak szánt levélfogalmazványából kiderül, hogy Meier-Graefe a javasolt könyv megírására az első

perctől nyitottnak mutatkozott: »Szívesen írnék valamit a magyar művészetről. Hogy milyen formában, az attól függ, mit látok majd. Kézikönyvet, amelytől mindig egy többé-kevésbé teljes névmutatóra számítunk, semmiképp.« ⁵⁵ A kritikus szerint a könyvhöz »iránymutatást« Székely, Paál, Munkácsy és »(műteti beavatkozással)« Szinyei jelentenek. Nem titkolta ugyanakkor, hogy leginkább Bernáth és köre foglalkoztatja: »Nagyon érdekel egy festő, aki az Ön nevét viseli, és nagy öröm lenne még több ilyen kaliberű személyiséget találni. Szeretném hinni, hogy most ez a helyzet.« Majd az *Ars Hungarica* sorozatra utalva hozzátette: »A nekem küldött négy könyv közül Szőnyit, nevezetesen az 1928-as festményeit tartom a legérdekesebbeknek. ⁵⁶ Persze a reprodukciókból csak találgathatok, ezért a másik három is érdekes lehet. Ferenczy Noémi iparművészeti munkái a reprodukciók alapján vonzóznak tűnnek.« ⁵⁷

A Meier-Graefe házaspárt nagyrészt Bernáth kísérgette magyarországi programjaik alatt, de például Petrovics és Oltványi is többször csatlakozott hozzájuk. Budapesten kívül Esztergomba, Zsámbékra és Hatvanba is ellátogattak. ⁵⁸ Vendéglátói gondoskodtak róla, hogy a kritikus a magyar gyűjtemények lehető legszélesebb spektrumát tekinthesse meg itt-tartózkodása alatt, így pedig – a művész előzetes szándékainak megfelelően – minél teljesebb képet kapjon a magyar művészet múltjáról és jelenéről. Természetesen Meier-Graefe, korábbi útjaihoz hasonlóan, most is járt a Szépművészeti Múzeumban, ahol az azóta megnyílt Munkácsy-, Szinyei-, Paál László- és Székely-termeket is megtekintette, melyekre Bernáth már korábban idézett levelében felhívta a figyelmét. ⁵⁹ A magyar »Luxemburgba«, vagyis a 20. századi magyar művészetet bemutató Új Magyar Képtárba is ellátogatott, mely a Régi Múcsarnok Andrassy úti épületében volt látható. ⁶⁰ Cikkén kívül nehe-

49 A »Malerische« fogalmához ld. Hans BELTING: Nachwort des Herausgebers. In: Julius MEIER-GRAEFE: *Entwicklungsgeschichte der modernen Kunst*. München, Piper, 1987. 727–758.

50 Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. DLA Marbach, 94.190.1134.

51 Ld. RÓKA Enikő: *Nacionalizmus és modernizmus. Ernst Lajos gyűjteménye és az Ernst Múzeum*. Budapest, L'Harmattan–Magyar Nemzeti Galéria, 2013. 107–106.

52 Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. DLA Marbach, 94.190.1134.

53 Vö. GENTHON 1932b (ld. 17. j.) 239–245.

54 Julius MEIER-GRAEFE: *Die großen Engländer*. München, Piper, 1908. Meier-Graefe művében a »Portrait-manufacturers« című bevezető után fejezetenként »monografikusan« tárgyalja a legjelentősebbnek tartott angol művészek munkásságát.

55 Julius Meier-Graefe levélfogalmazványa Bernáth Aurélnak,

Saint-Cyr-sur-Mer, 1934. április 8. DLA Marbach, 94.190.49.

56 FENYŐ 1934 (ld. 27. j.).

57 Julius Meier-Graefe levélfogalmazványa Bernáth Aurélnak, Saint-Cyr-sur-Mer, 1934. április 8. DLA Marbach, 94.190.49.

58 Tagebuch Julius Meier-Graefe, 26. September 1934, 198, 202–203. DLA Marbach, 94.190.44. Bernáth Aurél levele Szilasi Vilmoshoz, d. n. MTAKK Ms 2154/170. Ld. Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.) 186. 1. j. SINKÓ Katalin: Nemzeti Képtár. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve, 26. 2008. 11. sz. 40–43.

59 Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. DLA Marbach, 94.190.1134. SINKÓ 2008 (ld. 58. j.) 41.

60 Vö. Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Budapest, 1933. december 25. DLA Marbach, 94.190.113/3. SINKÓ 2008 (ld. 58. j.) 40. A szóhasználatához ld. még: KLEBELSBERG Kunó: A nemzeti gondolat a művészetben. Idézi: Szűcs György: A történelem díszletei között. Világnézeti pesszimizmus és szellemi útkeresés az

zen kibetűzhető naplóbejegyzéseiből is sejthető, hogy megtekintette Herzog Mór Lipót, Wolfner Gyula, Tamás Henrik és Hatvany Lajos kollekcióját, illetve a Gresham-kör egyik legfontosabb mecénásaként számontartott Fruchter Lajos és minden valószínűség szerint a társaság legaktívabb szervezője, Oltványi-Ártinger Imre – Fruchter számára is példaadónak számító – gyűjteményét.⁶¹

Nem kérdés, hogy Bernáth a műveinek legreprezentatívabb válogatását felvonultató Fruchter-gyűjtemény megtekintésétől várta a legtöbbet. Mielőtt Meier-Graefe – aki már berlini találkozásukkor élénken érdeklődött Fruchter iránt⁶² – Budapestre érkezett volna, a művész gyűjtő barátjánál lévő képeinek bekereteztetéséről külön gondoskodott.⁶³ A kritikus látogatásakor Fruchter kollekciójából több mű is hiányzott, amelyeket a Velencei Biennáléra adott kölcsön – hasonlóan Oltványi gyűjteményéhez.⁶⁴ Az esemény azonban végül több mint szerencsés fordulatnak bizonyult, Meier-Graefe ugyanis úton Budapest felé⁶⁵ járt az az évi Biennálén. Mi több, már Budapesten, a *Pesti Napló*-nak adott interjújában is az egész velencei bemutató fénypontjaként emlékezett meg a magyar válogatásról: „Velencében ismerkedtem meg tulajdonképpen a modern magyar művészettel [...] és ki kell jelentenem, hogy az ott kiállított anyagból messze kimagaslott a magyar kiállítás. Ismétlem, ez nem a vendég udvariassága. Neveket is említek: Bernáth Aurél képei első pillantásra feltűntek nekem. [...] Komoly nagy tehetség. Megjegyeztem magamnak Szőnyi, Berény és a szobrászok közül elsősorban Medgyessy és Pátzay nevét.”⁶⁶ Mivel ekkor még csupán két napja tartózkodott Magyarországon, valószínűleg még a Biennálén tapasztaltak alapján állapította meg, hogy

„A modern magyar művészet [...] világviszonylatban elsőrangú.”⁶⁷ Az 1934-es Velencei Biennálé alkalmával rendezték meg az első tematikus bemutatót a Magyar Pavilonban. A kiállított művek válogatását Ybl Ervin katalógusbevezetője alapján a „líraiság” fogalma köré szervezték, és arcukatát döntően a Gresham-körhöz köthető alkotók művei határozták meg.⁶⁸ A velencei kiállítás Meier-Graefe számára a kortárs magyar művészetnek éppen azon szeletéből adott ízelítőt, melyet Bernáth és művész, valamint gyűjtő barátainak közbenjárására, a budapesti látogatása alkalmával nyílt lehetősége behatóbban megismerni, és amelyet azután a magyar művészeti szintéren egyedülük (például a római iskolás művészeket meg sem említve) adekvát kortárs iránynak tekintett.

Az utazás ürügyeül szolgáló budapesti előadását Meier-Graefe a Lipótvárosi Kaszinóban október 9-én tartotta. Bár Bernáth előzetesen javasolta, hogy a kritikus akár a magyar művészetről is beszélhetne, Meier-Graefe ezt „indiszkrétnak” gondolta,⁶⁹ és végül előadásának a *Mivel tartozik a művész saját korának?* (munka)címet adta.⁷⁰ A *Pester Lloyd* részletes beszámolója alapján úgy tűnik, a kritikus összefoglalta a 19. századi francia festészet történetét Delacroix-n, Courbet-n, Manet-n és az impresszionizmuson át egészen Renoir-ig és Cézanne-ig, valamint ezen keresztül beszélt a modern művészet problémáiról, kihívásairól, lehetőségeiről és hibáiról.⁷¹ Mint látni fogjuk, előadásában a modern művészetről vallott nézeteinek, illetve nagyon valószínű, hogy közelebbről a *Was wird aus der Kunst* (Mi lesz a művészetből) című, 1933-ban megjelent kétrészes tanulmányának a kivonata hangzott el.⁷²

1920-as években. In: *Árkádia tájain. Szőnyi István és köre 1919–1928*. Kiállítási katalógus. Szerk. Zwiczkó András. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2001. 13.

61 A teljesség igénye nélkül ld. Wolfnerhez: SÜMEGI György: Wolfner József és Mednyánszky László. (A Wolfner–Farkas-gyűjtemény). In: *Mednyánszky*. Kiállítási katalógus. Szerk. MARKÓJA Csilla. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2003. 201–202. HORVÁTH Hilda: A Wolfner-gyűjtemény. *Múlt és jövő*, 24. 2013. 3. 55–68. Tamáshoz: *Tamás Henrik emlékezései művészekre, képzalonokra, a Tamás Galériára, és műgyűjteménye*. Sajtó alá rend. NAGY András. Pécs–Budapest, Janus Pannonius Múzeum–MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2004. Fruchterhez: PÉTER András: Fruchter Lajos gyűjteménye. *Magyar Művészet*, 7. 1931. 61–110. Újraközölve: *Kettős kötődésben. Péter András (1903–1944) életműve. Írások a régi és a kortárs művészetéről*. Sajtó alá rend. TÓTH Károly–PROKOP Mária. Budapest, Péter András Alapítvány, 2014. 222–240. ROCKENBAUER Zoltán: Egy gyűjtemény élete. Az ötven esztendeje elhunyt Fruchter Lajos emlékére. *Európai Utas*, 14. 2003. 1. sz. 37–43. Oltványihoz: SÜMEGI György: Oltványi Imre mint gyűjteményalapító és műgyűjtő. *Ars Hungarica*, 22. 1994. 172–178. ÉBLI Gábor: Budapest: műgyűjtők városa. *Beszélő*, 10. 2005. 3–4. sz. 142–153.

62 Bernáth Aurél levele Fruchter Lajosnak. Berlin, 1931. november 12. In: *Bernáth–Fruchter 2007* (ld. 11. j.) 64.

63 Bernáth Aurél levele Fruchter Lajosnak. Pöstyén, 1934. szeptember 21. In: *Bernáth–Fruchter 2007* (ld. 11. j.) 184.

64 *Catalogo*. XIXa Esposizione Biennale Internazionale d’Arte, 1934. 395.

65 Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnek, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1967. február 2. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/526.

66 *Pesti Napló*, 1934 (ld. 47. j.) 5.

67 Uo.

68 BÓDI Kinga: *Magyar részvétel a Velencei Képzőművészeti Biennálén 1895–1948*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE BTK, 2014. 204.

69 Julius Meier-Graefe levélfogalmazványa Bernáth Aurélnek, Saint-Cyr-sur-Mer, 1934. április 8. DLA Marbach, 94.190.49.

70 *Pesti Napló* 1934 (ld. 47. j.) 5.

71 N. n.: Meier-Graefes Vortrag. *Pester Lloyd*, 81. 1934. október 9. Morgenblatt. 7. Az idézetek kivételével Cézanne nevét a 2021-ben, a Szépművészeti Múzeumban rendezett Cézanne-kiállítás nyomán ékezet nélküli alakban használok. Ld. *Cézanne-től Malevicsig. Árkádiától az absztrakcióig*. Kiállítási katalógus. Szerk. GESKÓ Judit. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2021.

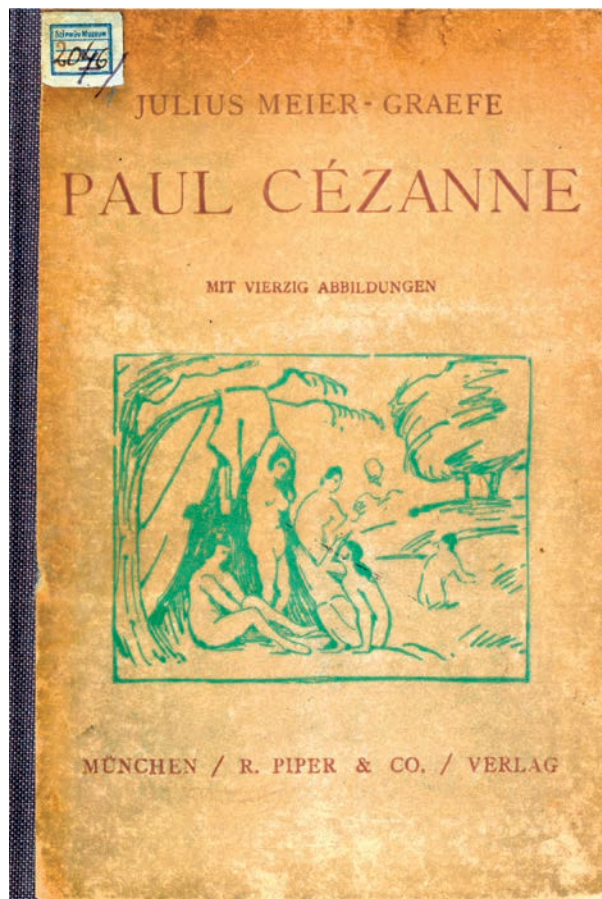
72 Julius MEIER-GRAEFE: Was wird aus der Kunst, I–II. *Neue Rundschau*, 33. 1933. 7. sz. 1–22. 8. sz. 269–282.

Bár Bernáth „szép terve” csak részben valósult meg, hiszen könyv helyett „csak” egy hosszabb cikk született a magyar művészetről, mely végül a kritikus 1935 júniusában bekövetkezett halála előtti utolsó írásának bizonyult.

Cezanne öröksége

Meier-Graefe a magyar művészetről a *Neue Zürcher Zeitung*-ban megjelent cikkének minden bizonnyal legnagyobb volumenű – és sok szempontból legváratlanabb – Bernáthra vonatkozó megállapítása, hogy a művészt Cezanne „legjobb tanítványaként” és „legfüggetlenebb követőjeként” jellemzi.⁷³ Bár természetesen az állítás önmagában sem elhanyagolható dicséret, valódi tétje Meier-Graefe Cezanne-szövegeinek kontextusában értelmezhető, és jelentősége is csak ezek függvényében válik láthatóvá.

Cezanne művészete szinte bármely más alkotónál jobban foglalkoztatta Meier-Graefét. A kritikus privát művészeti panteonjában csak Delacroix, Hans von Marées, Vincent van Gogh és Renoir emelkedhetett az aixi remetéhez hasonló magasságokba. A Cezanne-recepció kulcsszövegei közé tartozó műveit a századfordulótól 1932-ig folyamatosan publikálta.⁷⁴ A számtalan esszé és kiállítási beszámoló mellett Meier-Graefe Cezanne-monográfiája 1910 és 1932 között hat kiadást ért meg,⁷⁵ az 1918-ban megjelent *Cézanne und sein Kreis* [Cézanne és köre] című kötetét pedig 1927-ig még négyszer kiadták (6. kép).⁷⁶ Meier-Graefe Cezanne-szövegei között nincs két teljesen megegyező, írásait újra és újra átdolgozta. Az írói praxisát egyébként is jellemző intuitív leírásokból, a más nyelvre nehezen átültethető szubjektív analízisekből fakadó különbségeken túl a szövegvariánsok olykor koncepcionális változásokról is tanúskodnak. Szemléletes, hogy az *Entwicklungsgeschichte* 1904-es kiadásában a művészt még Manet, Degas és Renoir mellett a „modern festészet négy pillére” közé sorolta,⁷⁷ majd Renoirral együtt az 1914-es második kiadásban már az ingres-i

6. Julius Meier-Graefe: *Paul Cézanne*. München, Piper, 1910

kompozíció kortárs (!) folytatóivá válnak.⁷⁸ Meier-Graefe szövegeiben a művész „fejlődéstörténeti pozícióját” az impresszionizmus értelmezési keretei határozták meg, ugyanakkor, mint a fenti példa is bizonyítja, Cezanne művészete – mely helyesen hasznosította az irányzat vívmányait, és azokból mélyebb értelmű víziót, a klasszikus (francia) festészeti tradícióba illeszthető alkotásokat hozott létre – hamar szimbolikus jelentőségű lett

73 MEIER-GRAEFE 1935. II. (ld. 2. j.). 1929-ben a *Magyar Művészet*-ben megjelent tanulmányában Kállai Ernő is Cezanne műveinek szerkezetéhez hasonlította Bernáth *Meditáció* (1927) című képét. Ld. KÁLLAI Ernő: Bernáth Aurél újabb munkái. *Magyar Művészet*, 5. 1929. 252.

74 Friederike KITSCHEN: Das papierne Museum. Julius Meier-Graefe und die Vergegenwärtigung Paul Cézannes in Bild und Wort. In: *Julius Meier-Graefe. Grenzgänger der Künste*. Hg. von Ingerborg BECKER–Stephanie MARCHAL. Berlin, Deutscher Kunstverlag, 2017. 180.

75 JULIUS MEIER-GRAEFE: *Paul Cézanne*. München, Piper, 1910 [1912, 1913, 1918, 1923, 1932].

76 JULIUS MEIER-GRAEFE: *Cézanne und sein Kreis*. München, Piper, 1918 [1920, 1922, 1923, 1927].

77 MEIER-GRAEFE 1904. II. (ld. 40. j.) 166.

78 MEIER-GRAEFE 1914. II. (ld. 40. j.) 255–284. MEIER-GRAEFE 1924. III. (ld. 17. j.) 499–526, 557–593. Ld. LUKAS GLOOR: Alakuló művészettörténet: Cézanne recepciója 1920 és 1950 között. In: *Cézanne és a múlt. Hagyomány és alkotóerő*. Kiállítási katalógus. Szerk. GESKÓ Judit. Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2012. 193–195.

a kritikus számára. Ellentétben Roger Fry felfogásával, aki Cezanne-ban a 20. század eleji avantgárd irányzatok kezdőpontját látta, Meier-Graefe egy fejlődési sor beteljesítőjeként ünnepelte a festőt.⁷⁹

A Meier-Graefe művészettörténeti gondolkodásából adódó – és egy egész generációt foglalkoztató – következő kérdés a „hogyan tovább” volt, hogy a Cezanne utáni – a kritikus által is teljes egészében kortársként megtapasztalt – időszakban mit lehet kezdeni a mester örökségével, milyen új alkotók és tendenciák válnak láthatóvá. A 20. század első évtizedében tapasztaltak alapján azonban a kritikus számára gyorsan egyértelművé vált, hogy nem kap adekvát választ a kérdésére. Az 1890-es évektől az új irányzatok szimpatizánsaként és támogatójaként híressé vált Meier-Graefe 1910 körül határozottan elfordult az avantgárd kísérletektől.⁸⁰ Ennek 1913-ban az eredetileg két előadás formájában több helyen elhangzott, majd nyomtatásban is megjelent *Wohin treiben wir?* (Hová tartunk?) című írásában adott leghatározottabban hangot, melyben a kultúra és művészet aktuális helyzetét elemezte meglehetősen borúlátó következtetésekkel.⁸¹ Véleménye szerint a kortárs művészet kiüresedése a társadalom kulturális-etikai elszegényedését is jelenti, a jelen *világ nézet* (*Weltanschauung*) nélküli művészete pedig nem képes a megváltozott emberi kapcsolatok, a humánus helyreállítására.⁸² Olykor egészen szatirikus hangvételű írásában Meier-Graefe kifejtette, hogy a Cezanne utáni időszakban a „képek jelszavakká váltak”,⁸³ a „levegő furcsa frázisoktól terhes”, melyek úgy röpködnek, mint az „amerikai választási szlogenek”.⁸⁴ A művészek párizsi kávéházakban ücsörögve „komoly és vad beszédekkel mondanak”, kísérleteznek, recepteket, „üres elképzeléseket” gyártanak,⁸⁵ melyeknek nincs köze a látás fogalmával összekapcsolt valódi művészethez. Maga Cezanne, a kiindulópont is jelszóvá vált, a művész igazi megértése nem feltétel többé, a kortársak csak a technikát, műveinek egy-egy (önkényesen kiválasztott)

aspektusát veszik számításba⁸⁶ az új irányok „pszeudoforradaimaiban”. Az igazi festészet mélységeihez az új, „felszínes művészek”⁸⁷ nem juthatnak el, a *festői* helyett csak *dekoráció* jöhet létre – „olcsó ma modernnek lenni”.⁸⁸

Meier-Graefe az avantgárd irányzatok (és Cezanne miatt leggyakrabban a kubizmus) ellen hangoztatott érvei azon alapultak, hogy képviselőik letértek a tradíció ösvényéről és szakítottak a múlt nagyjainak hagyományával. Fejlődéstörténeti modelljében az elődökhöz szerinte nem, vagy csak nagyon felszínesen kapcsolódó alkotók munkái nem voltak értelmezhetők. Az új csak abban az esetben működőképes, ha a múltból indul ki, és eredményeit értőn használja fel. Meier-Graefe felfogásában a hagyomány nem magától hozzáférhető, adott tényező: a művésznek ki kell vívnia a hozzá vezető utat, ugyanakkor a tradíció sem időben, sem földrajzi tekintetben nem korlátozott.⁸⁹ Bár az impresszionisták és Cezanne invenciójában is látta a veszélyt⁹⁰ – melyet aztán a mester „rossz követői” be is igazoltak –, utóbbiban szinte azonnal felismerte a következő klasszikus mestert, akit ezután az olyan alkotókból álló metatörténet végpontjaként értelmezett, mint Michelangelo, El Greco, Rubens vagy Delacroix.⁹¹

Meier-Graefe avantgárd- és absztrakcióellenes álláspontját élete végéig fenntartotta, véleményét a két világháború közötti időszakban is számtalan szövegében kifejtette, melyekben „Picasso” és a „teóriák” elutasítását a jó művészet egyik alapkövetelményévé tette. Hogy a kortárs művészetről való gondolkodásának magját, annak társadalmi, illetve etikai-morális vonatkozásait lényegében még húsz évvel később is a fenti elvek határozták meg, jól mutatja a *Neue Rundschau*-ban megjelent kétrészes esszéje, a szintén meglehetősen provokatív című *Was wird aus der Kunst* (Mi lesz a művészetből).⁹² A szöveg, melyen 1927-től dolgozott, nem sokkal budapesti útja előtt, 1933-ban jelent meg.⁹³ A 19–20. századi irányzatok történetét összefoglaló cikkének kiindulópontja az a már korábban is rendszeresen hangoztatott

79 GLOOR 2012 (ld. 78. j.) 196–198.

80 VIKTOR CLAASS: Meier-Graefe, ein Nekrolog auf die moderne Kunst. Übersetzt von Nicola DENIS. *Regards croisés*, 8. 2018. 52–53.

81 JULIUS MEIER-GRAEFE: *Wohin treiben wir? Zwei Reden über Kultur und Kunst*. Berlin, Fischer, 1913. Ld. még: CATHERINE KRAHMER: *Julius Meier-Graefe. Ein Leben für die Kunst*. Göttingen, Wallstein, 2021. 268–281.

82 CLAASS 2018 (ld. 80. j.) 56.

83 MEIER-GRAEFE 1913 (ld. 81. j.) 77.

84 Uo. 76.

85 Uo. 106.

86 Uo. 82, 97.

87 Uo. 107.

88 Uo. 112.

89 LD. CATHERINE KRAHMER: Julius Meier-Graefes Denkweise. Entwicklung – Geschichte – Aesthetik. In: *Julius Meier-Graefe 2017* (ld. 74. j.) 39–41. KRAHMER 2021 (ld. 81. j.) 273.

90 LD. KRAHMER 2021 (ld. 81. j.) 160.

91 PATRICIA G. BERMAN: The Invention of History: Julius Meier-Graefe, German Modernism and the Genealogy of Genius. *Studies in the History of Art*, 53. 1996. (*Symposium Papers XXXI: Imagining Modern German Culture: 1889–1910.*) 90–105.

92 MEIER-GRAEFE 1933a. I–II. (ld. 72. j.).

93 KRAHMER 2021 (ld. 81. j.) 482.

nézete, hogy a művészek és a közönség folyamatosan eltávolodott egymástól, az alkotók izolálódtak, a műszimbolikus tartalmait magában foglaló „szintézis” helyébe a racionalitáson alapuló „analízis” lépett. A kapcsolatot részben Renoirnak sikerült helyreállítania, példája azonban izolált maradt, ellentétben Cezanne nehezen hozzáférhető, exkluzív művészetével, akinek viszont megszámlálhatatlan rossz követője akadt.⁹⁴ A kubisták színre lépése – állapította meg sokadszorra keserűen Meier-Graefe – valójában egy logikus fejlődés következménye, melyben a művészeket és a közönséget hasonló felelősség terheli.⁹⁵ A címben feltett kérdés valódi tétje nem is a művészet sorsa, hanem az emberek közötti kapcsolat rehabilitálása.⁹⁶ Egyébként Meier-Graefe kortárs művészeti tapogatózásainak irányát (és persze az ezek kapcsán megfogalmazott fenntartásait is) szemléletesen mutatja az *Entwicklungsgeschichte* 1924-ben megjelent harmadik kötete, ahol az *Új tartalmak keresői* között Kokoschkának, Marcnak, Kleenek, Hofernek és Beckmann-nak szentelt hosszabb szövegeket.⁹⁷

Meier-Graefe a Lipótvárosi Kaszinóban elhangzott, az alkotók feladatáról és kötelességéről szóló, *Mivel tartozik a modern művész korának?* (munka)című előadása szintén a művészek etikai-morális felelősségét hangsúlyozta. A *Pester Lloyd* beszámolója alapján rekonstruálható, hogy előadása meghatározóan a *Was wird aus der Kunst* főbb gondolati pontjait követte. Egyik fontos, az előbbiek fényében már nem meglepő következtetése volt, hogy a művészet a „múlt és a jelen közötti kapcsolattal tartozik” a világnak. Előadásában a kritikus ugyanakkor a magyar festők új generációjára is kitért – amelyen szinte bizonyosan a Gresham-kör alkotóit értette – és a „tapasztalat” fontosságát hangsúlyozva megállapította, hogy „Nem izmusok vezetik ezeket a művészeket. A magukkal hozott tehetség, mely a művészi alkotásban a legfontosabb, kikövezi az útjukat, hogy megtalálják a megfelelő kifejezőeszközöket. A művészeknek óvakodniuk kell a technikai receptektől. A művész útja az érzelmek túltengése és a [túlzott] természetesség tévútja között vezet, a művészet ugyanakkor a világnak az emberivel tartozik. Minden tartozása ebben összegződik.”⁹⁸ Meier-Graefe már a Velencei Biennálén látottak alapján is hasonló véleményt fogalma-

zott meg: „Hangsúlyozni kívánok főleg egy dolgot. Ez az, hogy a velencei kiállításon első pillantásra feltűnt nekem a magyar művészek művészi korrektsége. Azt értem ez alatt, hogy milyen kevésbé hagyták magukat tévútra vezetni különböző halvaszületett irányzatoktól. A fiatal művészek egyik legnagyobb kísértője és veszedelme a modorosság. És ezeknek a rendkívülieskedő, pózoló, zseniáliskodó maníroknak a hiánya az, ami bámulatba ejtett. A magyar művészek becsületesek.”⁹⁹ A *Neue Zürcher Zeitung*-ban megjelent írásának megállapításai és a fentiek tükrében látható, hogy Meier-Graefe a Gresham-kör alkotóiban egy olyan művészet kibontakozásának lehetőségét látta, mely alternatívát kínál az avantgárd irányzatokra, miközben a közönség új definícióját is előrevetíti. A társaság „sematizmus” nélküli egysége ki nem mondott módon az izmusok jelszavak köré rendeződő csoportjaival kerül ellentétbe.

Ugyanakkor cikkében Meier-Graefe Bernáth kapcsán már jóval konkrétabban fogalmazott, amikor a művészt Cezanne legfontosabb tanítványaként, hagyományának bővítőjeként aposztrofálta.¹⁰⁰ Cezanne-szövegeinek első világháború előtti kiadásában a számtalan rossz követővel szemben, akik *túlegyszerűsítették*, *szűkítették* a művész örökségét, Meier-Graefe egyedül Pierre Bonnard-t és körét említette a mester folytatójaként.¹⁰¹ Ennek fényében csábító lenne a kritikus két, Bernáth-ról írott szövegében található Bonnard- és Cezanne-hivatkozásainak összeolvasása, azonban a háború utáni Cezanne-szövegváltozatok éppen abban mutatják a legnagyobb eltérést a korábbi verziókhoz képest, hogy már egyáltalán nem esik szó bennük a művész követőiről.¹⁰² Sőt, Bonnard alakja Meier-Graefe írásaiban a húszas évekre fokozatosan a kritikus másik hőse, a másik „pólus”, Renoir művészetének letéteményeseként értelmeződik újra, bekapcsolva a festőt a Corot–Renoir-(evolúciós) képletbe.¹⁰³ Ez alapján úgy tűnik – még akkor is, hogy a kritikus írásait jellemző következtetlenségeket is számításba vesszük –, hogy Meier-Graefe 1931-ben megfogalmazott véleményét 1935-ös szövegében meglehetősen radikálisan változtatta meg, és Bernáth pozícióját már nem a bonnard-i (és renoiri), hanem a cezanne-i értelemben vett lírai művészként definiálta újra.

94 MEIER-GRAEFE 1933a. II. (ld. 72. j.) 274–277.

95 Uo. 278.

96 Uo. 279.

97 MEIER-GRAEFE 1924. III. (ld. 17. j.) 637–690.

98 *Pester Lloyd* 1934 (ld. 71. j.) 7.

99 *Pesti Napló* 1934 (ld. 47. j.) 5.

100 MEIER-GRAEFE 1935. II. (ld. 2. j.).

101 Ld. MEIER-GRAEFE 1910 (ld. 38. j.) 72. MEIER-GRAEFE 1913 (ld. 81. j.)

101. Cezanne „meghaladójaként” egyébként Meier-Graefe van Goghot emlegette rendszeresen, de a valódi dilemma mindig is az aixi mester öröksége maradt. KRAHMER 2021 (ld. 81. j.) 274.

102 KRAHMER 2021 (ld. 81. j.) 160.

103 Ld. kiemelten: MEIER-GRAEFE 1925 (ld. 17. j.). MEIER-GRAEFE 1924. III. (ld. 17. j.) 499–526. JULIUS MEIER-GRAEFE: Pierre Bonnard. *Vossische Zeitung*, 230. 1933. augusztus 23. 402. sz. o. n.

„A tárgy méltósága”¹⁰⁴

A (kép)tárgy szerepe, a téma ábrázolásának lehetőségei a két világháború közötti időszak központi kérdésévé, így persze az avantgárd irányzatoktól elforduló Bernáth és a Gresham-kör művészetdefiníciójának alapvetésévé is váltak. Bár a tárgy megjelenítésének igénye Meier-Graefe esztétikai pozíciójának és „művészettörténeti” álláspontjának egyik kiindulópontja, érdemes példaként kiemelni az 1933-ban a *Frankfurter Zeitung*-ban megjelent *Darf der Maler erzählen?* (Elbeszélhet-e a festő?) című szövegét, melyet kifejezetten ennek a problémakörnek szentelt.¹⁰⁵ Véleményem szerint nem vállalható, hogy [a festők] az élettől és embertársaiktól elforduló művészet világába húzódnak vissza, mintha egy egérlyukba menekülnének éppen egy olyan pillanatban, amely lelkiismeretüket a legnagyobb kihívások elé állítja. *Mondd hát, festő, mondd, add ki, add át! [...]* A te tered a színes himnusz! És egyetlen kor sem teheti meg, hogy elutasítsa a tárgyszerűséget és vágyad, hogy életre keltsd a történetedet.”¹⁰⁶

A kritikus számára a tárgy megjelenítésének érvényessége összefüggött a „festői” fogalmának a meier-graefei koordináta-rendszerben elfoglalt kiemelt szerepével.¹⁰⁷ A dilemmára és Meier-Graefe elvárásaira a Max Beckmann művészetéről írott szövegei világítanak rá szemléletesen, melyekben a tárgy jelentősége rendszeresen előkerül. Meier-Graefe a kezdetektől figyelemmel kísérte Beckmann munkásságát, amelyet – ahogy az számos kiállításkritika, esszé és a személyes levelezésük alapján is rekonstruálható – az új figuratív festészet egyik kiindulópontjaként és a tárgyi ábrázolás rehabilitálásának példaként tartott számon.¹⁰⁸ Mindazonáltal Beckmann az 1920-as évek első felében alkotott műveinek szellemiségével Meier-Graefe nem tudott azonosulni. Az 1924-ben megjelent első Beckmann-

monográfiába írott szövegében a művészt a „tények festőjének” nevezte, aki a létezést minden spirituális, emelkedett állapottól, szimbolikus értelemről, heroizmustól megfosztottan ábrázolja. A háború utáni Berlin kaotikus nagyvárosélményét, kegyetlenségét, szürke szereplőit megjelenítő Beckmannban Meier-Graefe egy új Bruegelt vélte felfedezni.¹⁰⁹ Alapvetően negatív véleménye, regisztrálva Beckmann stílusváltását, 1925 körül változott meg a festőről, amikor világosabb színvilág és monumentális, klasszikus formák jelentek meg képein. Meier-Graefe szerint a „végre festőként” színre lépő Beckmann művészetében megnyílt az út a szín és a kompozíció felé, ezáltal képessé vált arra, hogy a kortárs, züllött időszak jelenségeit szimbólumokként lényegítse át.¹¹⁰

Hogy Beckmann művészete és a képi tartalom jellegetől függővé tett festőiség, az elbeszélhetőség kérdése Meier-Graefe budapesti tartózkodásakor is előkerült, jól látható Bernáth 1935 januárjában a kritikusnak írott leveléből: „Nem értem a Beckmann iránti jóindulatát. Sokat beszélgettünk a »témáról«. Beckmann témáit Ön már elfogadhatónak tartja? Nem tűnnek elrugaszkodottnak? Bizarnak, és ébren álmodottnak? Nekem ezek egy törvények nélküli világot jelentenek, vagyis a legnagyobb túlkapások lehetőségét. Amikor egy regényben egy álmot leírását kell olvasnom, mindig kétségbeesem és általában átlapozom azt a részt. (Ezt egy freudistának nem szabadna hallania!) Kötöttebbnek, élethűbbnek kell lennünk [...] Hogy ő [Beckmann] nem kolorista, számomra ebből következik. Ahol a tartalom túlsúlyban van, ott nagyon nehéz koloristának lenni.”¹¹¹ Az utóiratban kiegészítette mondandóját, nyilvánvalóvá téve, hogy beszélgetésük a meier-graefei hivatkozási pontok keretei között zajlott: „Még valamit a tartalomról és a színről. A legfurcsább nekem Brueghel. Minden bizonnyal azt hitte, hogy történeteivel megmentheti az

104 Pester Lloyd 1934 (ld. 71. j.) 7.

105 Julius MEIER-GRAEFE: *Darf der Maler erzählen?* *Frankfurter Zeitung*, 78. 1933. augusztus 27. 635–636. sz. 2–3.

106 Idézi: KRAHMER 2021 (ld. 81. j.) 306.

107 Ld. BELTING 1987 (ld. 49. j.) 727–758.

108 Oliver KASE: „Es wäre schön, wenn wir uns da öfter mit unseren Antennen berühren würden.” Max Beckmann und Julius Meier-Graefe. In: *Julius Meier-Graefe 2017* (ld. 74. j.) 161. Meier-Graefe és Beckmann kapcsolatához ld. még: KRAHMER 2021 (ld. 81. j.) 305–306. Dietrich SCHUBERT: Ein Schützengraben von 1916–1918. Julius Meier-Graefe und Otto Dix 1924. *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft*, 45. 2018. 275–304. Stephanie MARCHAL: Zwischen Verismus und Abstraktion. Der „relative Konservativismus” von Julius Meier-Graefe. *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft*, 46. 2019. 251–283. Meier-Graefe Cézanne felfedezésében is

iránymutatást nyújtott a művésznek. Ld. Annabelle KIENLE: Cézanne and Beckmann: „A Powerful New Pictorial Architecture.” In: *Cézanne and beyond*. Ed. by Joseph J. RISHEL–Katherine SACHS. Yale University Press, 2009. 307–303.

109 Julius MEIER-GRAEFE: Max Beckmann. In: *Max Beckmann*. Hg. von Curt GLASER et al. München, Piper, 1924. 27–34.

110 KASE 2017 (ld. 108. j.) 172. Meier-Graefe 1929-ben két képet is vásárolt a művésztől. Ld. még: Julius MEIER-GRAEFE: Max Beckmann. Zu seiner Ausstellung in der Galerie Flechtheim. In: *Max Beckmann: Frankfurt 1915–1933. Eine Ausstellung zum 100. Geburtstag*. Ausstellungskatalog. Hg. von Klaus GALLWITZ. Frankfurt am Main, Städtische Galerie im Städelischen Kunstinstitut, 1983. 151–153.

111 Bernáth Aurél levele Julius és Annemarie Meier-Graefének, Budapest, 1935. január 12. DLA Marbach, 94.190.405/2

emberiséget, vagy legalábbis halálra rémítheti. Ezt a nemes szándékot a jó festészete semmissé tette. Nemrég láttam reprodukciókat ettől a Beckmanntól – álmjelenségekkel és kísérteties történetekkel. Ilyenek nekem csak rajzosan képzelhetők el.”¹¹²

Bernáth és Meier-Graefe a „témáról” folytatott beszélgetésének további részleteiről a kritikus naplója tájékoztat. Meier-Graefe október 1-jén *Gespräch über den Gegenstand* [Beszélgetés a tárgyról] címmel rögzített egy bejegyzést, mely egy Bernáthtal az esztergomi Keresztény Múzeumban töltött nap leírása után következik.¹¹³ „A jövő fő problémája valószínűleg a Courbet óta elhanyagolt tárgy méltóságának visszaszerzése és megújítása lesz, egy száz sziklával körülvett feladat, amely csak akkor sikerülhet, ha a megoldáshoz vezető lépést nem visszafelé, hanem előre tesszük meg, ha a legendát saját mentalitásunkból, tapasztalatainkból, elképzeléseinkből nyerjük.”¹¹⁴ A beszélgetés jelentőségére Bernáth Szilasi Vilmosnak és Szilasi Lilinek már a kritikus távozása után írott levele is rávilágít, melyben a *Művészetek* című kompozíciójának¹¹⁵ eladásáról számol be. Elmondása szerint a képet korábban magával vitte „Pestre a barátoknak, s Graefének megmutatni, nekik nagyon tetszett. Graefe, azt hiszem azért volt elfogult ennél a képnél, mert örült annak, hogy valaki hozzányúlt a »témákhoz« anélkül, hogy genre lenne. Erről a kérdésről nagyon sokat beszélgettünk, ezen rágódom évek óta. Boldog voltam, hogy nézeteink egyeztek.”¹¹⁶

A korabeli sajtóban megjelent beszámolók Meier-Graefe a Lipótvárosi Kaszinóban tartott előadásának egyik legfontosabb következtetéseként szintén a (kép) tárgy szerepének helyreállítását említették. A *Budapesti Hírlap* szerint Meier-Graefe „arra a konklúzióra jutott, hogy a mai festészet fő problémája a tárgy szerepének új megalapozása az ábrázoló művészetekben”.¹¹⁷ A *Pester Lloyd* pedig a kritikust idézve úgy fogalmazott, hogy „A tárgy a művészetben nem cél, hanem eszköz. A tárgy

méltósága a festészet jövőjének egyik fő problémája”.¹¹⁸ Meier-Graefe véleménye alapján a „művészeti radikalizmus”, vagyis az avantgárd és absztrakt irányzatoknak „a kép tárgya iránti gyűlölete” az egyik leghatékonyabb kommunikációs eszköztől fosztja meg a művészetet.¹¹⁹

Bár Beckmann kapcsán érezhető némi elcsúszás Meier-Graefe és Bernáth véleménye között, fontos hozzátenni, hogy – már csak az avantgárd irányzatok jelszószerűségének elutasítása okán is – a tisztán festői, tehát az immanens képi tartalom mindkettejük számára evidenciának számított. Közös alapállásukat egy meglehetősen közvetlen példa világítja meg talán a legszemléletesebben: 1943-ban a *Magyar Csillagban* megjelent írásában Bernáth felidézt egy Meier-Graefével „baráti körben” lezajlott beszélgetést, melyben a „festőiről”, illetve a „festői magatartásról” volt szó. A szinte bizonyosan 1934-ben Budapesten elhangzott párbeszéd konklúziója, hogy Leonardo, ellentétben Tizianóval, nem igazi festő.¹²⁰ Leonardónak Bernáth szerint mindenre volt receptje, mindent kiszámolt, és a beszivárgó gondolati tartalom, a teória ellehetetlenítette, hogy művei „festőiek” legyenek.¹²¹

Exkurgus:

„Greco csillaga” – Meier-Graefe, Bernáth és az absztrakt művészetek

Bernáth az absztrakt művészettől és korai, a *Graphik* mappával¹²² fémjelzett expresszionista korszakától való elfordulásának saját elbeszélésében is szimbolikussá emelt pillanata, a „festővé válás” momentumá az „első kép”, a *Riviéra* (1926–1927) megfestése (7. kép).¹²³ Az életműben beállt radikális változás magyarázata, a fiatalkori „tévelygés” elítélése és az ezt követő „természetelvű” festészet teoretikus indoklása Bernáth művészetelméleti

112 Uo. Bernáthot a „téma” és a „festőiség” tengelyén értelmezett Bruegel-kérdés később is foglalkoztatta. Ld. Bernáth Aurél: *Kisebbségek világok*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974. 191.

113 Tagebuch Julius Meier-Graefe, 1. Oktober 1934, 202–203. DLA Marbach, 94.190.44. A bejegyzés kiolvasásáért Catherine Krahmernek tartozom köszönettel.

114 Tagebuch Julius Meier-Graefe, 1. Oktober 1934, 203. DLA Marbach, 94.190.44. Idézi: KRAHMER 2021 (ld. 81. j.) 307.

115 Bernáth Aurél: *Művészetek (Festészet, Zene, Irodalom)*, triptichon falképterv, 1934, lappang. Ld. Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.) 126. kép

116 Bernáth Aurél levele Szilasi Vilmoshoz, d. n. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/170.

117 Meier-Graefe Budapesten. *Budapesti Hírlap*, 54. 1934. október 9. 227. sz. 14.

118 *Pester Lloyd* 1934 (ld. 71. j.) 7.

119 Uo.

120 BERNÁTH Aurél: Jegyzetek Leonardoról. *Magyar Csillag*, 3. 1943. 4. sz. 200. Újraközölve: Uő: *Írások a művészetről*. Budapest, Dante Könyvkiadó, 1947. 15–21.

121 Uo. 205.

122 Bernáth Aurél: *Graphik mappa*, 1920–1922.

123 Bernáth Aurél: *Riviéra*, 1926–1927, Budapest, Magyar Nemzeti Galéria. Bernáth és az absztrakt művészet viszonyáról ld. legújabban: P. Szűcs Julianna: Bernáth Aurél (1895–1982). A folytonosság megszállottja. In: *Ember és nem frakkok – A magyar művészettörténet-írás alakjai. Enigma*, 2023. 111. sz. 92–99.

7. Bernáth Aurél: *Riviéra*, 1926–1927
Olaj, vászon, 130,5 × 150,5 cm
Budapest, Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria, Itsz. 6370
Fotó © Szépművészeti Múzeum

tevékenységének egyik kulcskérdése és valójában legnagyobb tétje is volt. Bernáth az avantgárd irányzatok ellen részben éppen azzal érvelt, hogy azok szakítottak a régi mesterek tradíciójával. Az alkotás (egy önkényesen választott) hagyományba illeszthetősége, a történetiség dimenziója Bernáth műalkotás-definíciójának csakhamar elengedhetetlen összetevőjévé vált. Egyáltalán, Bernáth elbeszélésében a fordulópont, az első elbizonytalanodás is összekapcsolódik a múlt művészetéhez való viszony megváltozásával. „Berlini tartózkodásom idején a festőnek azt a természetes törekvését, hogy elmerüljön a régi festészet tanulmányozásában, szenvedéssé tette az a felismerés, hogy nem láttam szerves kapcsolatot az úgynevezett modern és régi művészet között. Nem voltunk »folytatói« a festészetnek. Elpárolgott mögöttünk a tradíció [...] Majdnem azt mondhatnám, hogy

kényszerítettem magam a múzeumjárásra. Ez viszont szakadatlan szellemi nyugtalanságot, rossz közérzetet teremtett, ami csak akkor szűnt meg, amikor évek múltán, újra a tradíció folytatójának érezhettem magamat” – emlékezett vissza Bernáth később.¹²⁴ Mindez ugyanakkor nem jelentette azt, hogy a művész a korai időszakában ne keresett volna kapcsolódási pontokat a múltban. Azonban a „helyes hagyomány” ekkor még azt jelentette, ami „úttá taposható” volt, és a természeti látványtól (és a nagybányai elvektől) minél távolabb állt.¹²⁵ Bernáth múltdefiníciójának legszemléletesebb metaforája a művész El Greco alkotásaihoz fűződő viszonya. El Greco első megértéséhez pedig – számos, a 20. század első felében alkotó művészkollégájához hasonlóan – részben nem máson, mint Julius Meier-Graefe elbeszélésén keresztül jutott.

124 BERNÁTH Aurél: *A múzsa udvarában*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967. 171.

125 BERNÁTH Aurél: *Utak Pannóniából*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960. 120–122.

„A kritika egy kicsit függvénye a szellemi magatartásnak. Miért kívánnék mást egy ifjútól, aki akkor tényleg úgy vélte, hogy a világ megváltásának egyik elengedhetetlen velejárója, hogy Rafael helyére Greco kerüljön?” – tette fel a költői kérdést Bernáth részben fiatalkori önmagának, részben, kissé talán öngazoló szándékkal, olvasóinak, önéletrajzi könyvének 1960-ban megjelent második kötetében.¹²⁶ Az idézett sorok joggal tekinthetők összefoglaló jellegűnek arra a szerepre vonatkozóan, amelyet Bernáth saját művésszé válásának narratívájában, illetve a harmincas évek végétől kikristályosodó művészetelméletében direkt vagy indirekt módon El Grecóra ruházott. Greco szimbólummá vált Bernáth számára: írásaiban a grecói életműről vallott változó felfogása művészeti-teoretikus „fejlődésének”, az életmű korszakolásának majdhogynem közvetlen leképezéseként jelenik meg. Greco szinte mindig valaminek az (ellen)példája, szemléltető eszköz, (ön)magyarozó stratégia.¹²⁷

Az expresszionista periódus idős fejjel megbocsátható, de elítélt tévelygésének története Bernáth tolmácsolásában szó szerint El Grecóval kezdődik: „Úgy látom, ön szereti Grecót!” – szólította meg a „Grecó-imádó” Schadl János festő a keszthelyi katonai kórházba ismeretlen eredetű szívproblémájával beutalt Bernáth Aurélt a Balaton-parton 1917-ben.¹²⁸ A két pályakezdő művész barátságának és közös útkeresésének kiindulópontját jelentette az idézett megjegyzés. A szellemi és művészi hovatartozás definiálására irányuló kísérleteik középpontjában Freudot és Worringer *Abstraktion und Einfühlung*-ját is megelőzve egyértelműen Greco művésze állt.¹²⁹ Bernáth visszaemlékezése szerint minden német nyelvű munkát megszereztek a mesterről, életművét oda-vissza ismerték.¹³⁰ 1919-ben a Képzőművészek Szakszervezetének felvételi kérdőívében az arra vonatkozó kérdésre, „kit tartanak a művészettörténelem öt legnagyobb mesterének”, szintén Grecót tüntették fel.¹³¹

El Greco műveit első alkalommal 1919-ben a Műcsarnok *A köztulajdonba vett műkincsek első kiállításán* látták, ahol a Nemes Marcell és Herzog Mór Lipót gyűjteményéből elkobzott festményeket mutatták be.¹³²

A két fiatal művész Greco iránti lelkesedése az 1910-es években természetesen cseppet sem meglepő. A közel kétszáz évig szinte a feledés homályába vesző grecói életmű újrafelfedezése már az 1830-as évektől elkezdődött, 1910 körüli végső elismertetése ízlésbeli változás eredménye.¹³³ Egy ideig csupán az impresszionizmus előfutárának tartott Velázquez elődjeként hivatkozott festő széleskörű európai hírnevének megalapozása és kanonizálása Julius Meier-Graefe nevéhez köthető. Meier-Graefe 1908-as spanyolországi utazására Velázquez műveinek megtekintése céljából vállalkozott, azonban El Greco festményei olyan elementáris erővel hatottak rá, hogy a váratlan élmény miatt útját végül El Greco megismerésének szentelte. Élményeit a két évvel később kiadott, rendkívül hamar kultuszkönyvvé váló, útinaplószerű *Spanische Reise* (Spanyol utazás) című művében tette közzé.¹³⁴ Meier-Graefe El Greco képeiben a tiszta festői eszközökkel dolgozó teremtő erő megnyilvánulásait látta. A valóság másolása (Velázquez) és az önálló valóság létrehozása (El Greco) közötti különbségtétel döntőnek bizonyult Meier-Graefe talán legfontosabb teoretikus tetteiben, El Greco és a modern művészet közvetlen összekapcsolásában. Meier-Graefe értelmezésében Greco a magas fokú művészi autonómia és teremtő erő miatt válhatott Renoir és Cézanne közvetlen előképévé.¹³⁵ Greco Meier-Graefe számára „próbakőként” szolgált arra, hogy a jelen minden eseményének valami múltbélivel kell összefüggnie.¹³⁶ A Meier-Graefe által „kortársiasított” Greco-kép nyomán – mely már természetesen messze túlmutatott a kritikus szándékain – a krétai mester többek között Picasso és a német expresszionisták egyik legfontosabb referenciapontjává vált.¹³⁷ Az előbbiek tükrében talán nem meglepő Bernáth

126 Uo. 255.

127 Vö. P. Szűcs 2023 (ld. 123. j.) 80–82.

128 BERNÁTH Aurél: *A múzsa körül. Válogatott írások a művészetről*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962. 97.

129 BERNÁTH 1960 (ld. 125. j.) 121.

130 BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.) 148.

131 Bernáth állítása szerint Greco neve mellett egyedül Giorgionéera emlékszik. BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.) 148.

132 *A köztulajdonba vett műkincsek első kiállítása*. Budapest, Közkutatásügyi Népbiztosság, 1919. Ld. P. Szűcs 2023 (ld. 123. j.) 80.

133 Eric STORM: Julius Meier-Graefe, El Greco and the Rise of Modern Art. *Mitteilungen der Carl Justi-Vereinigung*. 20. 2008. 132–133.

134 MEIER-GRAEFE 1910 (ld. 38. j.).

135 Jonathan BROWN: El Greco, the Man and the Myths. In: *El Greco of Toledo*. Exhibition catalogue. Boston, Little, Brown and Comp., 1982. 15–35. STORM 2008 (ld. 133. j.) 127–129. Alma Estella MARÉ: El Greco, a Mediator of Modern Painting. *SA Journal of Art History*, 25. 2010. 1. 133–153. El Greco és a modern művészet közötti kapcsolat megalapozásában a kiállításoknak is nagy szerep jutott. Ehhez ld.: STORM 2008 (ld. 133. j.) 131.

136 KRAHMER 2017 (ld. 89. j.) 39.

137 Johannes Rößler szavaival élve, Meier-Graefe akaratán kívül az expresszionizmus prófétájává avatta Grecót. Johannes RÖSSLER: Rhythmus, Symbol des Lebens: Die deutsche El-Greco-Rezeption von den Anfängen bis zu Julius Meier-Graefes „Spanische Reise” (1910). *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft*, 36. 2009. 406. Ld. még: BROWN 1982 (ld. 135. j.) 27–29.

8. El Greco: *Bűnbánó Magdolna*, 1576–1577 körül
Olaj, vászon, 156,5 × 121 cm
Budapest, Szépművészeti Múzeum, ltsz. 5640
Fotó © Szépművészeti Múzeum

azon megállapítása, miszerint „Greco neve varázsszó volt annak idején. Egyfajta szellemi orientációt jelentett a festészetben, a klasszikus ellentétét [...]”¹³⁸

A nagybányai esztétikától eltávolodó, a múlt művészetében új kapcsolódási pontokat kereső Bernáth számára Greco festészete a valóságtól elszakadó ábrázolás lehetőségére mutatott rá. A „Greco-sugallta szenvedélyesség és látomásszerűség” az új összefüggésben értelmezett „szépet” jelentette, és egy új művészet megteremtésének stratégiáját ígerte.¹³⁹ Az eltávolodás a természetelvű festészettől és a jövőbe vetett „majdnem vaknak nevezhető hit megszülte aztán a maga ítélke-

zési, művészet-szemléleti formáit és normáit is [...]”,¹⁴⁰ így elsősorban az El Grecóba vetett bizalmat. Bernáth elbeszélésében a természetelvű fordulatot megelőző absztrakt szemléletű korszak elsősorban világnézeti, és csak másodsorban művészeti kérdés, kitérő, amit nem az ösztönös művészeti megfontolás, hanem a tudatos, de hibásnak bizonyuló „út”-keresés motivált.¹⁴¹ Bernáth Grecóhoz való viszonyulásának politikai-morális indítékait hangsúlyozta *Petőfi és Rafael* című 1944-es írásában is.¹⁴²

Fontos, hogy a *Spanische Reise* Bernáth elbeszélésében is kitüntetett szerepet foglal el: a művész *A múzsa udvarában* lapjain oldalakon keresztül idéz a szövegből.¹⁴³ Bár Bernáth írásaiban az idézetek beiktatása egyáltalán nem ritka, Meier-Graefe sorainak citálása, már csak szokatlan hosszúsága miatt is, figyelmet érdemel. Az idézett szöveg Meier-Graefe első Greco-élményeiről beszámoló, barátjának írott levele, melyben a Velázquez-képek feletti csalódottságáról és El Greco művészetének felfedezéséről, a művész zsenialitásáról ír.¹⁴⁴ A levélben visszhangzó rajongás és lelkesedés, a szöveg kötetlen felhangja mintegy másodlagos narratívaként egészíti ki Bernáth visszaemlékezését: az eksztatikus, jövőbe vetett hit és fiatalos lelkesedés metaforájává válik. Talán kis túlzással megkockáztatható az a megállapítás – különösen *A múzsa udvarában* kötet egészének figyelembevételével –, hogy Meier-Graefe szövege a korai évek manifesztumaként (s így a jelen, az érett művész felfogásának antimanifesztumaként) szerepel.

A Greco–Velázquez-ellentétpár a későbbi narratívában is szimbolikus erejű marad: a Grecótól való elfordulást Bernáth konkrét eseményhez, méghozzá egy 1928-ban (!), Londonban látott Velázquez-kép okozta felismeréshez köti. Velázquez „földközeli, eszközten varázslata” mellett Greco festészete ezt követően színháznak, felesleges és folytathatatlan szemfényvesztésnek tűnt számára.¹⁴⁵ Mindezek ellenére a korai, még a „természet mankójára” támaszkodó művek, mint amilyen a Szépművészeti Múzeum már 1919-ben megcsodált *Bűnbánó Magdolnája* (8. kép),¹⁴⁶ megőrzik kiemelt státuszukat. Bernáth fiatalkori kedvencei, a „manierista korszak” művei – mint például a *Laokoón* – ezzel ellentétben „belső igazságukat” veszítik.¹⁴⁷ A megváltozott

¹³⁸ BERNÁTH 1962 (ld. 128. j.) 97.

¹³⁹ BERNÁTH 1960 (ld. 125. j.) 120–122.

¹⁴⁰ Uo. 117.

¹⁴¹ Ld. még: P. Szűcs 2023 (ld. 123. j.) 92–93.

¹⁴² BERNÁTH Aurél: *Petőfi és Rafael. Magyar Csillag*, 4. 1944. 3. sz. 160–162. Újraközölve: BERNÁTH 1947 (ld. 120. j.) 29–33.

¹⁴³ BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.) 150–153.

¹⁴⁴ MEIER-GRAEFE 1910 (ld. 38. j.) 88–92.

¹⁴⁵ BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.) 154.

¹⁴⁶ El Greco: *Bűnbánó Magdolna*, 1576–1577 k., Budapest, Szépművészeti Múzeum.

¹⁴⁷ BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.) 158–159. El Greco: *Laokoón*, 1610–1614, Washington, National Gallery of Art.

9. Bernáth Aurél: *Történelem*, 1965–1968
Secco
Budapest, I. kerület, Országház u. 30. (egykori MTA Régészeti Intézet)
Fotó © Hámosi Péter, 2015

véleményének további alátámasztást jelentett s végképp megkérdőjelezte a krétai mesterről mint ihletett, egyedülálló génuszról alkotott elképzelését az 1937-es párizsi Greco-kiállításon látott, egy témára készített variációk sokasága.¹⁴⁸ Bernáth *Utak Pannóniából* című kötetének lapjain el is hangzik a direkt ítélet: Greco harmadrendű festő.¹⁴⁹ Fontos hozzátenni azonban, hogy a Grecóra jellemző lazúros festésmódban Bernáth éppen 1926 körül fedezte fel a természet lírai átlényegítésének eszközét.¹⁵⁰ A sokat emlegetett „mélyfényű”,¹⁵¹ „belülről tündöklő” színfelületek létrehozását lehetővé tevő

módszert – melyet egy kontrasztosabb színvilágú és élesebb formákra építő periódus követett¹⁵² – az 1930-as évek második feléig alkalmazta.¹⁵³ Illetve az a tény sem elhanyagolható, hogy Bernáth 1968-ban, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Kutatóintézetébe festett *Történelem* című seccóján a felvonultatott húsz közvetlen képi idézet egyike El Greco a Szépművészeti Múzeumban őrzött *Krisztus az Olajfák hegyén* című festménye (9. kép).¹⁵⁴

A Grecón számonkért, az előbbieken említett „folytathatóság” vált Bernáth absztrakcióellenes írásainak

148 BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.) 160.

149 BERNÁTH 1960 (ld. 125. j.) 256.

150 BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.) 148.

151 GENTHON 1932a (ld. 15. j.) 14.

152 PATAKY Dénes: *Bernáth Aurél*. Budapest, Corvina Kiadó, 1977. 10.

153 BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.) 148.

154 Bernáth Aurél: *Történelem*. Budapest, MTA Régészeti Intézet [I., Országház u. 30.] 1965–1968, secco. El Greco: *Krisztus az Olajfák hegyén*, 1608 körül, Budapest, Szépművészeti Múzeum.

egyik kulcskérdésévé. A művész *A Szinyei Társaság és művészetünk útja* című programszövegében (1947)¹⁵⁵ a természetelvű és absztrakt művészet teljes elválasztását követelte, mely szerint mindkét félnek kölcsönösen előnyös lenne, hiszen, lévén radikálisan különbözőek, értékelési szempontrendszerük nem egyezhet. Bernáth szerint az absztrakt és a természetelvű utoljára Greco és Velázquez korában létezhetett egymással párhuzamosan.¹⁵⁶ Ebben az összefüggésben Greco művészete a folytathatóság határpontjává válik, a határ kijelölésében pedig a grecói életmű már említett természetelvű és manierista periódusra való felosztása a mérvadó. Greco Bernáth rendszerében az „ábrázolás szélén áll”, vagyis nem „folytatható”.¹⁵⁷ Ha egy lépéssel tovább megyünk, az a természetelvű tradíció szükségszerű törését és az absztrakt dimenzióba való átlépést jelentené. Bernáth érvelésében fontos szerepet tölt be a tény, hogy Greco művészetének valóban nem volt közvetlen folytatója. *A múzsa udvarában* esetében idézett Meier-Graefe-szöveggel is hasonló megfontolásból száll – kissé komikus módon – „vitába”: azontúl, hogy Greco előzménynélküliségét tagadja (velencei–római manierizmus), hangsúlyozza, hogy a késői korszak valóságtól elrugaskodott, recepttől vált, modoros ábrázolásmódja magáért való, „lelép a tradíció vágányáról”, feladja az organikus fejlődést, éppen úgy, ahogy Cézanne után a kubisták tettek.¹⁵⁸ Utóbbi megjegyzésével mintegy Meier-Graefe érvelését forgatja ki, a kritikus fejlődéstörténeti sorából ugyanis kikapcsolja az egyik legfontosabb Cézanne-előzményt, El Greco művészetét.

A tradíció megszakításának vádja Bernáth 1948-ban a *Magyar Művészetben* megjelent *Esztétikai kategóriák tárgítása* című rövid szövegében is elhangzik. „Az ilyen kategória-tárgításoknál érdekes jelenség, hogy a már tárgított kategóriák meghódított csúcsairól visszanézve a műtörténelem ragyogóan »tartja magát«. Cézanne-ról visszanézve Rubensnek nem kell pirulnia, Raffaellról visszanézve Piero della Francesca is maradt még valaki – így értem. Viszont ha felteszem, hogy Mondrianig tárgítom kategóriáimat s Mondrianról visszanézek, Tiziant

nem látom sehol. Így tehát kénytelen vagyok felállítani a következő axiómát: az esztétikai kategóriák addig tárgulhatnak, amíg azok szemszögéből Tizian még festőnek számítható.”¹⁵⁹

Meier-Graefe, Bernáth, Cézanne, Ferenczy Károly

Bár Meier-Graefe 1935-ben Bernáth Aurélról megfogalmazott állításainak kontextusa – mely egyúttal a művész és a kritikus gondolkodásának érintkezési felületeit is kirajzolja – elsősorban a fentiek fényében válik láthatóvá, értelmezésük a művész saját „hozzájárulásának” köszönhetően mégis némileg új megvilágításba kerülhet, vagy legalábbis „utóélete” még egy réteggel kiegészíthető.

Bernáth első teoretikus írása 1935 végén, kicsit több mint egy évvel Meier-Graefe látogatása után jelent meg a *Magyar Művészetben*.¹⁶⁰ A mindössze egy oldal terjedelmű szöveg, mely Ferenczy Károly *Háromkirályok* című festményét (10. kép)¹⁶¹ elemzi, a két évvel később írott ambiciózus esszé, *A kompozíció sorsa az újabb festészetben* előzménye.¹⁶² Bernáth mindkét írásában a kompozíció rehabilitálásának, illetve a szimbolikus képi tartalmak közvetítésének lehetőségeivel foglalkozik. 1937-es hosszabb szövegében sorra vette a kompozíció létrehozásának követelményeit, melyeket az ideatartalom jelenlétében, a fokozásban, vagyis az eszmény minél „átfogóbb vízióban” való megjelenítésében és a képi feszültség megteremtésében látta. Szilasinak írott levelében, akinek a cikkel kapcsolatos véleményét is kikérte, Bernáth közelebből is meghatározta, pontosan mit értett „ideá”-n: „Bizonytalan vagyok egy kicsit hogy az »ideá« szót lehet-e ilyen értelemben használni mint én tettem. Tegnapelőtt felolvastam u.i. Róbertnek [Berény Róbert] a cikket, aki az »ideá«-t tökéletesen félreértette, (valami »gondolat«-it, »ötletet« á lá »van egy

155 BERNÁTH Aurél: *A Szinyei Társaság és művészetünk útja. Válasz*, 7. 1947. 255–262. Újraközzölve: BERNÁTH 1947 (ld. 120. j.) 117–127.

156 BERNÁTH 1962 (ld. 128. j.) 175.

157 Uo. 185. Vö. P. SZÜCS 2023 (ld. 123. j.).

158 BERNÁTH 1960 (ld. 125. j.) 161.

159 BERNÁTH Aurél: Jegyzetek a művészetről. *Magyar Művészet*, 15. 1948. 170. Ld. még: BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.) 141, 158, 171. BERNÁTH 1960 (ld. 125. j.) 360. P. SZÜCS 2023 (ld. 123. j.) 99.

160 BERNÁTH Aurél: Ferenczy Károly: „Három királyok”.

Magyar Művészet, 11. 1935. 368.

161 Ferenczy Károly: *Háromkirályok*, 1898, Budapest, Magyar Nemzeti Galéria.

162 BERNÁTH Aurél: *A kompozíció sorsa az újabb festészetben. Magyar Művészet*, 13. 1937. 137–168. Újraközzölve: BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.) 108–134. A problémára Bernáth saját cikkére visszautalva reflektál még: –vg.: *A festőművészet mai irányai. Beszélgetés Bernáth Auréllal, a kiváló magyar festőművésszel. Prágai Magyar Hírlap*, 16. 1937. augusztus 22. 191. SZ. 12.

10. Ferenczy Károly: *Háromkirályok*, 1898
Olaj, vászon, 155,5 × 197,5 cm
Budapest, Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria, Itsz. 6018
Fotó © Szépművészeti Múzeum

ideám» értett ez alatt) Holott én kizárólag a »szellemi tartalmat«, »szellemiséget« értem: Ami a stílusokban a képző elem.¹⁶³ A naturalizmus ugyanis (szükségszerűen) lemondott a közvetlen valóságon túlra mutató jelentés megfogalmazásának igényéről, »látványt«, és nem »látomást« közvetített. Az impresszionizmus, igaz, még mindig a látvány megragadásának célkitűzésével, de már sajátosan képi eszközöket teremtett.¹⁶⁴ A fordulópontot Cézanne művészete jelentette, aki az impresszionizmusból, akarva-akaratlan is, a megszüntetve megőrző módon és nehéz küzdelmek árán, de mélyebb ideák megjelenítésére alkalmas festői nyelvet hozott létre. »Cézanne-ban és az utána következő stílusáramlatokban az idea volumenje már sokkal nagyobb s így ezzel

a festészetben ismét tágabb lehetőségek, a képalkotó fantáziának újabb szárnyalására nyílik majd alkalom.¹⁶⁵

Bár merész feltételezés és túlegyszerűsítés lenne Bernáth Cézanne-képét¹⁶⁶ kizárólag a meier-graeferi fogalmak mentén megragadni, mindenesetre a művész szóhasználatában és gondolatfűzésében fel-feltűnnek olyan elemek, melyek csaknem biztossá teszik, hogy Bernáth számára fontos inspirációt jelentett a kritikus szövegeinek (újra)olvasása. Többek között a korai, »barokk« Cézanne említése,¹⁶⁷ az »ecsetvonások ezreiből« összeállló, de mégis kötött struktúra leírása,¹⁶⁸ a »teremtés« és az »ábrázolás« fogalmainak megkülönböztetése, vagy akár az 1937-es esszé Hans von Marées-jellemzésének bizonyos elemei azt sejtetik,¹⁶⁹ hogy – az előzmények

163 Bernáth Aurél levele Szilasi Vilmosnak, Budapest, 1936. november 4. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/173. Bernáth többször írt cikkeiről Szilasiéknak. Ld.: Bernáth Aurél levele Szilasi Lilinek és Szilasi Vilmosnak, Budapest, 1935. december 18. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/169; Pöstyén, 1936. június 28. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/171; Pöstyén, 1936. szeptember 8. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/172; Budapest 1936. november 4. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/173.

164 BERNÁTH 1937 (ld. 163. j.) 160.

165 Uo. 142.

166 Ld. még: P. Szűcs 2023 (ld. 123. j.) 82.

167 BERNÁTH 1937 (ld. 162. j.) 161.

168 Uo. 162.

169 Uo. 156. Vö. Gosztonyi Ferenc: A magyar Cézanne-recepció korai történetéből: Fülep és Popper (1906–10). In: *Cézanne és a múlt 2012* (ld. 78. j.) 184, 512. 64. j. A Cézanne-recepció válogatott irodalomjegyzékéhez ld. uo. 1. j.

11. Paul Cezanne: *Nagy Fürdőzők*, 1900–1906
Olaj, vászon, 229,6 × 269,9 cm
Philadelphia, Philadelphia Museum of Art, ltsz. W1937-1-1

fényében egyáltalán nem meglepő módon – a szövegek írásakor Meier-Graefe művészetelmélete (ismét) aktív tapasztalatot jelentett Bernáth számára. Párhuzamosan a kritikus gondolatmenetével Bernáth úgy vélte, hogy „Cézanne az impresszionizmusból indult ki. De mintha végére akart volna járni az impresszionizmus által annyira hajszolt látszat természetének. Ennek változékonysága nem elégítette ki, s mintha arra törekedne, hogy azt véglegesebb formába öntse. Hogy az úgy hasson, mintha a legnagyobb valóság volna”.¹⁷⁰ Bár Cezanne „természetszemlélete, ha a tárgyhoz volt is kötve, mindig az eszményi valóságra vonatkozott. Ha ez nem is volt több mint a naturalizmus »mitológiája«, elég volt arra, hogy visszaállítsa a művészet magasabb célkitűzéseit, sőt még arra is, hogy megkísérelje a kompozíció kereteit tágítani”.¹⁷¹

Ugyanakkor éppen ez a „tárgyhoz kötött természet-szemlélet” akadályozta meg abban, hogy a hosszú éveken át festett, fürdőzőket ábrázoló képeit halála előtt befejezhesse (11. kép).¹⁷² „Amíg Cézanne csendéleteit és tájképeit úgyszólván osztatlan csodálat veszi körül, az ő ú. n. »kompozíciói« előtt nagy a tanácstalanság. [...] Ő ezeket a képeket nagyrészt »Fürdőzőknek«-nek nevezi, de az első pillanatban nyilvánvaló, hogy a szándék a legnagyobb mértékben elvont.”¹⁷³ Ennek megvalósítása, a „témakör tágítása” ugyanakkor Bernáth szerint azért járt kudarccal, mert „a szellemiség még mindig a »tárgyra« és a »valóságra« utalt s afölött lebegett. Ez a »valóság« ugyan már mérföldekre van a Leibl-féle valóságtól, mert oly összemérhetetlenül szellemibb, magasabbrendűbb, de még mindig elég szűk a határaitban. Így, ha a képkötő fantázia meg is mozdul nála, lábai mégis,

170 BERNÁTH 1937 (ld. 162. j.) 161.

171 Uo. 163.

172 Paul Cezanne: *A Nagy Fürdőzők*, 1894–1906, Philadelphia, Barnes

Foundation; Paul Cezanne: *A Nagy Fürdőzők*, 1894–1905, London, National Gallery; Paul Cezanne: *A Nagy Fürdőzők*, 1900–1906, Philadelphia Museum of Art.

173 BERNÁTH 1937 (ld. 162. j.) 163.

mintha bilincsbe volnának”.¹⁷⁴ A „cezanne-i képfelet” nagy küzdelmek árán létrehozott gazdagsága, a „valeurból formálódó modelé” a művész „nagyobb figurális képein” nem tudott érvényesülni.¹⁷⁵ Mindezzel együtt az így létrehozott képek – és ekkor hangzik el Bernáth talán egyik legtöbbször, ars poeticaként idézett kijelentése is – „természetességet nyújtanak”: „Akármennyire elvont természetű is lényegében a kompozíció, akármennyire elvontnak is kell maradnia, a természetességet nem nélkülözheti. A kompozíció – a mű általában – vasárnapot jelent, de nem lehet vasárnapias. Csak a szükségletből, csak a feladatból nőhet ki. A kompozíció: közvetlen, elvont és kötött.”¹⁷⁶

A *Nagy Fürdőzők* befejezetlenségére adott reflexió Meier-Graefe több publikációjában is feltűnik, többek között a már említett *Wohin treiben wir?* lapjain¹⁷⁷ és az *Entwicklungsgeschichte* 1924-es Cezanne-fejezetében is.¹⁷⁸ Cezanne-monográfiájában a művész már időskorban, de nem lankadó akaraterővel festett késői műveit Meier-Graefe freskószerűnek tartotta, melynek „impasto színeiből” hiányzik a korábbi művek tisztasága, „mozgékonyasága”.¹⁷⁹ Ebből is látható egyébként, hogy Meier-Graefe Bernáth művészetét Cezanne egyik legjobb korszakához kötötte. A vékony rétegekben alkalmazott, „lehető legkevesebb matéria”, a differenciált tónusok vagy a tiszta struktúra¹⁸⁰ olyan jellemzők, melyeket a kritikus (és mint az imént látható volt, Bernáth is) Cezanne legfontosabb festői értékei között emlegetett. Meier-Graefe szerint a művész képei egyszerre geometrikusak és levegősek, az egyre több tónusra bontott, ritmikus ecsetvonásokkal felvitt szín ugyanakkor szilárd struktúrát, valódi képi teret hoz létre.¹⁸¹ Cezanne „levegőrétegekkel épített”.¹⁸²

Meier-Graefe Cezanne-publikációinál azonban konkrét előzménye is lehet annak, hogy Bernáth nem csupán átfogó 1937-es tanulmányában, de rövid, 1935-ös szövegében is kitért Cezanne *Fürdőzőire*. Meier-Graefe már korábban említett, 1934. október 1-jei naplóbejegyzése, mely Bernáthtal a képtárgyról folytatott beszél-

getését rögzíti, visszautalva a tárgy visszaszerzésének és a „saját mentalitásból, tapasztalatból nyert legenda” kihívásaira, így folytatódik: „Cezanne látta a problémát. Éveket áldozott legnagyobb késői főművére, a *Fürdőzők* a fák lombkoronája alatt-ra, és ezt az idillt, amelynek képzelete költészetévé (*Dichtung*) és sűrítőm-nyévé (*Verdichtung*) kellett volna válnia, mégsem tudta befejezni, mert az individualizmus leegyszerűsítette a legendához vezető út megtalálását. Az érzéstől (*Gefühl*) való félelem, az a jellemzően modern tévedés, hogy az érzéshez való ragaszkodás megengedhetetlen kompromisszum, megakadályozta benne. A fürdőzőket fák lombkoronája alatt ábrázoló kép töredék maradt.”¹⁸³ Túl azon, hogy Cezanne késői művészete a naplóbejegyzés alapján beszélgetés tárgya volt a kritikus és a művész között budapesti találkozásukkor, Meier-Graefe – igaz, kevésbé konkrét – leírása Bernáth koncepciójával, a valósághoz ragaszkodó és emiatt az elvont szándékú kompozíciókkal kudarcot valló Cezanne-képével egyáltalán nem összeegyeztethetetlen. Gyanítható, hogy Meier-Graefe megjegyzése, miszerint Bernáth leküzdötte „Cezanne naturalista maradványait”, és „zártabb képformát” alakított ki, szintén ebben az összefüggésben értelmezhető.¹⁸⁴ Illetve ideilleszkedik az a Lipótvárosi Kaszinóban elhangzott megállapítása is, hogy a „művész útja az érzelmek túltengése és a [túlzott] természetesség tévútja között vezet”.¹⁸⁵ A kritikus paradoxnak ható érvelése egyébként Cezanne természethez fűződő viszonyának jellemzésekor is meghatározó. Meier-Graefe szerint a művész célja az „álom meghaladása” a látás, a „természet sűrítése”, mely mégis éppen a „naturalizmus átszellemítését” eredményezte.¹⁸⁶ Ahogy a kritikus a 1927-es esszéjében fogalmazott – a „természet, amelyért [Cezanne] olyan elszántan küzdött, absztrakció volt”.¹⁸⁷ Az *Entwicklungsgeschichte* Cezanne-fejezetének egyik – Bernáth írásával is látványosan összecsengő – záró gondolata pedig így hangzik: „Ahogy a természetet átalakította, és újonnan felfedezett szférák realistája lett, úgy a kompozíciót is új fogalmi alapra helyezte.”¹⁸⁸

174 Uo.

175 Uo. 162.

176 Uo. 163–164.

177 MEIER-GRAEFE 1913 (ld. 81. j.) 60–61.

178 MEIER-GRAEFE 1924. III. (ld. 17. j.) 590–591.

179 MEIER-GRAEFE 1922 (ld. 40. j.) 65–67.

180 MEIER-GRAEFE 1935. II. (ld. 2. j.).

181 MEIER-GRAEFE 1924. III. (ld. 17. j.) 582–583, 586–587.

182 Uo. 590–591. Ld. még: GOSZTONYI 2012 (ld. 169. j.) 185, valamint GOSZTONYI Ferenc: Tolnai Károly, Fülep Lajos és a Vasárnapi Kör.

Ars Hungarica, 44. 2018. 379–380.

183 Tagebuch Julius Meier-Graefe, 1. Oktober 1934, 203. DLA Marbach, 94.190.44. A bejegyzés kiolvasásáért Catherine Krahmernek tartozom köszönettel.

184 MEIER-GRAEFE 1935. II. (ld. 2. j.).

185 Pester Lloyd 1934 (ld. 71. j.) 7.

186 MEIER-GRAEFE 1933a. II. (ld. 72. j.) 275, 277. Ld. még MEIER-GRAEFE 1924. III. (ld. 17. j.) 571, 578, 586.

187 Julius MEIER-GRAEFE: Cézanne. *Frankfurter Zeitung*, 71. 1927. június 4. Idézi KRAHMER (ld. 81. j.) 2021. 410.

188 MEIER-GRAEFE 1924. II. (ld. 40. j.) 592.

Bernáth gondolatmenete nem állt meg a nemzetközi kontextusnál. Az 1935-ös szövegnek címet kölcsönző Ferenczy-művet, az 1898-ban festett *Háromkirályokat* – mint Szilasi Lilinek és Vilmosnak cikke megjelenése után írott leveléből kiderül – nemrég állították ki a Szépművészeti Múzeumban, ahol a meglepetés erejével hatott Bernáthra. A tapasztalat hatására a művész átértékelte a festmény magyar művészettörténetben betöltött szerepét,¹⁸⁹ és az első modern magyar *kompozíció*ként értelmezte, melynél már nem a természet megfigyelése, hanem a vízió képpé formálása a meghatározó. Ezzel a mozzanattal Ferenczy és Cézanne (fejlődéstörténeti) pozíciója, ismét a *Fürdőzők* emlegetésével, összekapcsolódik: „Mindezekhez a merőben renaissance-eredményekhez Ferenczy előtt már Cézanne is eljutott. Az ő, sajnos, befejezetlenül maradt nagy képei (*Fürdőzők*) megható tanúságtételei annak a küzdelemnek, ahogy ő a naturalizmus-impresszionizmus lefokozott igényű világából el akart jutni egy magasabban értelmezett világba. Úgy Cézanne-nak, mint Ferenczynek azonban háta mögött az impresszionizmus által felfedezett és nagyon szépnek talált világ állott, amely mellett egyikük sem mehetett el szótlánul. Az átmentés nemcsak kötelesség, de kényszer is sokszor. Mindketten megvívták harcukat ezzel az új művészeti szemlélettel. Cézanne talán keményebben, tisztábban látta a célt, de Ferenczy sem kevésbé becsületesen. Átmentették mindketten az impresszionizmust és színskultúrájával gazdagabbá tették a festészetet.”¹⁹⁰ Szilasiéknak írott, előbb említett levelében Bernáth cikkének konkrétabb – saját művészetére vonatkozó – motivációit is kifejtette: „Nagyon nehéz itt ezt a naturalista impresszionista közvéleményt kicsit átformálni. [...] S ha valami újat bevenni látszanak, a jelszóig jutnak ezek. Így vagyok én most itt a »lelki« festő vagy a »víziós csoda« [...] tetejétől a talpáig 180 cm. stb. Rosszul vagyok, ha hallom.”¹⁹¹

Az 1937-es szövegverzióban az „átmentés” – bár itt elsősorban a naturalizmusra vonatkozik – már az egész nagybányai generáció jellemzője lesz: „A nagybányaiak tudták ezt a különben törekeny diszciplínát úgy átformálni, hogy értékei – melyek főleg a nagy színskultúrában voltak – alkalmassá lettek nagyobb szellemi tartalom kifejezésére és vitelére.”¹⁹² Bernáth szövegében Cézanne folytathatóságának kérdése is felmerült: „De mi-

képpen tudjuk értékesíteni a hagyatékát? Elég tisztán áll-e előttünk problematikája és hiányossága? És, akik Cézanne-t folytatni vélték, hol és miben kapcsolódtak hozzá, bővítették-e, tovább dolgoztak-e az ő felfedezésén?”¹⁹³ A művész kérdései Cézanne esetében költőiek maradnak, azonban Nagybánya örökösire, nevek nélkül ugyan, de történik utalás. 1935-ös cikkét Bernáth még így zárta: „Ferenczynek tán nem a leghibátlanabb képe a Három királyok, de a legemelkedettebb és legtisztább zengésű. A modern magyar festészet ebben a képben fogalmazta meg először feladatát.”¹⁹⁴ Ez a feladat és Nagybánya tanulságainak értő továbbvitele – mint Bernáth 1937-es cikkében kifejtette – a „következő generációk” művészetében hagyományozódik tovább, akik, ha „nem a közvetlen természetszemléleti módját vették is át Nagybányának, mindinkább kiderült, hogy vannak vele közös útjaik, melyeknek első határkövei azok a képek, melyeket itt kiemeltünk. Ha az újabb irányok – persze itt már csak nagy óvatossággal beszélhetünk általánosságban – abban különböznek is Nagybányától, hogy a természethez való viszonyt sokkal átvittebben értelmezik, mint a naturalizmus vagy az impresszionizmus, eggyek [sic!] vele abban a szellemi magatartásban, amely ezeket a műveket létrehozta.”¹⁹⁵

A nagybányai tradíció mint szellemi-etikai kategória, illetve a látványból kiinduló, de azt a szubjektív tapasztalaton átszűrő természetszemlélet, mely egyúttal az autonóm kép létrehozásának is feltétele, a harmincas években a Gresham-kör önmeghatározásának alapvetései közé tartoztak. A Meier-Graefe által (nagyilekűen) konstruált Cézanne–Bernáth-képlet – mely alapján Bernáth a „doktriner matematikának” (tehát az avantgárd mozgalmaknak) „saját érzékenységében találta meg a megfelelő ellenállást”, és Cézanne „naturalista maradványait” leküzdvé „zártabb képi formát” nyert¹⁹⁶ – Ferenczy, illetve Nagybánya „behelyettesítésével” új összefüggésbe került. A Cézanne és – a magyar művészetre vonatkoztatott genealógiában – Nagybánya által megkezdett feladat így Bernáth generációjára, a Gresham-kör alkotóira ruházódik át. Az átruházás pedig magában foglalja a tradícióba illeszthetőség (és így persze az avantgárd izmusok elutasításának) követelményét, egyúttal – áttételesen – a Cézanne utáni „helyes kortárs” és a Nagybánya utáni „helyes magyar”

189 Bernáth Aurél levele Szilasi Vilmosnak és Szilasi Lilinek, Budapest, 1935. december. 18. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/169.

190 BERNÁTH 1935 (ld. 160. j.) 368.

191 Bernáth Aurél levele Szilasi Vilmosnak és Szilasi Lilinek, Budapest, 1935. december. 18. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/169.

192 BERNÁTH 1937 (ld. 162. j.) 168.

193 Uo. 151.

194 BERNÁTH 1935 (ld. 160. j.) 368.

195 BERNÁTH 1937 (ld. 162. j.) 168.

196 MEIER-GRAEFE 1935. II. (ld. 2. j.).

12. Bernáth Aurél: *Kilátás műteremablakból (Csendélet Cezanne-könyvvel)*, 1945
Olaj, vászon, 82 × 100 cm
Magántulajdon. Fotó © Kieselbach Archívum

művészet definícióját is. Tekintettel Bernáth teoretikus érdeklődésére, intellektuális hozzáállására és arra a tudatosságra, mellyel saját recepcióját formálni és megteremteni igyekezett, nem meglepő, hogy a művész a meier-graeferi modellre és a kritikus róla és „körébe” tartozó művészekről megfogalmazott állításaira „írta rá” saját elképzelését. Előbbiek természetesen a Bernáth festményein feltűnő Cezanne-hivatkozások – a művész műteremablakból festett 1945-ös csendéletén megjelenő Cezanne-kötet (12. kép),¹⁹⁷ a *Történelem* című falképének *Mardi gras*-idézte¹⁹⁸ – kontextusát is árnyalják és komplexebb önreferenciális összefüggésbe helyezik.

¹⁹⁷ Bernáth Aurél: *Kilátás műteremablakból (Csendélet Cezanne-könyvvel)*, 1945, magántulajdon.

¹⁹⁸ Bernáth Aurél: *Történelem*, 1965–1968, secco. Budapest, MTA Régészeti Intézet [I., Országház u. 30.]. Paul Cezanne:

Egy gondolatsor végére, a levelek elé

„Végül is nagyon örültem, hogy Graefe itt volt. Jó barátokra találtam benne. Úgyiszlóván éjjel-nappal együtt voltunk, így volt időnk alaposan átbeszélni az engem legjobban érdeklő kérdéseket. Nagyon nagy hasznomra voltak ezek a beszélgetések, mert megerősítettek”¹⁹⁹ – írta Bernáth Szilasi Vilmosnak, miután Meier-Graefe elutazott Budapestről. A fentiek fényében úgy tűnik, hogy a művészt és a kritikust „legjobban érdeklő kérdések” nagyjából megegyeztek, és a megerősítés is, részben legalábbis, kölcsönös lehetett. Az impresszionizmus

Mardi gras, 1888, Moszkva, Puskin Múzeum.

¹⁹⁹ Bernáth Aurél levele Szilasi Vilmoshoz, d. n. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/170.

13. Annemarie Meier-Graefe az 1920-as évek közepén
Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Itsz. B 1996 D
Fotó © DLA Marbach

utáni festészet alternatíváinak keresése, az avantgárd törekvések elutasítása, a szubjektív élmény, a tradíció, a „téma”, tehát az ábrázolás követelményének egymással szorosan összefüggő problémái gondolkodásuk közös – és részben Bernáth miatt a Gresham-kör művészet-definícióját is meghatározó – referenciapontjaik voltak. Meier-Graefe személyén keresztül Bernáth nem csupán a (kortárs) magyar művészet nemzetközi kontextusba helyezésére, népszerűsítésére és legitimációjára látott

lehetőséget, de épphogy bontakozó művészetelméleti munkásságának is – igaz, elmondása szerint régóta érlelődött benne az elhatározás, mégis talán ez esetben bátran kijelenthetjük – közvetlen inspirációt jelentett a kritikussal való találkozás és műveinek, különösen Cezanne-szövegeinek ismerete. Meier-Graefe pedig a magyar művészek, illetve kiemelten Bernáth pozícióját szintén a fenti érintkezési pontok mentén, saját művészetelméleti dilemmáinak tükrében értelmezte és ugyan még kialakulóban lévő, de releváns kortárs törekvésként határozta meg. Természetesen egyik esetben sem merülhet fel a kizárólagosság: az 1935 áprilisában már súlyos beteg Meier-Graefe Cezanne-párhuzamát meglehetősen gálánsnak kell tekintenünk, illetve szemléletes, hogy Bernáth éppen a „festői” fogalmáról Wölfflinre hivatkozva is hosszabban értekezett.²⁰⁰

A meier-graefei fogalomrendszer ekkorra olyan alapvetésévé vált az európai művészeti irodalomnak, hogy a direkt kapcsolódások csak a legritkább esetben, és akkor is csak megközelítő pontossággal azonosíthatók. Beszédes azonban, hogy Meier-Graefe neve hosszú évek múlva és teljesen megváltozott viszonyok között is jelszó maradt Bernáth számára: mint láttuk, memoárjaiban vissza-visszatér a kritikus alakja,²⁰¹ a Greco-élmény utólagos leírásában pedig kulcsszerepet játszik. Egymással érintkező elveik a művész háború utáni tevékenységében is meghatározóak maradtak. Későbbi tanítványa, Lakner László is úgy emlékezett, hogy Meier-Graefe „fontos volt Bernáthnak”.²⁰² Sőt, miután nem sokkal Meier-Graefe halála után levélváltásuk megszakadt, Bernáth 1961-ben újra felvette a kapcsolatot a kritikus özvegyével, Annemarie Meier-Graefével (13. kép).²⁰³ Annemarie ekkor már kétszeresen özvegy volt, második férjét, Hermann Broch író 1951-ben veszítette el. Bernáth a harmincas években a Meier-Graefe házaspárnak írott, alább közölt levelei, melyek a marbach-i Deutsches Literaturarchiv Meier-Graefe-hagyatékában maradtak fenn, különösen értékesek, hiszen a művész Klotild utcai lakása és műterme – benne teljes levelezésével és így Meier-Graefe válaszaival is – 1945-ben megsemmisült.²⁰⁴ 2003-ban Horányi Károly publikálta Szabó Lőrinc Bernáth csa-

200 BERNÁTH Aurél: Giorgione – Gondolatok a festőiségről (1947). In: BERNÁTH 1947 (ld. 120. j.) 24–25. Újraközlőve: BERNÁTH 1962 (ld. 128. j.) 100–103.

201 Ld. még: BERNÁTH Aurél: Marili beszélni tanul (1940). In: Uő: *Gólyáról, Helgáról, halálról*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971. 94–96.

202 Lakner László szóbeli közlése (Berlin, 2023. 02. 11.).

203 Bernáth Aurél levélfogalmazványa Annemarie Meier-Graefe Brochnak, Ábrahámhegy, 1961. augusztus 21. MTA KIK, Kézirattár,

Ms 2153/338/2; Bernáth Aurél levélfogalmazványa Annemarie Meier-Graefe Brochnak, Ábrahámhegy, 1961. augusztus 24. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2153/338/1.

204 MÁZI Béla: „...így egyedül mindennek más színezete van”. Bernáth Aurél levelezése. In: *Angyalokra szükség van. Tanulmányok Bernáth Mária tiszteletére*. Szerk. ANDRÁS Edit. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2005. 249. RUM Attila: *Postafordultával*. In: BERNÁTH–FRUCHTER 2007 (ld. 11. j.) 7. Bernáth Aurél levele Szilasi Vilmosnak és Szilasi Lilinek, Budapest, 1945. október 6. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/200. Szerencsés véletlen,

láddal folytatott levelezését, a művész Fruchter Lajosnak írott leveleit pedig Rum Attila közölte 2007-ben.²⁰⁵ Ugyanakkor Bernáth a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában őrzött, töredékessége ellenére is több mint hétezer tételt számláló levelezése, melyről összefoglalóan Mázi Béla írt tanulmányt 2005-ben,²⁰⁶ a fenti példaktól eltekintve kiadatlan. Ezek között található Annemarie Meier-Graefe Broch 1961 és 1971 között Bernáthnak írott és szintén itt közreadott levelei. Bernáth ezek előzményeként közölt levélfogalmazványából (vagy gépelt másolatából) látható, hogy a művész Annemarie Meier-Graefe Brochot a kritikus válogatott írásait tartalmazó 1959-es *Grundstoff der Bilder* (A képek alapja)²⁰⁷ című kötet megjelenése kapcsán kereste meg, közös budapesti élményeiket is felelevenítve.²⁰⁸ Meier-Graefe Broch baráti hangvételű fennmaradt leveleiből látható, hogy Bernáth rendszeresen beszámolt éppen készülő műveiről és írásairól. Az egyik levélből arra lehet következtetni, hogy a művész Hans von Marées után érdeklődött, és bár nem egyértelmű, hogy Meier-Graefe Marées-monográfiájára vagy más Marées-reprodukciókra utalt vála-

szában Annemarie Meier-Graefe Broch, a tény – éppen Bernáth nagy falképmegrendeléseinek időszakában – mindenestre figyelemre méltó.²⁰⁹ A festő és a kritikus özevegének művészetről vallott, konzervatív nézetei még ekkor is egyeztek, levelezésükben – láthatóan elsősorban Bernáth kezdeményezésére – Meier-Graefe művei, az *Entwicklungsgeschichte*, a *Wohin treiben wir?* és a *Was wird aus der Kunst*, valamint a „művészet folytatásának lehetetlensége” is előkerültek.²¹⁰

A délfancia tengerparton fekvő Saint-Cyr-sur-Mer melletti Rampale nevű birtokáról levelező Annemarie Meier-Graefe Broch és a Magyar Népköztársaság Budapestjéről író Bernáth Aurél között a személyes találkozás reményében a Velencei Biennálé is többször felmerült. A többek között Bridget Riley és Nicolas Schöffer műveit bemutató 1968-as Biennáléra reflektálva, melyre végül nem tudott kiutazni, Meier-Graefe Broch így írt: „Azonkívül a Biennáléval, attól félek, semmit nem veszítettünk! Meier-Graefe is az Ön véleményén volt. Olvasta a »Was wird aus der Kunst« (1933)²¹¹ című esszét. Nagyon is igaza volt.”²¹²

hogy Meier-Graefe egyik Bernáthnak írott levele egy Medgyessy Ferencnek továbbküldött másolat formájában mégis fennmaradt. Medgyessyről ld. még Bernáth Aurél levele Medgyessy Ferencnek, d. n. – másolatban Julius Meier-Graefe levele Bernáth Aurélnak, Saint-Cyr-sur-Mer, 1934. június 17. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond 25/107.

205 Bernáth–Szabó 2003 (ld. 18. j.); Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.).

206 Mázi 2005 (ld. 204. j.).

207 Julius MEIER-GRAEFE: *Grundstoff der Bilder. Ausgewählte Schriften*. Hg. von Carl LINFERT. München, Piper, 1959.

208 Bernáth Aurél levélfogalmazványa Annemarie Meier-Graefe Brochnak, Ábrahámhegy, 1961. augusztus 21. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2153/338/2; Bernáth Aurél levélfogalmazványa Annemarie Meier-Graefe Brochnak, Ábrahámhegy, 1961. augusztus 24. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2153/338/1

209 Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1968. július 31. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/529. Julius MEIER-GRAEFE: *Hans von Marées. Sein Leben und sein Werk*. I–III. München, Piper, 1909/1910; Uő: *Hans von Marées*. München, Piper, 1912.

210 MEIER-GRAEFE 1904, 1914/1915, 1920/1924 (ld. 40. j.); MEIER-GRAEFE 1913 (ld. 81. j.); MEIER-GRAEFE 1933a (ld. 72. j.). Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1963. november 15. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/523; Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1967. február 2. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/526.

211 MEIER-GRAEFE 1933a (ld. 72. j.).

212 Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1968. július 31. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/529.

Függelék²¹³

Bernáth Aurél levelezése Julius Meier-Graefével
és Annemarie Meier-Graefével

1.

Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1933. október 30.

Deutsches Literaturarchiv Marbach, 94.190.113/2 (14. kép)

Sehr geehrter Herr Meier-Graefe,

gestatten Sie mir, dass ich Ihnen beiliegend der 2. Nummer der „Ars Hungarica“ zuschicke.²¹⁴ Ich möchte Sie so gern über unsere neuere Kunst, wenigstens auf diese Weise informieren.

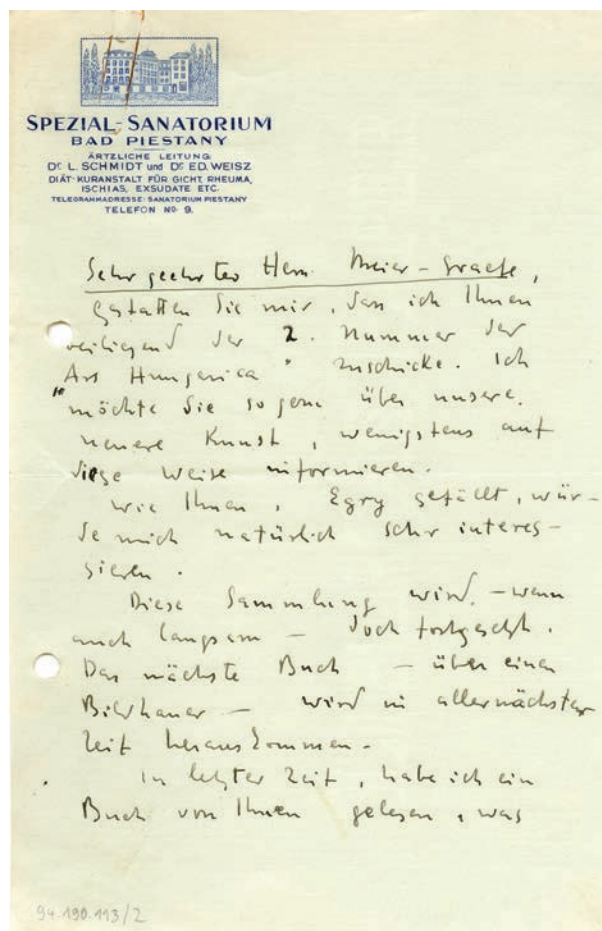
Wie Ihnen, Egrý²¹⁵ gefällt, würde mich natürlich sehr interessieren.

Diese Sammlung wird – wenn auch langsam – doch fortgesetzt. Das nächste Buch – über einen Bildhauer – wird in allernächster Zeit herauskommen.²¹⁶

In letzter Zeit, habe ich ein Buch von Ihnen gelesen, was mir bisher unbekannt war: „der weisse Strasse“.²¹⁷ Bei einem Grundbesitzer, hier in der Nähe – habe ich es vorgefunden. Der Mann ist übrigens ein grosser Verehrer von Ihnen, hat alle Ihre Bücher. Das Buch hat mich sehr interessiert. Das Ganze erwähne ich deswegen weil ich Ihre Aufmerksamkeit auf ein Buch lenken möchte, was thematisch, mit Ihnen, einige Berührungspunkte hat.

Rodion Markovits hat das Buch geschrieben. „Sibirische Garnison“ heisst es. Bei Ullstein, so gegen 1930 erschienen.²¹⁸ Nicht ausgeschlossen ist aber, dass dieses jetzt in Deutschland auf Index gestellt worden ist.²¹⁹ Das Buch ist aus dem Ungarischen übersetzt worden.

Mit besten Grüßen, auch an hochverehrte Frau Gemahlin²²⁰

14. Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1933. október 30.
Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Itsz. 94.190.113/2
Fotó © DLA Marbach

²¹³ A leveleket az eredeti írásmódot megtartva közlöm.

²¹⁴ OLTVÁNYI 1932 (ld. 6. j.). Az *Ars Hungarica* könyvsorozat első kötete: GENTHON 1932a (ld. 15. j.). Az *Ars Hungarica* monográfiásorozatnak 1932 és 1938 között tizenkét kötete jelent meg. A kiadott kortárs művészekkel foglalkozó kötetek a Gresham-kör vonzáskörébe, Bernáth baráti társaságába tartozó alkotókról jelentek meg. Az *Ars Hungarica* sorozathoz ld.: FARKAS 2007 (ld. 29. j.) 24–82; SODICS 2022 (ld. 29. j.).

²¹⁵ Egrý József (1883–1951) festő.

²¹⁶ Bernáth vélhetően itt az előkészületben lévő Medgyessy Ferenc-monográfiára utal, mely végül 1934-ben, a sorozat ötödik köteteként jelent meg. FARKAS 1934 (ld. 25. j.).

²¹⁷ JULIUS MEIER-GRAEFE: *Die weisse Strasse*. Berlin, Klinkhardt & Biermann, 1929. A regény Meier-Graefe *Der Tschainik* (Berlin, Fischer

Verlag, 1918) című művének átdolgozott kiadása.

²¹⁸ MARKOVITS Rodion: *Szibériai garnizon*. Kolozsvár, Lapkiadó Nyomdai Műintézet, 1927. A művet összesen tizennégy nyelvre fordították le. A német kiadás Hatvany Lajos fordításában jelent meg Berlinben, a Propyläen kiadásában. Rodion MARKOVITS: *Sibirische Garnison. Roman unter Kriegsgefangenen*. Berlin, Propyläen, 1930. Meier-Graefe és Markovits könyve egyaránt az első világháború orosz hadifogolytáborok világát dolgozta fel a szerzők saját tapasztalata alapján.

²¹⁹ A könyv nem szerepel az indexre tett kiadványok listáján. URL <https://ausstellungen.deutsche-digitale-bibliothek.de/verbrannte-buecher/items/show/82>, <https://verbrannte-und-verbannte.de> (letöltve 2023. 01. 04.).

²²⁰ Julius Meier-Graefe felesége, Annemarie Meier-Graefe szül. Epstein (1905–1994).

Ihr ergebener
Aurel Bernáth

Piešťany²²¹ 30. X. 1933.

Permanente Postadresse – wie oben

Das Buch geht mit der gleichen Post als Drucksache ab.

2.

Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Budapest, 1933. december 25.

DLA Marbach, 94.190.113/3 (15. kép)

Sehr geehrter Herr Meier-Graefe,

Ihren lieben Brief danke ich herzlichst. Er hat mich in Budapest erreicht. Gott sei's Dank in Pistyan bin ich nicht wegen meinen Gesundheit. Meine Frau ist dort Ärztin und 8 Monate in einem Jahr praktiziert Sie dort.²²²

Die anderen 4 Monaten sind wir meistens auf Reisen, d(as). h(ei)ßt irgend anderswo. Einige Wochen jedes Jahr, manchmal den ganzen Winter durch sind wir in Budapest. Auch heuer bleiben wir zwei Monaten hier. Es ist ein ziemlich kompliziertes Leben, nirgends haben wir eigentlich ein Heim. In Pistyan leben wir in einem Sanatorium, sonst im Hotel. Ein Atelier habe ich allerdings in Pistyan, arbeiten kann ich auch dort am besten.

So viel für Ihre liebe Interesse, was mich betraf.

Es tut mit ausserordentlich leid – Sie, heuer nicht besuchen zu können. Wir fahren bald für 6–7 Wochen nach Sizilien,²²³ die ich noch nicht kenne, so dass also eine Pariser b(e)z(iehungs)w(eise) Riviera-Reise bleibt auch später.

Paris kenne ich einigermassen, war ich dort paarmal.²²⁴ Einen Winter habe ich sogar an der Riviera verbracht, nicht weit von Ihnen: in Antheor bei St. Raphael.²²⁵

15. Bernáth Aurél képeslapja édesanyjának, Bernáth Béláné Roboz Attalának Párizsból, 1930. december 23.

Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 2172/199

Fotó © MTA KIK, Kézirattár

Zu meinen schönsten Tagen zähle ich die Tage, die ich in Paris und dort unten verbracht habe. Leider arbeiten konnte ich dort am wenigsten. Die Landschaft ist mir dort so ungewohnt gewesen.

Ich hoffe dass inzwischen das Buch „Ars Hungarica“ (n.º.2.) zu Ihnen gelangt ist.²²⁶ In zwei Wochen erscheinen wieder zwei neuere Bände: von einem Maler und einer Gobelinweberin.²²⁷ Ich werdesie nach St. Cyr. schicken lassen.

Es ist eine liebe Gedanke, dass Sie mal bereit wären, eine Budapester Reise unternehmen. Die erwähnten Schwierigkeiten liesse sich vielleicht in Form einer Vortragseinladung überbrücken. Ich würde das gern arrangieren.²²⁸ Allerdings hielte ich das Frühjahr dafür angebrachter. Erstens die Reise und die Stadt angenehmer, zweitens bis dahin wird man im alten Museum mit der Neuordnung fertig sein. Auch unser „Luxembourg“ hoffentlich wird neu geordnet sein.²²⁹

221 Piešťany, Pistyan, Pöstyén. Bernáth Aurél felesége, dr. Pártos Alice (1901–1966), orvos, 1927–1938 között a pöstyéni Székesi Sanatorium reumatológusa.

222 Dr. Pártos Alice, ld. előző j.

223 Levele alapján 1934. január 1-jén indultak, majd Bernáth 1934. február 2-án tudósított hazaérkezésükről Fruchter Lajosnak. Ld.: Bernáth Aurél levele Fruchter Lajosnak. Pöstyén, 1934. február 2. In: Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.) 174.

224 Bernáth Déry Tibornak 1927. december közepén Párizsból küldött képeslapot. Ld. Bernáth Aurél Déry Tibornak 1927. december közepe. In: Déry Tibor levelezése 1927–1935. (Déry Archivum, I/B.) Szerk. Botka Ferenc. Budapest, Balassi Kiadó, 2007. 37.

225 Meier-Graefe és felesége, Annemarie Meier-Graefe 1929 őszén a dél-franciaországi Saint-Cyr-sur-Merbe költözött. A kritikus feltehetően ide invitálta meg Bernáthékát. A művész 1930 januárjában küldött

levelet Szilasi Vilmosnak és Szilasi Lilinek Antheorból. Bernáth Aurél levele Szilasi Vilmosnak és Szilasi Lilinek. Antheor Hotel de Genève-Méditerranée, 1930. január 25. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/165. Levelében említi, hogy ezúttal is megfordultak Párizsban. Ld. még: Bernáth Aurél képeslapja Bernáthné Roboz Attalának, Párizs, 1930. december 23. MTA KIK, Kézirattár Ms 2172/199.

226 Ld. 1. levél 214. j.

227 FENYŐ 1934 (ld. 27. j.); TOLNAI 1934 (ld. 27. j.).

228 Meier-Graefe 1934. szeptember 27-én érkezett Budapestre feleségével, ahol két hetet töltöttek. Előadását „Mivel tartozik a művész korának?” címmel a Lipótvárosi Kaszinóban tartotta. Vö. 316. Bár nem ismerjük Meier-Graefe levelét, a „nehézségek” valószínűleg az utazás anyagi vonzatai miatt merültek fel.

229 A Szépművészeti Múzeum Régi Képtára termeinek felújítását és átrendezését Petrovics Elek 1933-ban kezdte meg. Az olasz

Sie fragten mich, ob ich Ihr Roman „der Vater“ kenne.²³⁰ Leider nicht. Ihr liebenswürdiges Versprechen dieses zu mir schicken war mir eine grosse Freude.

Wir fahren von Budapest am 1-sten Januar ab. Meine Post wir[d] mir von Pistyan aus nachgeschickt.

Ich sende Ihnen meine beste Wünsche zum neuen Jahr und grüsse Sie auf herzlichst

Ihr ergebener
Aurél Bernáth

Budapest 25. XII. 1933.

Postadresse
Piešťany (Tschechoslovakei)
Spezial Sanatorium

NB: Ich höre sehr wenig Nachricht aus Deutschland. Purrmann²³¹ schrieb mir unlängst. Nichts erfreuliches. Ich denke, dass meine Wege dort verschnitten sind. Ich dachte schon daran in Paris eine Ausschau zu halten nach eine Ausstellungsmöglichkeit. Weiss ich aber nicht ob es einen Sinn hat, wenn man nicht nach Pariser Rezept malt.

Sie wissen schon vielleicht dass Hartberg sein Geschäft aufgeben musste. Van der Heyde führt es jetzt weiter.²³² Von einer seiner Ausstellung kriegte ich eine Einladungskarte. Werner Scholz war es.²³³ Also ein Maler mit „Weltanschauung“. Ohne diesen Einzelfall Bedeutung zuzumessen, glaube ich, dass Maler u(nd) Schriftsteller mit „Weltanschauung“ werden bald am Stelle sein. Ich sah unlängst eine Katalog einer grossen Verlagsanstalt. Ich traute meinen Augen nicht. Mindestens hundert Neuerscheinungen, laute Helden-geschichte aus den Sagenkreis und „wissenschaftliche Nachforschungen“ aus der Mythologie.

művészetet középpontba állító új állandó kiállítás 1935 júniusában nyitott. Ld. PETROVICS Elek: A Szépművészeti Múzeum képtárainak megújodása. *Pesti Napló*, 85. 1934. szeptember 16. 209. sz. 33. ELEK Artúr: A Szépművészeti Múzeum olasz képeinek új elrendezése. *Magyar Művészet*, 11. 1935. 210–213. SINKÓ 2008 (ld. 58. j.) 41. „Luxemburgunk”: Új Magyar Képtár. A Régi Múcsarnok (Andrássy út 69.) épületében működő, 1928-ban alapított Új Magyar Képtár átalakítását Petrovics már 1934-ben felvetette (Ld. PETROVICS 1934. ld. jelen j. 34.). Elképzeléseit átvéve az Új Magyar Képtárt végül Csánky Dénes helyezte át a Szépművészeti Múzeum épületébe, a modern külföldi festmények és szobrok pedig a Régi Múcsarnokba kerültek. A szóhasználatához ld. még: KLEBELSBERG 2001 (ld. 60. j.) 13.

230 Julius MEIER-GRAEFE: *Der Vater*. Berlin, Fischer Verlag, 1931.

231 Hans Purrmann (1880–1966) német festő.

232 Victor Hartberg berlini műkereskedő 1925-ben nyitotta meg galériáját, a Galerie Victor Hartberget, mely 1933-ig működött. Ekkor az addig a cég alkalmazásában álló Otto von der Heyde

3.

Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. április 2. [gépirat]

DLA Marbach, 94.190.113/4 (16. kép)

Lieber Herr Meier-Graefe,

vor Kurzem bin ich nach Pistyan zurückgekehrt, und fand Ihr Buch „Der Vater“ vor, wofür ich Ihnen nochmals herzlich danke.²³⁴ Das Buch werde ich bald lesen.

Unsere italienische Reise ist glücklich beendet worden.²³⁵ Meine Frau vertrug, leider, schlecht die Autofahrt, so dass es nicht alles goldig war. Und meine Freunde, die uns mitnahmen,²³⁶ hätten grosse Eile, dass wir, – kann man sagen – in Marschtempo in Sicilien herum rannten, was uns nur eine recht moderne Betrachtungsweise zuliess. Cefalu, Palermo, Segesta, Selinunte, Siracusa, Agrigento, Taormina haben wir angeschaut. Während der Rückfahrt noch Viterbo, Orvieto, Siena. Zum Schluss blieben wir eine Woche noch in Firenze, wo ich meinen Kopf endlich zurecht-geschaut hatte.

In Ihrem letzten Briefe ausgesprochene Bereitwilligkeit, einen Budapester Ausflug zu unternehmen, hat mich mit grosser Freude erfüllt.²³⁷ Meine Budapester Freunde und überhaupt die „zuständiger Kreise“ begrüssen Ihren Entschluss aufs freudigste.²³⁸ Ich habe auch einige Schritte unternommen um die Sache finanziell zu lösen. Ich sprach mit Herrn Petrovich /Direktor des Museums/²³⁹ der mir versprochen hat den grössten Teil der nötigen Summe zusammenzubringen. Einige meiner Freunde /Sammler/ werden auch beisteuern. Lieber Herr Meier-Graefe wir sind aber entsetzlich arm und bitte ich Sie schon jetzt, von uns keine Einladung amerikanischer Art

(1882–1976) vette át a galéria vezetését. A Galerie Hartberg adott helyet Bernáth 1931-ben rendezett gyűjteményes kiállításának Berlinben. Ld. *Ausstellung Aurel Bernáth 1931* (ld. 10. j.). A kiállítás után jelent meg Meier-Graefe első szövege Bernáthról a *Frankfurter Zeitung*-ban: MEIER-GRAEFE 1931a (ld. 12. j.).

233 Werner Scholz (1898–1982) német-osztrák festő. 1933. november 19-én a Galerie von der Heyde Werner Scholz kiállításával nyitotta meg kapuit. Scholz 1932-ben a Galerie Hartbergben is kiállított.

234 MEIER-GRAEFE 1931b (ld. 230. j.).

235 Ld. 2. levél 223. j.

236 Szilasi Vilmos (1889–1966) filozófus és felesége, Szilasi Lili szül. Rosenberg Lili (?–1973).

237 Ld. 2. levél 228. j.

238 Bernáth valószínűleg itt a Gresham-asztaltársaság körébe tartozó művészekre, gyűjtőkre, teoretikusokra utal.

239 Petrovics Elek (1873–1945), 1914-től 1935-ös lemondatásáig a Szépművészeti Múzeum igazgatója.

16. Júnó temploma Agrigentóban. Bernáth Aurél képeslapja édesanyjának, Bernáth Béláné Roboz Attalának, Agrigento, 1934. január 15.
Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 2172/209
Fotó © MTA KIK, Kézirattár

zu erwarten. Bei uns geht es heutzutage – leider – um Heller, dermassen, dass Sie sich keinen Begriff davon machen können. Ich schreibe es Ihnen schon heute, womit wir im besten Falle rechnen können: also

Fahrkarte II. Kl. Toulon – Budapest und Retour mit Schlafwagen.

Eine Woche volle Verpflegung in einem Budapester Hotel I. Ranges, und höchstens ein oder zwei Hundert Pengö.

Ich bitte nochmals um Entschuldigung überhaupt dieses Angebot gestellt zu haben, aber ich kenne leider zu gut unsere Verhältnisse.

Jetzt müsste ich natürlich fragen, ob Sie, lieber Herr Meier-Graefe unter diesen Bedingungen überhaupt die Reise antreten würden.

Ich betone nochmals, dass das Geld noch nicht beisammen ist. Es hängt hauptsächlich von Herrn Petrovich ab. Wie ich vermute, möchte er die Sache so lange hinausschieben, bis er mit der Museumsneuordnung fertig wird.²⁴⁰

Es würde mich riesig freuen Sie in Budapest begrüßen zu können, hoffentlich werden die Götter meinem schönen Plan keinen bösen Streich spielen.

Ich habe auch im Stillen einen Hintergedanken anlässlich Ihres Budapester Besuches. Dies in paar Worten wiederzugeben will ich hiermit versuchen.

Aus Ihrer schönen Entwicklungsgeschichte,²⁴¹ wie aus unserer – leider nur zu kurzen – persönlichen Unterhaltung²⁴² konnte ich ein kleinen Einblick erhalten, wie Sie einige ungarische Maler beurteilen. Ich meine: Munkácsy, Székely, Szinyei, Paál, Rippl-Rónai.²⁴³ Diese Ihre Urteile schätze ich umso höher, da die deutsche Kunstästhetik im Allgemeinen, – nach Ihren [ihren] stark schowinistisch redigierten Büchern zu urteilen, – sich kaum die Mühe nahm für uns sich zu interessieren, die Bilder an Ort und die Stelle zu studieren, geschweige, ein annähernd richtiges Urteil zu fällen. Ich weiss, dass bei uns eine gewisse Animosität gegen diesen deutschen Autoren besteht, was zuletzt, anlässlich Hamanns Kunstgeschichte,²⁴⁴ schon ziemlich starke Formen angenommen hat /wütige Zeitungsartikel, Reden, usw./²⁴⁵ Das ist umso bedauernswerter, da die deutschen Kunstbücher bei uns, aus alter Tradition sehr heimisch sind, mehr sogar, wir sind darauf gewissermaßen angewiesen. Nicht nur, weil die Kunstwissenschaft eine eminent deutsche ist, sondern auch der Sprache-

240 Bernáth 1934. szeptember 8-án írta Fruchter Lajosnak, hogy sikerült összegyűjteni a pénzt Meier-Graefe utazására. Ld.: Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.) 182. Ld. még 2. levél 228. j.

241 MEIER-GRAEFE 1904, 1914/1915, 1920/1924 (ld. 40. j.).

242 Meier-Graefe és Bernáth a művész berlini kiállításán találkoztak személyesen. Ld. *Ausstellung Aurel Bernáth* 1931 (ld. 10. j.), valamint: Bernáth Aurél levele Fruchter Lajosnak, Berlin, 1931. november 12. In: Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.) 64.

243 Munkácsy Mihály (1844–1900) festő; Székely Bertalan (1835–1910)

festő; Szinyei Merse Pál (1845–1920) festő; Paál László (1846–1879) festő; Rippl-Rónai József (1861–1927) festő. Meier-Graefe az alkotókról az *Entwicklungsgeschichte*-ben (MEIER-GRAEFE 1904, 1914/1915, 1920/1924 [ld. 40. j.]) megfogalmazott véleményéhez ld. 314. 40–41. j.

244 Richard Hamann (1879–1961) német művészettörténész. Összefoglaló művészettörténeti munkája 1933-ban jelent meg. HAMANN [1932] 1933 (ld. 35. j.).

245 Vö. 313. 35. j.

wegen, welche wir von allen anderen ausländischen Sprachen doch am besten beherrschen.

Ich will diesmal lieber Beispiele unterlassen, Sie kennen diese Literatur besser wie ich und ich glaube, dass Sie mir ohne weiteres darin Recht geben werden, dass diese Bücher mit starker deutsche-Brille geschrieben worden.

Ich kenne die Anekdote über die deutschen Kunstgeschichte-Bücher, wonach jedes Land nur über diejenigen Teile der Werke zufrieden ist, welche das Nachbarland behandelt. Diese Anekdote zeigt mir aber, dass die Einseitigkeit dieser Bücher schon auch anderswo beanständet worden ist. Dieser Umstand schmerzt ein Land desto mehr, je kleiner es ist, weil es dann doppelt so eifersüchtig auf die Kulturwerte ist, welche sie hervorzubringen fähig war.

Dieses Ihnen zu schreiben ist mir umso leichter, da ich Ihre Entwicklungsgeschichte kenne,²⁴⁶ welche mit einer beispiellosen Objektivität, bar von jedem patriotischen Sentimentalismus geschrieben worden ist.

Nun also auf die Sache zu kommen, es schmerzt uns manchmal, diese unsere paar gute Maler von den täglich sich mehrenden Autoren misshandelt zu sehen und es wäre vielleicht für jemand eine würdige Aufgabe hier eine Korrektur vorzunehmen.

Es drängt sich einem unwillkürlich der Gedanke auf, dass diese Bücher so entstehen, dass man hundert Kunstgeschichten liest, sammelt Photographien und schreibt eine Kunstgeschichte No. 101. Ausser Ihnen kenne ich keinen Historiker, der sich der Mühe unterzogen hätte nach Budapest zu kommen um die Sache an Ort und Stelle zu überprüfen²⁴⁷ /wenn nicht, wie Hildebrand[t] es tat,²⁴⁸ erst nach dem Erscheinen seines

Werkes/. Und solange werden auch diese zukünftigen Autoren immer wieder verfahren, lesen die alten Bücher und übernehmen und variieren sie weiter fertige, meistens falsche Werturteile, solange sie nicht ein Handbuch, ein Handbüchlein eines Besseren belehrt.

Von diesen Handbüchlein ist die Rede, lieber Herr Meier-Graefe. Hätten Sie nicht Lust dieses zu schreiben?

Ich bin der Meinung, wenn Sie über unser Thema, in der Form dieses Handbüchleins einen Vortrag halten möchten, diese Autoren in Zukunft sicher nicht ver säumen würden, den Inhalt dessen, in ihren späteren Werken zu verwerten.

Ich würde dagegen kein Wort erheben, wenn jemand vom Entwicklungsgeschichtlichen-Gesichtspunkte, Munkácsy, Székely und Szinyei als zweitrangig beurteilt und zur Tagesordnung übergeht. Aber man kann schwer seine Ruhe bewahren, wenn Genannte, gegen zehnrangige deutsche Maler direkte ausgespielt werden, wie es in einem solchen Handbuch tatsächlich der Fall ist. /Momentan fällt mir der Name des Autors nicht ein/. Mir könnte jemand schwer klarmachen, warum Lucas Cranach wichtiger ist als Sebastiano del Piombo, Olivier, als Szinyei, Schmitt-Rottluff als Bonnard, Molzahn, als Rippl-Rónai. /Hiermit sei Hamanns Buch gemeint, wo diese Namen, samt Piombo! nicht einmal erwähnt sind.²⁴⁹ /Und dies ist nur eine kleine Stichprobe/. Bonnard habe ich absichtlich aufgezählt um zu zeigen, dass man gelegentlich nicht nur mit uns so verfährt. /Mit Piombo ist die Sache ein ungeheurer Lapsus, in Einem komisch. Steht glaube ich einzig da./

Sie haben schon, lieber Herr Meier-Graefe in Ihrem Leben einige Bilder ins richtige Licht zu stellen, einige tiefwurzelnde falsche Ansichten zu stürzen vermocht.

246 MEIER-GRAEFE 1904, 1914/1915, 1920/1924 (ld. 40. j.).

247 Meier-Graefe 1910 novemberében utazott először Budapestre a manheimi Kunsthalle igazgatója, Fritz Wichert kívánságára, hogy véleményezze Nemes Marcell gyűjteményét. 1913. január 12-én *Marées és a modern művészeti törekvések* címmel az Ernst Múzeumban tartott előadást. 1914-ben szintén Budapesten járt, ekkor megtekintette az Ernst Múzeumban rendezett Munkácsy-kiállítást. *Munkácsy Mihály jubiláris kiállítása 1914* (ld. 47. j.). Útjáról ld. MEIER-GRAEFE 1914 (ld. 47. j.). 1916-ban ismét Budapestre utazott, ekkor a hadifogságban szerzett tapasztalatairól tartott előadást a Zeneakadémián. Ld. *Meier-Graefe előadása 1916* (ld. 47. j.). 1934-ben úgy nyilatkozott, hogy tizenkét évvel ezelőtt is járt Budapesten. Ld. *Pesti Napló* 1934 (ld. 47. j.). Vö. 314. 45–47. j.

248 Hans Hildebrandt (1878–1957) német művészettörténész. Említett műve: *Die Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts*. Wildpark–Potsdam, Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1931. A magyar művészekről ld.: HILDEBRANDT 1931 (ld. jelen j.) 262, 268–269, 281, 284, 297, 304, 312, 375, 399, 401–403, 407, 421, 432, 440, 449, 451. 1932 áprilisában, az Új Művészek Egyesületének (UME) meghívására

érkezett Budapestre. Előadást tartott *Kunstströmungen nach dem Kriege* [Művészeti irányok a háború után] címmel, majd a Magyar Tudományos Akadémián *Kunstlage in Deutschland* [A művészet helyzete Németországban] című értekezését olvasta fel. Látogatásáról bőségesen beszámolt a korabeli sajtó. Ld. YBL Ervin: Hildebrandt professzor a magyar és német művészetről. *Budapesti Hirlap*, 52. 1932. április 12. 79. sz. 8; N. n.: Hildebrand tanár előadása a Magyar Tudományos Akadémián. *Nemzeti Ujság*, 14. 1932. április 12. 79. sz. 12; N. n.: Irodalmi élet. *Literatura*, 7. 1932. 510; N. n.: Irodalmi élet. *Literatura*, 7. 1932. 631; N. n.: A „Neue Sachlichkeit”-ről beszél Budapesten egyik apostola, Hildebrandt professzor. *Pesti Napló*, 83. 1932. április 10. 78. sz. 23. Művét hosszabban recenziálta: RABINOVSKY Máriusz: A tizenkilencedik és huszadik század művészete. *Magyar Művészet*, 8. 1932. 59–61.

249 Lucas Cranach (1472–1553) német festő; Sebastiano del Piombo (1485–1547) itáliai festő; Friedrich von Olivier (1791–1859) német festő; Karl Schmidt-Rottluff (1884–1976) német festő; Pierre Bonnard (1867–1947) francia festő; Johannes Molzahn (1892–1965) német festő. HAMANN [1932] 1933 (ld. 35. j.) 471–472, 476, 557, 767, 874–875, 877, 879, 880. Vö. 313. 35. j.

Und wenn ich an Ihre schönen Reisebücher denke,²⁵⁰ glaube ich sicher, dass Sie diese Art von Abenteuerlust in sich haben. Wäre diese Aufgabe Ihrer Vergangenheit vielleicht unwürdig? Es ist möglich. Auch meine Augen können leider diese schowäne Brille anhaben, ohne es tragen zu wollen und können von mir, gewisse Sachen wichtiger erscheinen lassen, wie sie es faktisch sind. Ich will auch hiermit nochmals betonen, dass diese ganze Proposition für sich keine grössere Wichtigkeit beansprucht, wie eine plötzliche Eingebung es verdient.

Ich sprach von diesen fünf verstorbenen Malern. Seit Sie in Budapest waren ist viel geschehen um den Nachlass dieser. Das Museum wurde mit Bildern dieser Maler sehr bereichert, einige Privatsammlungen entstanden, wo eben diejenige Arbeiten zusammengetragen wurden, die eben aus diser Standpunkt zu Wort kommen sollten.²⁵¹ Bei Munkácsy und Székely wussten Sie in Ihrer Entwicklungsgeschichte sehr klug die Grenze zu ziehen zwischen der Offiziösen – und Malerischen an Werke dieser Künstler.²⁵² Also von dieser „malerischen“ – ich fand kein besseres Wort für gute Bilder – Seite ist bei dieser Beiden einige Entdeckungen gemacht worden. Die, würden sicherlich das Bild, welches Sie schon ohnehin von Ihnen schätzen lernten, noch mehr erweitern.

Ich weiss natürlich zu gut, wie schrecklich es ist einen Maler so in zwei Teile zu operieren: in einen „offiziösen“ und einen „malerischen.“ Gewiss, liegt darin auch eine Art von Fälschung vor. Munkácsy, die grosse theatrale Schau abzusprechen und die nicht beachtete Skizzen hervorzuheben ist chirurgische Arbeit. Aber, glaube ich, eben darin liegt eine grosse Chance für Anschaulichkeit der Prinzipien und für edukative Wirkung. Besonders unserem Lande würde diesbezüglich Ihr Buch von grossen Nutzen sein und enorm viel bedeuten.

Für Paál und Szinyei sind seitdem im Museum eigene Säle eingeräumt worden²⁵³ und mit vielen Bildern ergänzt.

Rippl-Rónai, der vor 6 Jahren gestorben ist, dürfte für Sie eine Überraschung sein.

Aber ich will mit dieser Art von Ausführungen Sie länger nicht ermüden, dass es ja nicht wie ein naiver Überredungsschwall aussieht. Unlängst hatte ich wieder Ihr Buch „Die grossen Engländer“ in der Hand gehabt.²⁵⁴ Dort dachte ich daran, wie wertvoll für uns etwas ähnliches, – wenn auch Bescheideneres – sein könnte. /Man schreibt nicht unbestraft./

Jetzt schliesse ich meinen Brief mit der Bitte für das lange Aufhalten, mit mir eine gefällige Nachsicht üben zu wollen. Ich bilde mir ein, lieber Herr Meier-Graefe, dass in St. Cyram herrlichen Meer auf solche christliche Tugenden eher zu rechnen ist.²⁵⁵

Ihr neues Buch: „Neben der Kunst“ habe ich vor Kurzem gelesen. Köstliche Sachen. Geistreich und frisch geschrieben, verleugnet absolut Ihren letzten Brief, wo Sie über Jahreszahlen klagten. Das muss ein Irrtum sein. Der „Kannenguss“ mit modernen Susanna im Bad – /e/ Wasserburg, der „Beisitzer“, nun und Olaf fand ich besonders reizend.²⁵⁶

Bitte empfehlen Sie mich Ihr hochverehrten Frau Gemahlin und seien Sie vielmals gegrüsst

von Ihren ergebenen:
Aurel Bernáth

NB. Unlängst liess ich Ihnen zwei Ars Hungarica zuschicken,²⁵⁷ auch Genthon's Buch über „die alte ungarische Malerei.“²⁵⁸ Haben Sie diese erhalten?

250 MEIER-GRAEFE 1910 (Ild. 38. j.). Vö. 313–314, illetve kiemelten: BERNÁTH 1967 (Ild. 124. j.) 182–187.

251 SINKÓ 2008 (Ild. 58. j.) 40. Az új akvizíciókról a kortárs sajtó mellett a Szépművészeti Múzeum Évkönyvei is rendszeresen beszámoltak. Az Országos Szépművészeti Múzeum Évkönyvei, 1–8. Szerk. PETROVICS Elek. Budapest, 1918–1936. Bernáth itt valószínűleg kiemelten Herzog Mór Lipót, Wolfner Gyula és Hatvany Lajos kollekciójára gondol. Vö. 316. 61. j.

252 Munkácsy és Székely műveinek értékelésekor Meier-Graefe többre tartotta a szerinte ösztönösebb, közvetlenebb, elnagyolt formákból építkező vázlatokat, mint a befejezett kompozíciókat. Ld. többek között MEIER-GRAEFE 1920 (Ild. 40. j.) 307–310, 326–328.

253 SINKÓ 2008 (Ild. 58. j.) 40. A Szépművészeti Múzeum 1920–1923-ban. Az Országos Szépművészeti Múzeum Évkönyvei, 3. 1924. 118–120.

254 MEIER-GRAEFE 1908 (Ild. 54. j.).

255 Ld. 2. levél 225. j.

256 JULIUS MEIER-GRAEFE: *Geschichten neben der Kunst*. Berlin, Fischer, 1933. A kiadvány tizenhat elbeszélést tartalmaz, melyeket Meier-Graefe 1928 és 1933 között írt. A hivatkozott fejezetek: Der Kannenguß, Der Beisitzer, Olaf im Venusberg oder das Gesetz der Plastik.

257 FENYŐ 1933 (Ild. 27. j.); TOLNAI 1934 (Ild. 27. j.).

258 GENTHON 1932c (Ild. 25. j.). Vö. 312. 25. j.

4.

Julius Meier-Graefe levélfogalmazványa Bernáth Aurélnak, Saint-Cyr-sur-Mer, 1934. április 8. [gépirat]
DLA Marbach, 94.190.49 (17. kép)

St. Cyr 8.4.34

Lieber Herr Bernáth, Schönen Dank für Ihren Brief. Der Plan reizt mich sehr. Ich reise ungern [Ungarn] ohne meine Frau,²⁵⁹ aber diese Zutat braucht die Rechnung nicht zu verteuern. Wir haben einen Ford. Die Reise mit Schlafwagen für eine Person kostet nach unserer Erfahrung nicht weniger als die Fahrt im Auto für zwei. Wir sind sparsame Leute. Kurz, die finanzielle Seite würde ich, wenn sie wie vorgeschlagen zusammenkommt, akzeptieren. Statt des teuren Hotels nehmen wir uns ein paar möblierte Zimmer, können dann auch etwas länger bleiben, was bei Ihrem Projekt, wohl im Interesse der Arbeit läge.²⁶⁰

Gern will ich etwas über ungarische Kunst schreiben. Die Form hängt von dem, was ich sehen werde, ab. Kein Handbuch, von dem man immer ein mehr oder weniger vollständiges Namenregister erwartet. Die Vollständigkeit kann immer nur im Gedanken liegen; also das, was im übernationalen Sinne mir wesentlich erscheint. Die Älteren Szekely, Paal, Munkacsy (mit chirurgischem Eingriff) Scinyei (sic!) geben etwa eine Richtschnur.²⁶¹ Bin neugierig, welchen Eindruck Scinyei ergibt. Ich fand den Menschen ungemein sympathisch, den Künstler ein wenig überschätzt.²⁶² Sollte R. Ronai wirklich über das geschmackvoll Dekorative hinausgehen?²⁶³ Tant mieux! Sehr interessiert mich ein Maler, der Ihren Namen trägt, und es wäre für mich eine grosse Freude, fände ich mehr Leute dieses Kalibers. Das scheint ja nun, möchte ich glauben, der Fall. Am meisten von den vier gesandten Büchern sagt mir Szőnyi,²⁶⁴ namentlich die Bilder von 1928 an. Natürlich kann man nach den Abbildungen nur

17. Annemarie Meier-Graefe, 1931
Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Itsz. B 1996 D
Fotó © DLA Marbach

vermuten, und deshalb mögen auch die drei anderen interessant sein. Ferenczy Noemi²⁶⁵ scheint nach den Abb(ildungen) reizvolles Kunstgewerbe. Das von Ihnen erwähnte Buch über alte ungarische Kunst habe ich leider nicht erhalten.²⁶⁶ Ich verspreche mir sehr viel Ihrem Museum, das mir schon damals sehr imponiert hat.²⁶⁷ Es könnte wohl ein kleines Buch über das Budapester Kunstleben zustande kommen. Aber, mein Lieber, kein Vortrag über dieses Thema, wäre indiskret. Ausserdem muss ich doch erst sehen und die erlebten Dinge sich setzen lassen. Das geht nicht so fix. Über ein anderes Thema werden wir uns leicht einigen.²⁶⁸

Was Sie über die landläufige Suffisance [Süffisance] der Kunsthistoriker sagen, trifft nicht nur auf deutsche Esel wie Hamann zu.²⁶⁹ Die Scheuklappen der Franzosen sind noch enger [enger]. Elie Faure zitiert in seiner international gewollten Kunstgeschichte für Deutschland Menzel und den lausigen Bildhauer Hötger, den Sie vielleicht nicht dem Namen nach kennen.²⁷⁰ Jetzt im

259 Meier-Graefe feleségével, Annemarie Meier-Graefével utazott Budapestre. A levél további részéből úgy tűnik, az eredeti elképzelés is ez lehetett – a „nélkül” (= „ohne”) valószínűleg elírás.

260 Ld. 3. levél.

261 Vö. 3. levél 243. j., 314. 40–41. j.

262 Meier-Graefe 1914-es budapesti utazása során találkozott Szinyeivel, látogatásáról a *Frankfurter Zeitung*-ban közölt beszámolót. Ld. MEIER-GRAEFE 1914 (ld. 47. j.), illetve 314. 45–47. j.

263 „Dekorative”. Vö. MEIER-GRAEFE 1904 (ld. 40. j.) 391, 396; MEIER-GRAEFE 1924 (ld. 31. j.) 545. A festői (Malerische) és a dekoratív (Dekorative) jelentették a két pólust Meier-Graefe művészeti elméletében. Összefoglalóan ld. Kenworth MOFFETT: *Meier-Graefe as Art Critic*. München, Prestel, 1973. 22–29, 57. Hans BELTING 1987 (ld. 49. j.) 727–758.

264 Szőnyi István (1894–1960) festő. A korábbiakban küldött négy

könyv: GENTHON 1932a (ld. 15. j.), OLTVÁNYI-ÁRTINGER 1932 (ld. 26. j.), FENYŐ 1934 (ld. 27. j.), TOLNAI 1934 (ld. 27. j.).

265 Ferenczy Noémi (1890–1957) gobelinművész.

266 GENTHON 1932c (ld. 25. j.). Ld. 3. levél 258. j. Vö. 312. 25. j.

267 Szépművészeti Múzeum, Budapest. Meier-Graefe korábbi budapesti útjai alkalmával is ellátogatott a Szépművészeti Múzeumba. (Vö. 314. 45–47. j.)

268 Ld. 2. levél 228. j., 3. levél.

269 Richard Hamann, ld. 313. 35. j., 3. levél 244. j.

270 Jacques Élie Faure (1873–1937) francia orvos, művészettörténész, esszéista, Adolph Menzel (1815–1905) német festő, Bernhard Hoetger (1874–1949) német szobrász, festő. ÉLIE FAURE: *Histoire de l'art, IV. L'Art moderne*. Paris, G. Crès, 1921. Hoetgerhez ld. uo. 467., Menzelhez uo. 468.

Zeitalter des Fascismus wird diese Autarkie natürlich immer ärger. Ob ich für eine Arbeit über ungarische Kunst einen deutschen Verleger finde, steht keineswegs fest.²⁷¹ Cura posterior.

Schreiben Sie mir, wenn sich die Terminfrage klärt. Es wird vermutlich erst Herbst bei Ihnen werden, da es zum Frühling wohl schon zu spät sein wird. Herbst geht. Den Winter muss ich meiner Gesundheit wegen unbedingt vermeiden. Am liebsten Frühherbst.

Wenn Sie Herrn Petrowich sehen, bitte schöne Grüsse.

Schade, dass Ihnen in Italien Piero della Francesca²⁷² und Ravenna entgangen sind.

Herzlich Ihr

5. Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1934. június 14. [gépirat]

DLA Marbach, 94.190.113/1 (18. kép)

Piastany, 14.VI.14. [1934]

Lieber Herr Meier-Graefe,

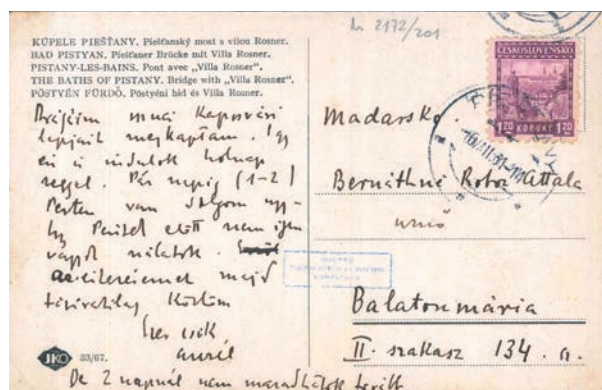
Schönen Dank für Ihren Brief. Es war mir eine grosse Freude, dass Sie die Idee eines Buches über die ungarische Kunst so verständnisvoll aufgenommen haben.²⁷³

Ich brauche Sie wohl – glaube ich – nicht nochmals zu versichern, dass das Buch – gleichwie und in welcher Form es geschrieben wird – für uns das wertvollste sein wird.

Die Vorbedingungen zu Ihrer Reise sind arrangiert. Sie erwählten den Frühherbst, wo Sie kommen möchten. Das würde also bedeuten ca. 15–20 Sept(ember) als Abfahrtszeit aus St. Cyr.²⁷⁴ Ich bitte Sie, mir Genaueres über dieses Datum rechtzeitig mitzuteilen.

Btrefs [Betreffs] Ihrer Unterkunft in Budapest, hoffe ich noch behilflich zu sein.²⁷⁵

Was Ihr Vortragsthema betrifft, möchte ich mich zuerst mit Herrn Petrovics in Verbindung setzen, da bei dieser ganzen Angelegenheit er der major domus ist.²⁷⁶

18. Pöstyén. Bernáth Aurél képeslapja édesanyjának, Bernáth Béláné Roboz Attalának, Pöstyén, 1931. július 6.
Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 2172/201
Fotó © MTA KIK, Kézirattár

Übrigens, Herr Petrovics, den ich vor Kurzem traf, dankt für Ihren freundlichen Gruss und erwidert denselben herzlichst.

Ich liess Ihnen unlängst die V. Nummer der Ars Hungarica zuschicken über den Bildhauer Medgyessy.²⁷⁷ Hoffentlich haben Sie es erhalten.

Mit besten Grüssen, Ihr ergebener:
Aurel Bernáth

271 Meier-Graefe Budapestról való távozása után arról tudósított Bernáthnak, hogy már írt levelet a könyv ügyében egy német kiadónak. Ld. Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.) 185.

272 Piero della Francesca (1415 k.–1492) itáliai festő.

273 Ld. 3–4. levél.

274 Ld. 2. levél 225. j.

275 Míg Annemarie Meier-Graefe később úgy emlékezett, hogy a

Hotel Bristolban szálltak meg budapesti útjuk alatt (ld. 11. levél), Bernáth Szabó Lőrincsel folytatott levelezéséből úgy tűnik, hogy Meier-Graefét és feleségét végül a költő közbenjárására Ernst Lajos látta vendégül. Ld. HORÁNYI (ld. 23. j.) 101. A lakáskeresésről ld. még: Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.) 184, illetve vö. 312. 23. j.

276 Petrovics Elek, ld. 3. levél 239. j. Ld. még: 2. levél 229. j., 3–4. levél.

277 Medgyessy Ferenc (1881–1958) szobrász. FARKAS 1934 (ld. 27. j.). Ld. még 1. levél.

P. S. Ihre Bedenken bezüglich des Verlegens Ihres Buches kann ich nicht teilen.²⁷⁸ Ich denke, sollte die Angelegenheit in Stocken geraten, so dürfte das ung(arische) Kultusministerium nicht nur bei der deutschen sondern auch bei französischen u(nd) englischen Ausgabe behilflich sein.

Die oberen Zeilen sind eigentlich nur meine private Meinung. –

6.

Bernáth Aurél levele Medgyessy Ferencnek, d. n. – másolatban Julius Meier-Graefe levele Bernáth Aurélnak, St.-Cyr-sur-Mer, 1934. június 17. [gépirat] Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond 25/107.²⁷⁹

Másolat

St. Cyr s. Mer 17.VI.34.

Lieber Herr Bernáth, soeben Ihr Brief vom 14. Jawohl die Abfahrt zwischen 15–20. Sept(ember) würde uns sehr gut passen. Ich bekomme also noch die Vorschläge für das Thema des Vortrags.²⁸⁰

Das Heft über Medgyessy hat mich überrascht.²⁸¹ Es ist ein wahrer Skandal, dass ich von diesem Bildhauer bisher keine Ahnung hatte. Er ist wirklich ein Bildhauer, er denkt plastisch und verliert sich nicht ins Epigonentum. Da wo man seine Wollen zu spüren glaubt, wird die Beziehung zu den Vorbildern nie zudringlich. Ich freue mich wirklich auf die Reise. Es ist etwas bei Ihnen los, das sich lohnt. Wenn man den Abbildungen glauben darf – immer ein kleiner Vorbehalt, der allerdings bei Plastiken geringfügiger ist als bei Gemälden – scheint mir hier eine Potenz vorzuliegen, wie ich sie seit Maillol und Lehmbruck²⁸² nicht gesehen habe, vielleicht etwas primitiver, aber das tut nichts. Der Kern ist ausgezeichnet.

Herzlich, Ihr J. Meier-Graefe.

²⁷⁸ Ld. 4. levél.

²⁷⁹ A levélből részletet közöl magyarul: László Gyula: *Medgyessy Ferenc. A kortársak Medgyessyről. Medgyessy Ferenc leveleiből.* Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1981. 130; Sz. KÜRTI Katalin: *Medgyessy Ferenc és Debrecen.* Debrecen, Debrecen Megyei Városi V. B. Művelődésügyi Osztálya, 1981. 77–78.

²⁸⁰ Ld. 5. levél.

²⁸¹ Medgyessy Ferenc, ld. 5. levél 278. j. FARKAS 1934 (ld. 27. j.). Ld. még 1. levél.

²⁸² Aristide Maillol (1861–1944) francia szobrász, Wilhelm Lehmbruck (1881–1919) német szobrász.

Kedves Feri bá,
remélem a multkor küldött fotográfiádat szerencsén megkaptad.

Bizonyára érdekelnek a fenti sorok, amiket ma kaptam Meier Graefetől. Arra a részre, amik szorosan nem Rád vonatkoznak, kérem szíves discretiodat.

Sokszor ölel, k(edves) feleségednek²⁸³ kézcsókom
Bernáth

7.

Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének és Annamarie Meier-Graefének, Budapest, 1935. január 12. DLA Marbach, 94.190.405/2 (19. kép)

Budapest 12. I. 1935.

II. Vérmező út 6.

Liebe gnädige Frau, Lieber Herr Herr Meier Graefe,

hoffentlich haben Sie meine Neujahrskarte bekommen. Lange seit ist es schon her, dass ich geschrieben habe. – Ich war mit einem dummen Memorandum beschäftigt, den ich wochenlang konzipiert habe. Über unsere Provinzmuseen, über Umorganisierung dieser Schweines-tälle müsste ich etwas schreiben. Da mir das Schreiben sehr ungewohnt ist, brauchte ich enorm viel Zeit, bis ich was zustande bringen konnte.²⁸⁴

Also, bitte, es war keine Vernachlässigung, sondern eine zeitweilige Verblödung meiner. Den Brief der gnädiger Frau, habe ich restlos entziffert. Ich hätte Metteur sein können, oder Postträger, da meine Frau auch eine Schrift hat, ... viel schlimmer noch wie die der gnädige Frau. Ich pflege immer zu sagen von einer Brief meiner Frau, dass ich über dessen Inhalt immer nur eine „allgemeine Eindruck“ habe.

Wir sind also schon seit 2 Monaten in Budapest und geht uns gottseisdank ganz gut – gesundheitlich mindestens. Meine Frau hat Ihre Institut aufgemacht.²⁸⁵

²⁸³ Medgyessy Ferencné szül. Maria Alekszandrovna Djakonova (1902–1976).

²⁸⁴ BERNÁTH Aurél: Életrevaló vidéki múzeumokat! *Pesti Napló*, 86. 1935. január 13. 16. sz. 38. Bernáth írásában a magyar művészeti színtér decentralizálásáért, a vidéki múzeumok szakmai alapú átszervezéséért szólalt fel. A művész cikkére válaszul: GÖNCZI Ferenc: A vidéki múzeumok. *Pesti Napló*, 86. 1935. február 2. 28. sz. 34.

²⁸⁵ Dr. Pártos Alice, ld. 2. levél 221. j. A budapesti Pajor Szanatórium és Vízgyógyintézet reumatológiai osztályán 1934 novemberétől rendelt.

19. Bernáth Aurélné dr. Pártos Alice, Pöstyén, 1920-as évek második fele
Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 2152/221
Fotó © MTA KIK, Kézirattár

„Es geht“ gut kann ich nicht recht schreiben, aber „es trippelt“ langsam. Aber wir haben Hoffnung. Muss sie sich furchtbar viel strapazen [strapazieren], – leider. – Ich habe 3 Bilder in Arbeit = Frauenfiguren. Schlimm ist es, dass die Tage so kurz sind. Jetzt fängt es an bei uns Winter zu werden, mit Schnee und Kälte – ich hätte Lust zu Schlittschuh laufen.

In künstlerischen Haine ist es nichts viel Neues bei uns. Unser Csók (Blitzschlag)²⁸⁶ hat jetzt eine grosse Ausstellung im sämtlichen Räumen der Ernst Museum. Es ist eine Jubileum Ausstellung.²⁸⁷ Er ist jetzt 70 Jahre alt geworden. Schade, dass Sie es nicht sehen, hätten sie doch eine viel bessere Meinung von ihm. Die Bilder, die wir draussen bei ihm sahen, waren alle von seinen letzten Periode, die tatsächlich zu nichts taugt.²⁸⁸

Vor Csók, war auch die Nachlass Ausstellung von Derkovits²⁸⁹ (siehe *Ars Hungarica*)²⁹⁰ im Ernst Museum. Ich nehme an, dass einzige Bilder Ihnen sehr zugesagt hätten. Schade, dass September etwas zu früh war.²⁹¹

In Holland haben wir eine Gruppenausstellung jetzt.²⁹² Meine Freunde, die Sie kennen lernten. Ich höre aber, dass die Ausstellung nicht gefällt. Die Holländer wollen was Markanteres, wie man im Kritik liest. Etwas derbere Kost. No – die Magen, die ich dort kennen lern- te, traue ich alles zu.

Rembrandt²⁹³ bleibt mir eine ewige Rätsel. Wie er aus dieser Land entspringen konnte! Wie gut ein Potter²⁹⁴ zu ihm passt – so unnatürlich ist er hier. Ich glaube die verstehen ihn noch heute nicht. Wo ich in Amsterdam war, hörte ich von jedem die Frage „haben Sie schon Jan Steen²⁹⁵ gesehen?“

Petrovics²⁹⁶ war schwer krank gewesen. Er hatte Rotlauf bekommen, lag mit hohen Fieber wochenlang. Jetzt ist es schon ausser Gefahr. So ist natürlich das Museum, d(as) h(ei)ßt die alte Galerie noch immer zu.²⁹⁷

286 Csók István (1865–1961) festő. A „villámcsapás“ kifejezés talán Csók a harmincas években kedvelt témájára, a viharos balatoni tájképekre utal, melyekből Meier-Graefe is láthatott párat Budapesten.

287 Csók István jubilaris kiállítása. Budapest, Ernst Múzeum, 1935. január.

288 Vö. Tagebuch Julius Meier-Graefe, 4. Oktober 1934. DLA Marbach, 94.190.44.

289 Derkovits Gyula (1894–1934) festő. *Derkovits Gyula gyűjteményes kiállítása* 1934 (ld. 30. j.).

290 OLTVÁNYI-ÁRTINGER 1934 (ld. 30. j.).

291 A szervezők a Derkovits-kiállítás megnyitását vélhetően össze akarták hangolni Meier-Graefe budapesti tartózkodásával, amit végül nem sikerült megvalósítani. Az *Ars Hungarica* sorozat

Derkovits-monográfiájának sietős kiadása mögött is a kritikus magyarországi útja állhatott. Ld. Kopócsy 2014 (ld. 31. j.) 76.

292 *Moderne Hongaarsche schilder en beeldhouwkunst*, Hága, Galerie Esher Surrey, 1934. december–január. A kiállításon a Hágában élő Erdély Ferenc festő mellett Bernáth, Berény Róbert, Egry József, Márfy Ödön, Medgyessy Ferenc, Aba-Novák Vilmos, Szőnyi István, Szobotka Imre és Pátzay Pál műveit mutatták be.

293 Rembrandt van Rijn (1606–1669) holland festő.

294 Paulus Potter (1625–1654) holland festő.

295 Jan Steen (1626–1679) holland festő.

296 Petrovics Elek, ld. 3. levél 239. j.

297 Ld. 2. levél 229. j.

Frau Szabó²⁹⁸ geht es ausgezeichnet. Sie denkt und spricht sehr oft von Ihnen. Sie hat eine neue Ocelot-Mantel, schaut wie ein Tieger ganz gefährlich aus – wo sie doch eine Taube ist.

Die Kritiker schlagen mich auch in letzter Zeit. Einer sagt, dass es eine Irrtum ist, dass ich Kolorist bin. Meine Bilder sind „monochrom“ schreibt er, und überhaupt bin einer langweiliger Maler nach seiner Ansicht. Einem nicht genug gegenständlich, dem anderen zu naturalistisch. Es gibt auch ein Typ der Kritiker, dem immer nur die alten Bilder einer gefällt. Und kommt eine neue Generation herauf, so richtige Vaseline-Maler (wie Schrimpf²⁹⁹ bei Ihnen) denen bin ich eine richtige Ekel. Aber das ist alles kindisch und uninteressant.

Ich kann doch nicht Ihr Wohlwollen für Beckmann verstehen.³⁰⁰ Wir sprachen viel über das „Thema“. Halten sie die Themen Beckmann's schon als solche akzeptabel? Scheinen die Ihnen nicht wie vom Haaren herbeigezogen? Skurril, und wach geträumt? Die bedeuten für mich eine Welt, die gesetzeslos ist so also die Möglichkeit zu grössten Excessen. Wenn ich in einem Roman einen Traum lesen muss bin immer verzweifelt, blättere ich diese Teil meistens durch. (Das soll ein Freudianer nicht hören!) Mann müsste gebundener, lebensnaher sein, sonst sind eben die Mittel zu billig. Dass er kein Kolorist ist, ist mir die Folge. Wo Inhalt überwiegt, ist sehr schwer Kolorist zu sein.

Von den Paprika muss ich noch was schreiben. Wir haben das tatsächlich vergessen. Aber ich werde eine Paketchen „Muster ohne Wert“ schicken. Hoffe, dass ich damit Ihnen keine Zollschikanen verursache.

Wie weit sind Sie mit Ihrem Roman, lieber Herr Meier Graefe?³⁰¹ Ich möchte schon was neues von Ihnen lesen.

Was für Winter haben Sie? Funkzionieren gut die Öfen?

Die Artikel von Lázár über H(err) Meier Graefe³⁰² werde ich Ihnen liebe gnädige Frau bald übersetzen. Ich will es vielleicht zu den nächsten Brief beilegen, da es mir doch keine leichte Artikel ist., d(as) h(ei)ßt es geht nicht so schnell.

Wir grüssen Sie beide herzlichst – gute Arbeit!

Ihr
Aurel Bernáth

P. S. Noch etwas über Inhalt und Farbe. Komischeste ist mir der Brueghel.³⁰³ Er dachte sicherlich die Menschheit durch seine Erzählungen retten zu können, oder Ihnen wenigstens einen Heidenfurcht einzujagen. Diese edle Vorhaben wurde durch seinen guten Malerei zunichte gemacht.

Von diesen Beckmann habe ich in letzter Zeit Reproduktionen gesehen – mit Traumszenen und geisterhaften Geschichten. Solche ist mir nur graphisch denkbar.

Frau Szabó schickt auch herzliche Grüsse!

Sind die Photos gut geworden? Bitte schicken Sie mir die Abzüge!³⁰⁴

8.

Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1935. április 13.

DLA Marbach, 94.190.113/5 (20. kép)

Lieber Herr Meier-Graefe,

wir sind vor Kurzem nach Piešťany zurückgekehrt.³⁰⁵ In Budapest hatten wir im letzten Zeit schwere Wochen und Monaten, darum konnte ich Ihr I(lieber) Brief noch nicht beantworten. Ich habe meine allerliebste Mutter verloren, eine entsetzliche Schlag für mich.³⁰⁶ Meine Frau ist wiederum seit zwei und halb Monaten bettlägerig. Wir lebten in eine fortwährende Aufregung.

Unter solchen Umständen ist aus meiner St. Cyr Reise nichts geworden.³⁰⁷ Ich bedauere es sehr, so gern hätte ich Sie besucht und wiedersehen. Aber ein anderes Mal, wenn es Ihnen auch passt.

Die Filme die die gnädige Frau von mir verlangte blieben in Pistyan, so dass ich erst hier sie herauszu-

298 Szabó Lőrincné szül. Mikes Klára (1896–1978), Szabó Lőrinc (1900–1957) költő felesége.

299 Georg Schrimpf (1889–1938) német festő.

300 Max Beckmann (1884–1950) német festő. Meier-Graefe a kezdetektől végigkísérte Beckmann karrierjét, számtalan kritikát, tanulmányt írt a művésztől. Vö. 320–321.

301 Julius MEIER-GRAEFE: *Der Kampf um das Schloss*. Berlin, Berlinica Publishing, 2022. Meier-Graefe utolsó, halálakor kiadatlanul maradt, először 2022-ben megjelent regénye, melynek kéziratát 1935 januárja körül fejezte be. Ld. KRAHMER 2021 (ld. 81. j.) 490–492.

302 Lázár Béla Meier-Graeféről Bernáth levele előtt megjelent cikke: LÁZÁR 1934 (ld 47. j.).

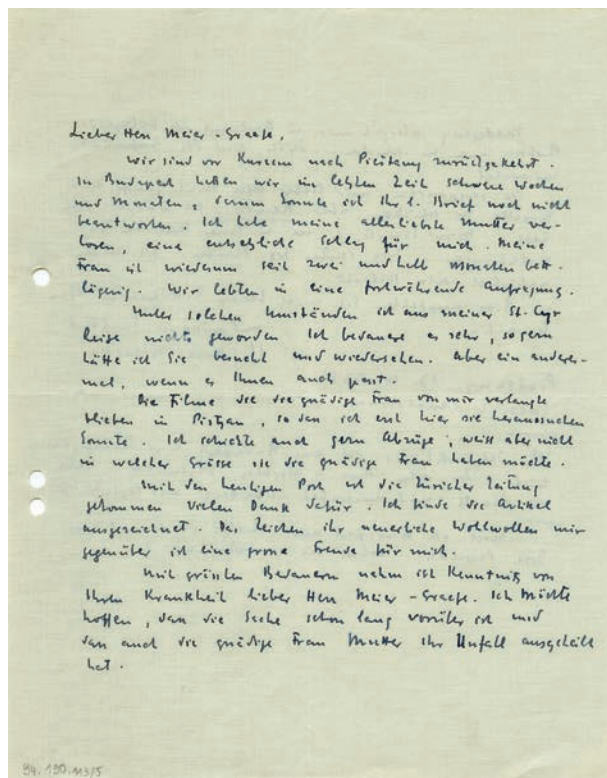
303 ld. Pieter Bruegel (1525?–1569) flamand festő.

304 Valószínűleg a Meier-Graeféről és feleségéről (DLA Marbach, B 2022. U 0002), valamint Meier-Graeféről és Bernáthról (magántulajdon, közölve: Bernáth–Fruchter 2007 [ld. 11. j.] 182. 129. kép) Budapesten készített fotókról van szó.

305 Ld. 1. levél 221. j.

306 Bernáth Béláné szül. Roboz Attala (1870–1935), Bernáth Aurél édesanyja.

307 Ld. 2. levél 228. j.

20. Bernáth Aurél levele Julius Meier-Graefének, Pöstyén, 1935. április 13. Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Itsz. 94.190.113/5
Fotó © DLA Marbach

chen konnte.³⁰⁸ Ich schickte auch gern Abzüge, weiss aber nicht in welcher Grösse sie die gnädige Frau haben möchte.

Mit den heutigen Post ist die Züricher Zeitung gekommen.³⁰⁹ Vielen Dank dafür. Ich finde die Artikel ausgezeichnet. Das Zeichen ihr neuerliche Wohlwollen mir gegenüber ist eine grosse Freude für mich.

308 Ld. 7. levél 303. j.

309 Meier-Graefé kétrészes cikket publikált a magyar művészetről a *Neue Zürcher Zeitung*-ban. MEIER-GRAEFE 1935 (ld. 2. j.). Vö. 307–310.

310 Meier-Graefé pár hónappal később, 1935. június 5-én tuberkolózisban halt meg.

311 Feltehetően Annemarie Meier-Graefé édesanyjáról van szó. Elsbeth Luise Epstein szül. Kohn (1880–1942).

312 Medgyessy Ferenc, ld. 5. levél 277. j.

313 Nemes Marcell (1866–1930) műgyűjtő, műkereskedő. Meier-Graefé első budapesti útjakor, 1910 novemberében személyesen is találkozott Nemessel. Meier-Graefé több alkalommal publikált Nemesről, ehhez ld. 314. 45. j.

Mit grössten Bedauern nahm ich Kenntniss von Ihrer Krankheit lieber Herr Meier-Graefe.³¹⁰ Ich möchte hoffen, dass die Sache schon lang vorüber ist und dass auch die gnädige Frau Mutter³¹¹ Ihr Unfall ausgeheilt hat.

Medgyessy³¹² übergab mir in Budapest die beiliegende Photos Ihnen zu schicken. Leider sind die Aufnahmen miserabel.

Sie versprochen mir lieber Herr Meier Graefe eine Novelle zu schicken über Nemes.³¹³ Ich würde es gern lesen. Man könnte es ev(entuell) in einer Pester Zeitung unterbringen. Wie denken Sie darüber? Die zahlen natürlich sehr schlecht.

Bitte empfehlen Sie mich bei der hochverehrten Frau Gemahlin

und grüsse Sie herzlichst
Ihr Aurel Bernáth

Piešťany 13. IV. 1935
Spezial Sanatorium

NB. Jetzt erhalte ich aus Budapest eine Zeitungsartikel, die schon Ihre – Züricher rezensiert.³¹⁴ Habe ich schnell und miserabel übersetzt und lege es bei.

Noch von Budapest aus schickte ich einmal eine Dose Paprika. Haben Sie es bekommen?

9. Bernáth Aurél levele Annamarie Meier-Graefének, Pöstyén, 1935. szeptember 9.

DLA Marbach, 94.190.405/1 (21. kép)

Liebe gnädige Frau,

tausend Dank für Ihren liebenswürdigen Brief. Sie haben mir dennoch ein Herzweh gemacht, da ich Ihr lieben Einladung jetzt nicht Folge leisten kann. Vor eine Wo-

314 MEIER-GRAEFE 1935 (ld. 2. j.). Hosszabb recenzió jelent meg 1935. április 5-én a *Magyarország* zürichi tudósítójától. Ld. Meier-Graefé *ünneplé a magyar művészetet* 1935 (ld. 1. j.) 4. illetve április 10-én Lázár Béla is hosszabb cikket közölt. Ld. LÁZÁR 1935 (ld. 17. j.) 4. Fruchter Lajoshoz írott leveléből tudható, hogy a *Magyarország* cikkét Bernáth még május 5-én sem olvasta. Ld. Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.) 188. Bár nem kizárható, hogy a Meier-Graefének elküldött recenzió Lázár írása lenne, érdemes megemlíteni, hogy azt Bernáth valószínűleg később kapta kézhez, Fruchter Lajosnak ugyanis csak április 26-án kelt levelében írt róla. Ld. Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.) 187. Mivel Meier-Graefé személyesen ismerte Lázárt, Bernáth valószínűleg név szerint is említette volna, ha a szóban forgó cikket ő írja. Vö. 310–311. 17. j.

21. La Banette, a Meier-Graefe házaspár otthona Saint-Cyr-sur-Merben Marbach, Deutsches Literaturarchiv, Itsz. B 1996 D
Fotó © DLA Marbach

che haben wir nämlich eine kleine Tochter bekommen. Meine Frau liegt noch in Pressburg.³¹⁵

G'ott sei's Dank alles ist glücklich abgelaufen. Sie ist zwar ein bischen früher gekommen, wie wir gewartet haben, aber trotzdem ist sie gesund. Alice ebenfalls.

Also als neugebackener Vater muss ich eine Zeit lang den Nest hüten.

In einer Woche fahren wir nach unser Winterstation: Budapest. Adresse weiter die alte:

315 Bernáth Mária (Marili) (1935–2017) művészettörténész, Bernáth Aurél egyetlen gyermeke 1935. szeptember 1-jén született Pozsonyban.

316 Bernáth Meier-Graefe 1935. június 5-én bekövetkezett halála miatti részvétét fejezi ki.

317 Ld. 2. levél 225. j.

318 Bernáth Aurél festőművész gyűjteményes kiállítása. Budapest, Fränkel Szalon, 1935. november 3–27.

319 Busch: Annemarie Meier-Graefe beceneve. A. M. Busch álnéven

II. Vérmező ut 6.

Jetzt ist je eben ein Jahr her, dass wir zusammen waren. Wie oft denke ich daran! Ich stehe bei Ihnen mit meinen ganzen Herzen.³¹⁶ St. Cyr zu verlassen eine neue harte Probe für Sie – dass weiss ich.³¹⁷ Schade, dass wir so weit voneinander sind. So – auf diese Weise – kann ich keine tatkräftige Hilfe Ihnen leisten.

Ich werde es ewig bedauern, Sie nicht in St. Cyr beisammen gesehen zu haben.

Sie schreiben, dass Sie ev(entuell) in November nach Wien fahren werden. Vielleicht treffen wir uns dann in Wien?! In November habe ich zwar meine Ausstellung in Budapest³¹⁸ – aber es wird sich doch gehen. Es wäre mir sehr lieb.

Bitte schreiben Sie mir rechtzeitig von Ihren Plänen.

Mit herzlichsten Grüssen

Ihr
Aurel Bernáth

Piešťany, 9. IX. 1935.

10.

Bernáth Aurél levele Annemarie Meier-Graefének, Budapest, 1936. március 26. (Budapest, V. Klotild u. 10/a) DLA Marbach, 94.190.405/3 (22. kép)

Liebe Frau Busch,³¹⁹

mit diesen Brief bin ich schon so lange schuldig, dass ich kaum mehr unser Wiener³²⁰ oder Budapester³²¹ zusammentreffen zurückgreifen kann. Es wäre eine wahre Anachronismus. Seit Jahren fehlt mir vollständig der Zeitsinn. Das Leben wird auch statt einfacher immer komplizierter – und so geschieht es dass man so hunds-gemein schweigt.

Sind Sie noch überhaupt in Berlin? Jetzt ist am schönsten dort unten und wie ich höre (oder wie Sie schreiben) Ihr Wohnung in St. Cyr behalten Sie noch zeitweilig.³²²

illusztrálta hét képpel Meier-Graefe *Geschichten neben der Kunst* című kötetét. Ld. MEIER-GRAEFE 1933b (ld. 256. j.), 3. levél 256. j. Ld. még: *Der Tod im Exil. Hermann Broch Annemarie Meier-Graefe Briefwechsel 1950/51.* Hg. von Paul Michael LÜTZELER. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2001.

320 Valószínűleg 1935 novemberében Bernáth és Annemarie Meier-Graefe találkoztak Bécsben. Ld. 9. levél.

321 A Meier-Graefe házaspár 1934-es budapesti útjára utal. Ld. 2. levél 228. j. Vö. 310–317.

322 Ld. 2. levél 225. j.

22. Bernáth Aurél: *Brissago (Lago Maggiore)*, 1936
Pasztell, papír, 73 × 101 cm
Magántulajdon. Fotó © Kieselbach Archivum

Danke herzlichst für die wiederholte Einladung – aber wie gesagt ich bin schon kein so freier Mensch. Die Familie geht in 2–3 Wochen nach Pistyan zurück, ich selber höchstwahrscheinlich nach der Schweiz. (Brissago = Tessin). Damit folge die Einladung einen guten Freundes, den ich schon 4–5 Jahren nicht gesehen habe.³²³

Bitte schreiben Sie mir wo Meier-Graefe begraben liegt. Ich habe die Absicht – falls die Ort von Brissago nicht sehr entfernt liegt – den Grab aufzusuchen.³²⁴

Erinnern Sie, liebe Frau Busch, dass ich Ihnen die negative Filmstücke unser Budapester Aufnahme geschickt habe?³²⁵ Falls Sie die noch haben, bitte schicken Sie mir zurück.

Ich arbeite viel, aber könnte mich nich[t] rühmen, dass ich nicht besseres gemacht hätte.

Jetzt ist eine kleine ungarische Ausstellung in Wien.³²⁶ Schade, dass Sie es nicht sehen. 10 Maler, ie. 5 Bild. Natürlich auch das hätte man besser machen können. Es würde mich freuen, falls Ihr Wiener Freunde die Ausstellung besuchen würden.

Bald werde ich Ihnen eine ungarische Zeitschrift senden, wo Reproduktionen von meinen neueren Arbeiten zu sehen sind.³²⁷

Herzliche Grüße liebe Frau Busch und schreiben Sie bitte recht bald

Ihr ergebener
Aurel Bernáth

Bp. 26. III. 1936.
V. Klotild u. 10/a.

323 Szilasi Vilmos és Szilasi Lili (ld. 3. levél 236. j.) 1933-tól laktak Brissagóban. Bernáth 1936 májusában látogatta meg őket. Ld. Bernáth–Fruchter 2007 (ld. 11. j.) 193–194.

324 Meier-Graefe 1935. június 5-én halt meg a svájci Vevey szanatóriumában. Hamvait Saint-Cyr-sur-Merben helyezték el.

325 Ld. 7. levél 304. j.

326 *Ausstellung ungarischen Maler. Wilhelm Aba-Novák, Robert Berény,*

Aurel Bernáth, Stefan Csók, Béla Czóbel, Rudolf Diener-Dénes, Josef Egry, Béla Iványi-Grünwald, Stefan Szőnyi, Elemér v. Vass. Wien, Galerie Neumann und Salzer, 1936. március 20. – április 20. A kiállításon minden művész öt festményével szerepelt.

327 *A Magyar Művészet* 1935. decemberi számában jelent meg Oltványi-Ártinger Imre *Bernáth Aurél újabb képei* című tanulmánya Bernáth nyolc képének reprodukciójával. (OLTVÁNYI-ÁRTINGER 1935 [ld. 17. j.].)

11.

Bernáth Aurél levélfogalmazványa Annemarie Meier-Graefe Brochnak, Ábrahámhegy, 1961. augusztus 24. [gépirat]³²⁸

Magyar Tudományos Akadémia, Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 2153/338

Ábrahámhegy, 1961. VIII. 24.

Sehr geehrte Frau Meier-Graefe,

bei der Verlag Piper habe ich nach Ihnen erkundigt,³²⁹ da ich unlängst von ein Freund aus München das Buch Ihres Mannes /Grundstoff der Bilder/³³⁰ zugeschickt bekommen habe.

Sie können nicht vorstellen, wie grosse Freude es für mich war, wieder einmal die Schriften Meier-Graefe zu lesen. Besonders freute mich, dass das Buch überhaupt zustande kam – endlich nach diesen schrecklichen Zeiten, was wir durchgemacht haben. Die Vorwort Linfert³³¹ nennt es und ich selber sehr gut vorstellen kann, was für Schwierigkeiten heute noch Meier-Graefe in Wege stwhwn [stehen]. Diese wage und grossartige Sprache, was er führt ist diese Zeit zu gross gewachsen.

Bald vergesse ich: erinnern Sie noch meiner? Ich habe Sie in Budapest begleitet.³³² Sie haben beide meine Berliner Ausstellung gesehen.³³³ Gott, wie lange es schon her! Also ich lebe noch und arbeite. Seit 15 Jahren bin Professor an der Hochschule für bildende Kunst.³³⁴ Vor paar Jahren habe ich auch mit der Schriftstellerei angefangen, d(as) h(heißt) meine Lebenserinnerungen habe ich begonnen zu schreiben. Zwei Bände sind bisher erschienen.³³⁵

Seh[r], aber wirklich sehr gerne möchte ich wissen wie es Ihnen geht. Wenn ich recht erinnere Sie wohnten schon bei Lebzeiten Graefes in S.Cyr.³³⁶ Nicht wahr? Schade, dass ich diese Adresse verloren habe. Ich war nämlich in 1958 mit meiner Familie wochenlang in Paris.³³⁷ vielleicht hätten wir irgendwie zusammen kommen können... Es kam so, dass ich meine ganze Wohnung, Atelier alles Hab-und Gut in 1945 – während der Krieg – verloren habe.³³⁸ So verlor ich meine ganze Briefwechsel, so die so wertvolle Briefe Graefes, in dem wo ich nach Ihre Aufenthaltsort hätte nachsehen können.

Wenn Sie mir ein grosse Freude bereiten möchten, bitte schreiben Sie mir. Sie sind so persönlich wie durch Graefes Andenken so warm in meiner Erinnerung bewahrt, dass ich Ihre Zeilen herzlichst entgegensehe.

Ihr ergebener

12.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1961. szeptember 10. [gépirat]

MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/519

SAINT CYR SUR MER
10 September 61

Lieber Herr Bernáth,

Natürlich erinnere ich mich an Sie und ich habe sehr oft, im Laufe der langen Jahre, an Sie gedacht. Noch vor Kurzem fiel mir die Photo in die Hand, die Sie von

328 Az MTA Kézirattárában megtalálható egy három nappal korábban kelt fogalmazványa is, melynek szövege kis mértékben tér el az itt közölt változattól. Ld. Bernáth Aurél levélfogalmazványa Annemarie Meier-Graefe Brochnak, Ábrahámhegy, 1961. augusztus 21. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2153/338/2.

329 A kiadó válaszához ld. Hans Rössner levele Bernáth Aurélnak. München, 1961. július 13. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2159/229. A levél alapján Bernáth július 6-án írt a kiadónak Annemarie Meier-Graefe Broch címének ügyében.

330 München, Piper Verlag. Meier-Graefe műveinek nagy részét, az említett *Grundstoff der Bildert* is beleértve, Piper adta ki. Julius MEIER-GRAEFE: *Grundstoff der Bilder. Ausgewählte Schriften*. Hg. von Carl LINFERT. München, Piper, 1959.

331 Carl LINFERT: Einleitung. Malerei gehört wenigen Jahrhunderten. In: MEIER-GRAEFE 1959 (ld. 330. j.) 7–24.

332 A Meier-Graefe házaspár 1934-es budapesti útjára utal. Vö. 310–317; 2. levél 228. j.

333 *Ausstellung Aurel Bernáth 1931* (ld. 10. j.). Vö. 309. 11–12. j. 2. levél 232. j.

334 Bernáth 1945-től tanár a budapesti Képzőművészeti Főiskolán.

335 BERNÁTH Aurél: *Így éltünk Pannóniában*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956. BERNÁTH 1960 (ld. 125. j.)

336 Ld. 2. levél 225. j. Annemarie Meier-Graefe 1940-ben emigrált az USA-ba, majd 1947-ben állandó lakhelyét ismét Saint-Cyr-sur-Merbe helyezte át, 1949-ben vásárolta meg a város mellett található Rampale birtokot.

337 1958 áprilisában Bernáth családjával európai körutazást tett, Párizson kívül Brüsszelben (ahol Bernáth a brüsszeli világiállításra tervezett *Budapest-panoráma* pannóját is bemutatták) és Brissagóban, Szilasi Vilmoséknál is megfordultak. Ld. *Déry Tibor levelezése (1956–1960)*. (Déry Archivum, II/C.) Szerk. BOTKA Ferenc. Budapest, Balassi Kiadó, 2010. 247, 257. LAJTA Gábor: Csernus Tibor első párizsi éve. Beszélgetés Csokits János íróval. *Kortárs*, 2013. július: URL https://epa.oszk.hu/00300/00381/00183/EPA00381_kortars_2013_07-08_18681.htm (letöltve: 2023. 02. 27.). Ld. még: Hans Sedlmayr képeslapja Bernáth Aurélnak Párizsba, 1958. május 9. MTA KIK 2159/535.

338 A Budapestről visszavonuló német csapatok 1945 januárjában felrobbantották lőszerraktáraikat, ennek esett áldozatul Bernáth Klotild utcai lakása is, benne a művész munkáival és teljes

uns in Budapest machten.³³⁹ Ich erinnere mich übrigens noch, als sei es gestern an unsere Reise nach Ungarn und trotz der Gegenwärtigkeit was für eine andere Welt war es. Aber ich habe diese Tage im Hotel Bristol, an den Ufern der Donau in schönster Erinnerung. Ich nehme an, auch das dürfte alles zerstört sein.³⁴⁰ Also, auch ich habe, die mehr als fünfundzwanzig Jahre, die seitdem vergangen sind, irgendwie überlebt und bin sehr bald nach dem Krieg, jedenfalls immer einen Teil des Jahres, nach Saint Cyr zurückgekehrt.³⁴¹ Im Jahre 1941 entkam ich, so in vorletzter Minute nach Amerika und habe dort viele Jahre gelebt und gehe auch jetzt noch des Oefteren zurück. Ich habe mich noch einmal verheiratet, mit dem in Wien geborenen Dichter Hermann Broch, der sehr trauriger Weise in Yale, wo er die letzten Jahre lebte, einem Herzanfall erlag.³⁴² Und da ich nun wieder allein war, kehrte ich in die alte, gewählte Heimat zurück. Dies in den kürzesten Umrissen meine Existenz.

Was macht Ihre Arbeit? Haben Sie fortfahren können?
Für Sie und Ihre Gattin meine allerherzlichsten Grüsse
Immer Ihre
Annemarie Meier-Graefe Broch

Sind Ihre Lebenserinnerungen nur in Ungarisch erschienen?³⁴³

13.
Annemarie Meier-Graefe Broch képeslapja Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1962. február 2.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/520

2 – Februar 62

levelezésével. RUM 2007 (ld. 204. j.) 7. MÁZI 2005 (ld. 204. j.) 249.
Bernáth Aurél levele Szilasi Vilmosnak és Szilasi Lilinek, Budapest, 1945. október 6. MTA KIK, Kézirattár, Ms 2154/200.

339 Ld. 7. levél 304. j.

340 Az egykori Duna-korzón álló Hotel Bristol 1944–1945-ben a pesti szállodasor más épületeivel együtt súlyosan megrongálódott, a háború után lebontották.

341 Ld. 11. levél 336. j.

342 Hermann Broch (1886–1951) osztrák író, Annemarie Meier-Graefe második férje, 1949-ben házasodtak össze. Ld. *Broch–Meier-Graefe* 2001 (ld. 319. j.). Hermann Broch 1938-ban emigrált az Egyesült Államokba, ahol 1951-ben bekövetkezett haláláig a Yale Egyetem (New Haven, Connecticut) német irodalom tanszékén tanított.

343 BERNÁTH 1956 (ld. 335. j.); BERNÁTH 1960 (ld. 125. j.). Bernáth *Így éltünk Pannóniában* című kötetének német fordítása 1964-ben jelent meg. (Aurel BERNÁTH: *So lebten wir in Pannonien*. Übersetzung von Heinrich WEISLING. Berlin, Union Verlag, 1964.)

344 Daniel Brody (Bródy Dániel) (1883–1969) nagybátyjától, a szerkesztő-laptulajdonos Bródy Zsigmondtól örökölte a német nyelvű *Neues Pester Journal* újságot és kiadót. Az első világháború

Monsieur
Aurel Bernath
V. Stollar u. 4.
Budapest

Vielen Dank, lieber Herr Bernath, für die schöne Karte und auf das man sieht, dass Sie weiterhin eine herrliche Palette haben.

Seien Sie herzlichst gegrüsst
Ihre
Annemarie Meier-Graefe Broch
Saint-Cyr sur Mer Var

14.
Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1963. január 11.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/521

Saint Cyr sur Mer Var
II – I – 63

Lieber Herr Bernath,

wie gut, wieder einmal von Ihnen zu hören. Nein, ich wusste nicht, dass die Novellen von Hermann Broch in Ungarn erschienen – aber vielleicht der Verleger, Dr. Daniel Brody-Rhein Verlag, der aus Budapest stammt.³⁴⁴ Ich habe ihm soeben geschrieben. Ich würde mich sehr über ein Exemplar der Zeitschrift freuen.³⁴⁵

Seien Sie sehr herzlich gegrüsst
Ihre Annemarie Meier-Graefe Broch
Was machen die Memoiren?³⁴⁶

után elhagyta Magyarországot, majd 1929-ben megvásárolta a bázeli Rhein Verlagot. Együttműködése és az író haláláig tartó barátsága Hermann Brochhal 1931–1932-ben kezdődött, amikor kiadta Broch *Die Schlafwandler* című regényét (Hermann BROCH: *Die Schlafwandler*. 3 Bände. München–Zürich, Rhein Verlag, 1931–1932; *Az alvajárók*, I–III. Ford. GVÖRFFY Miklós. Pécs, Jelenkor, 1998–1999.) Ld. *Briefwechsel 1930–1951. Hermann Broch und Daniel Brody*. Hg. von Bertold HACK–Marietta KLEISS. Frankfurt am Main, Archiv für Geschichte des Buchwesens–Sonderdrucke, 1971.

345 Hermann Broch két elbeszélésének és egy versének magyar fordítása a *Nagyvilág* 1962. decemberi számában jelent meg. (Hermann BROCH: Enyhe csalogdás; Vergilius hazatér; Vergilius Orpheus nyomdokában. Ford. JÉKELY Zoltán. *Nagyvilág*, 7. 1962. 12. sz. 1775–1785), melyekhez Lay Béla írt bevezetést. (Lay Béla: Arcképvázlat Hermann Brochról. *Uo.* 1773–1774.)

346 Bernáth önéletrajzi írásainak harmadik kötete 1962-ben, a negyedik jóval később, 1967-ben jelent meg. BERNÁTH 1962 (ld. 128. j.); BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.). Lehetséges, hogy Meier-Graefe Broch az önéletrajz első kötetének német kiadására utal, mely 1964-ben jelent meg. BERNÁTH 1964 (ld. 343. j.). Az első két kötet: BERNÁTH 1956 (ld. 335. j.); BERNÁTH 1960 (ld. 125. j.). Ld. még 12. levél 343. j.

15.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1963. november 15.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/522

Saint Cyr sur Mer Var
15 November 1963

Lieber Herr Bernath,

Dies Wort ist nur ein Zeichen des Gedenkens und um Sie zu fragen, was Sie treiben? Erschienen die Memoiren?³⁴⁷

Sehr herzlich Ihre

Annemarie Meier-Graefe Broch

16.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1964. január 12.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/523

Saint Cyr sur Mer
12 – 1 – 64

Lieber Aurél Bernáth,

Ihr Brief erreichte mich als ich in Deutschland war. Ich versuche seit Jahren eine Neuauflage von Meier-Graefe und vielleicht ist es mir diesmal gelungen, eine Zusicherung für die Entwicklungsgeschichte³⁴⁸ zu erlangen. Ich kam erst am 23. Dezember hierher zurück sonst hätte ich Ihnen früher geantwortet. Ich war auch einige Wochen in Paris und das ist allerdings immer wieder, immer weiter ein Wunder Gottes, der Menschen, der Natur, trotz des modernen Verkehrs. (Womit ich nicht den Kunstbetrieb meine). Sie haben recht, es gibt einen kleinen Band von MG [Meier-Graefe] „Wohin treiben wir“³⁴⁹ und er hat diesen Essay kurz vor dem Ende seines Lebens umgearbeitet, ausgearbeitet zu einer Arbeit, die heisst „Was wird aus der Kunst“³⁵⁰ und Sie haben auch hier recht, er beweist eigentlich darin, die Unmöglich-

keit einer Fortsetzung der Kunst. Ganz sicher hat ihm die Entwicklung nicht Unrecht gegeben.

Ich habe selber Ordnung gemacht – nur ein wenig bis jetzt – in meinen Erinnerungen und fand die Photos von Ihnen, Meier-Graefe und mir in Budapest,³⁵¹ wollen Sie sie haben? Oder besitzen Sie sie noch? Sollten sie verloren sein, schicke ich sie Ihnen gerne. Wunderbarer Weise habe ich sie durch alles hindurch gerettet.

Ich bin sehr neugierig auf die „Memoiren“ und freue mich darauf.³⁵²

Und heute wünsche ich Ihnen ein Gutes Neues Jahr (angebrochenes) und vor Allen „RUHE zur ARBEIT“. Ich glaube man muss einfach arbeiten und sich um nichts kümmern, wie ein Maulesel, als einzige Möglichkeit.

Ihre Annemarie MG Broch

17.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1966. május 7.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/524 (23. kép)

Saint Cyr sur Mer Var
7 – Mai – 66

Lieber Herr Bernáth,

Seit sehr langer Zeit, will ich Ihnen schreiben, es ist nur leider immer bei dem Wollen geblieben und ich vergebe mir die Unterlassung nicht. Seit langen wollte ich Ihnen sagen, wie sehr mich Ihr Aufsatz über die „Zustände in der Kunstwelt“ beeindruckt hat, ich teile die tiefe Beunruhigung, dies umsomehr als ich selber arbeite und diese Probleme von brennender Wirklichkeit sind. Die Zustände des Kunsthandels (trotzdem ich ihn kenne), waren mir nicht in dieser krassen Weise klar. Was Sie beschrieben ist erschreckend. Nur glaube ich, dass die Händler auch früher eine ähnliche Rolle spielten, nur handelten sie mit einer Ware die uns nicht Nahe ging.³⁵³ Aber auch Mathieu³⁵⁴ wird die Gegenwart nicht lange überleben!

347 Ld. előző j.

348 MEIER-GRAEFE 1904, 1914/1915, 1920/1924 (ld. 40. j.).

349 MEIER-GRAEFE 1913 (ld. 81. j.). Vö. 318.

350 MEIER-GRAEFE 1933a (ld. 72. j.). Vö. 318–319.

351 Ld. 7. levél 304. j.

352 Valószínűleg Bernáth önéletrajzi könyvének német kiadására utal. BERNÁTH 1964 (ld. 343. j.). Ld. még 14. levél 346. j. A 26. levél alapján azonban úgy tűnik, hogy a kötetet csak jóval később, 1969-ben olvasta. Ld. 26. levél 381. j.

353 A „Zustände in der Kunstwelt“ címmel Annemarie Meier-Graefe Broch valószínűleg Bernáth *A művészet sorskérdései* című, 1963-ban megjelent esszéjére (illetve annak német fordítására) utalhat. BERNÁTH Aurél: *A művészet sorskérdései*. (Megjegyzések Jean Cassou cikkéhez.) *Nagyvilág*, 8. 1963. 12. sz. 1860–1868. Újraközölve: BERNÁTH 1967 (ld. 124. j.) 178–202. Cikkében Jean Cassou *A képzelőerő halála és újjászületése* című esszéje kapcsán (Sárközi Márta fordításában közölve: uo. 1858–1860) Bernáth a „tömegtermelésre” alkalmas absztrakt művészetet és az erre építő, ezt támogató „műkereskedelmi spekulációt” kritizálta.

354 Georges Mathieu (1921–2012) francia festő.

23. Bernáth Aurél művei a 31. Velencei Biennálén, 1962
Művészet, 3. 1962. 11. sz. 25.

Ich erfuhr aus dem Essay, dass Sie in Venedig und Paris waren,³⁵⁵ sollten Sie wieder einmal nach Frankreich kommen, sie würde ich mich freuen, wenn Sie mich hier besuchen würden. Vorläufig habe ich vor, mir dieses Jahr die Biennale anzusehen,³⁵⁶ allerdings ist es noch nicht ganz sicher, aber ich habe es vor in Juni in Venedig zu sein.

Mit grossen Freude las ich Ihre charmantes Erinnerungsbuch.³⁵⁷

Seien Sie herzlichst gegrüsst

Ihre

Annemarie Meier-Graefe Broch

18.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1966. november 23.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/j. n.

Saint Cyr sur Mer Var
23 – November – 66

Lieber Herr Bernath,

mit Trauer sende ich Ihnen mein schmerzliches Beileid und denke sehr and Sie.³⁵⁸

Herzlichst Ihre
Annemarie Meier-Graefe Broch

19.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1967. január 15.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/525

Saint Cyr sur Mer Var
15 – 1 – 67

Lieber Herr Bernath,

es war eine grosse Freude von Ihnen zu hören. Ja damals vor vielen, vielen Jahren, in Budapest, begegnete ich Ihrer Gattin. Wie schwer muss es für Sie sein,

355 Előbb idézett cikkében (ld. 353. j.) Bernáth 1958-as párizsi (ld. 11. levél 337. j.), illetve 1962-es velencei útjára utal. A 31. Velencei Biennálén Bernáth gyűjteményes tárlattal képviselte Magyarországot.

356 33. Velencei Biennálé. 1966. június 18. – október 16.

357 Valószínűleg Bernáth önéletrajzi könyvének német kiadására utal.

BERNÁTH 1964 (ld. 343. j.). Ld. még 15. levél 346. j., 16. levél 352. j. A 26. levél alapján azonban úgy tűnik, hogy a kötetet csak jóval később, 1969-ben olvasta. Ld. 26. levél 381. j.

358 Annemarie Meier-Graefe Broch valószínűleg Bernáth felesége, Pártos Alice (ld. 2. levél 221. j.) halála miatt (1966. november 12.) nyilvánít részvétet a festőnek.

nach einem langen gemeinsamen Leben jetzt allein zu sein.³⁵⁹

Meine Gedanken sind sehr mit Ihnen
Herzlichst
Annemarie MG. Broch

20.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1967. február 2.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/526 (24. kép)

Saint Cyr sur Mer Var
2 – Februar – 67

Lieber Herr Bernath,

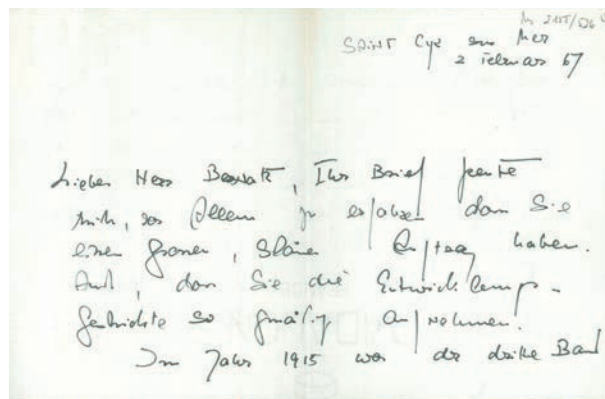
Ihr Brief freute mich, vor Allem zu erfahren dass Sie einen grossen, schönen Auftrag haben.³⁶⁰ Auch, dass Sie die Entwicklungsgeschichte so gnädig aufnehmen.³⁶¹

Im Jahr 1915 war der dritte Band noch nicht erschienen. M.G. [Meier-Graefe] schrieb ihn erst nach dem Krieg und beendete im 1923.³⁶²

An Ihre Ausstellung erinnere ich mich sehr wohl³⁶³ und an ein schönes Portrait in sepia und siena Tönen.³⁶⁴

Ja, diesen Mai war ich in Venedig.³⁶⁵ Als wir Sie in Budapest besuchten³⁶⁶ – es war meine erste Reise mit MG. – waren wir auch einige Tage in Venedig – zur Biennale.³⁶⁷ Dieses Mal nur habe ich wie immer, sehr die Stadt genossen, wenige[r] die ausgestellten Bilder, aber es war für mich eine angenehme Woche.

Seien Sie herzlichst gegrüsst Ihre
Annemarie Meier-Graefe Broch

24. Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1967. február 2.
Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 2155/526
Fotó © MTA KIK, Kézirattár

21.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1967. október 30.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/527 (25. kép)

Rampale
83 – Saint-Cyr-sur-Mer
98.15.94
30 – Oktober – 67

Lieber Herr Bernath,
sehr hat es mich gefreut wieder einmal von Ihnen zu hören und wie freundlich, dass Sie an mich dachten und mir den Zeitungsausschnitt über Broch sandten. Vielen Dank

Ich fahre diese Tage nach München. In der Akademie ist eine Feier für Meier-Graefe am 9. Oktober. Günther Busch (Direktor der Bremer Galerie) wird sprechen.³⁶⁸

359 Ld. 18. levél 358. j.

360 Valószínűleg Bernáth *Történelem* (1965–1967, secco, Budapest, MTA Régészeti Intézet [I., Országház u. 30.]) című falképére utal. Következő falképmegrendelésére, az egykori MSZMP Központi Bizottsága székházába (Budapest V., Széchenyi rakpart 19.) készítendő *Munkásállam* című műre 1968. május 25-én kapott hivatalos megbízást.

361 MEIER-GRAEFE 1904, 1914/1915, 1920/1924 (ld. 40. j.).

362 Ld. előző j. Az *Entwicklungsgeschichte* 1914/1915-ös második kiadásakor még csak az első és a második szövegkötet jelent meg. A harmadik szövegkötetet, melyben a Cézanne- és a Renoir-esszék is szerepelnek, csak 1924-ben adták ki.

363 *Ausstellung Aurel Bernáth* 1931 (ld. 10. j.). Vö. 309. 11–12. j. 2. levél 232. j.

364 Annemarie Meier-Graefe valószínűleg Bernáth *Hegedűművész* című képére (1930, Budapest, Budapesti Történelmi Múzeum, Kiscelli Múzeum–Fővárosi Képtár) utal vissza, melyet Meier-Graefe mindkét, Bernáthról írott szövegében kiemel. Ld. MEIER-GRAEFE 1931 (ld. 12. j.). MEIER-GRAEFE 1935 (ld. 2. j.).

365 33. Velencei Biennálé, 1966. június 18. – október 16. Ld. 17. levél.

366 A Meier-Graefe házaspár 1934-es budapesti útjára utal. Vö. 310–317, 2. levél 228. j.

367 19. Velencei Biennálé. 1934. április 30. – szeptember 30. Vö. 316.

368 Günther Busch (1917–2009) német művészettörténész, 1945 és 1984 között a Kunsthalle Bremen igazgatója.

25. Bernáth Aurél otthonában, Budapest, Stollár Béla utca 4., 1965
Fotó © Fortepan / Bojár Sándor

Nach Haus werde ich über Frankfurt und Paris fahren.
Ich schreibe das so genau in der Hoffnung, dass Sie mög-
licher Weise reisen könnte?

Was macht das Fresco?³⁶⁹

Seien Sie auf herzlichste begrüsst
Annemarie Meier-Graefe Broch

22.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1968. május 17.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/528

Rampale
83 – Saint-Cyr-sur-Mer
98.15.94
17 Mai 68

369 Valószínűleg Bernáth *Történelem* című falképére (1965–1967, secco, Budapest, MTA Régészeti Intézet [I., Országház u. 30.]) utal. Ld. 20. levél 360. j.

370 34. Velencei Biennálé. 1968. június 22. – október 20.

371 Valószínűleg Bernáth *Történelem* című falképére (1965–1967, secco, Budapest, MTA Régészeti Intézet [I., Országház u. 30.]) utal. Ld. 20. levél 360. j.

Lieber Herr Bernath,

Wahrscheinlich werde ich von 17 bis etwa 21 Juni (zur Biennale) in Venedig, [in] Hotel Europa sein.³⁷⁰ (Natürlich nur, wenn bis dahin unsere Welt nicht drüber und drunter geht.) Ich dachte, ich lass es Sie wissen, vielleicht werden Sie dort sein.

Ich habe sehr lange nichts von Ihnen gehört!

Sehr herzlich

Ihre

Annemarie Meier-Graefe Broch

Sind die Fresken fertig?³⁷¹

23.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1968. július 31. [gépirat]

MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/529 (26. kép)

Rampale
83 – Saint-Cyr-sur-Mer
98.15.94
31 – Juli 68

Nein, lieber Aurél Bernáth, ich bin schliesslich nicht in Venedig gewesen.³⁷² Wie Sie wissen[,] hatten wir einen vierwöchentlichen Streik, deshalb auch die Verspätung meines Briefes. Mein Programm ist in Unordnung gekommen, ausserdem hatte ich Angst, dass dort etwas Ähnliches passiert und ich kann mir nicht leisten in Venedig blockiert zu sein in einem teuren Hotel. Ich war aber zwei Wochen in Deutschland. Ausserdem die Biennale, ich fürchte wirklich wir haben alle nichts verloren! Meier-Graefe war auch Ihrer Ansicht. Haben Sie den Aufsatz „Was wird aus der Kunst“ (1933) gelesen.³⁷³ Er hatte wohl recht.

Ich werde einmal bei Piper³⁷⁴ fragen, ob er keine Reproduktionen von Marées mehr hat.³⁷⁵

372 Ld. 22. levél.

373 MEIER-GRAEFE 1933a (ld. 72. j.).

374 Klaus Piper (1911–2000), Reinhard Piper (1879–1953), a Piper Verlag alapítójának fia. Apja halála után Klaus Piper vette át a kiadó vezetését.

375 MEIER-GRAEFE 1909/1910 (ld. 209. j.), MEIER-GRAEFE 1912 (ld. 209. j.). Nem egyértelmű, hogy itt Annemarie Meier-Graefe Broch a

26. Bernáth Aurél: *Gyűlés. A Munkásállam című falkép felső felének vázlata*, 1968
Vegyes technika, papír, 66,5 × 96 cm
Magántulajdon. Fotó © Kieselbach Archivum

Sehr freut mich, dass Sie grosse Aufträge haben.³⁷⁶
Gibt es keine Abbildungen, da Ihre Tochter Kunsthistorikerin ist, doch sicherlich.³⁷⁷

Seien Sie sehr herzlich gegrüsst
Ihre
Annemarie MG Broch

24.
Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1968. november 15.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/530

Rampale
83 – Saint-Cyr-sur-Mer
98.15.94
15 November 1968

Lieber Herr Bernath

Mit welcher Intensität haben Sie dieses lange schwierige Werk gelesen. Sie haben mich tief beeindruckt und

Marées-kötetek egyikére, esetleg az ezekben reprodukált művekre, vagy egyéb Marées-reprodukciókra utal.

³⁷⁶ Bernáth valószínűleg beszámolt az 1968. május 25-i megbízásáról, az egykori MSZMP Központi Bizottsága székházába [Budapest V., Széchenyi rakpart 19.] készített *Munkásállam* című seccóról, melyet 1970. június 6-án adott át.

³⁷⁷ Bernáth Mária, ld. 9. levél 314. j.

³⁷⁸ Elképzelhető, hogy Hermann Broch 1968-ban magyarul megjelent

ich danke Ihnen sehr, mit dieser grossen Einfühlung gelesen zu haben.

Sehr wertvoll war es für mich von Ihnen zu erfahren, dass die Übersetzung keine Enttäuschung ist.³⁷⁸

Was macht ihre Arbeit?

Ich bin immer glücklich und dankbar von Ihnen zu hören.

Sehr herzlich
Ihre

Annemarie Meier-Graefe Broch

Sie haben vielleicht recht, Broch³⁷⁹ hatte vielleicht eine gewisse Ähnlichkeit mit Meier-Graefe, er war ebenso gross, nur viel schmaler.

25.
Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1969. január 12.
MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/531

Rampale
83 – Saint-Cyr-sur-Mer
98.15.94
12 – 1 – 69

Soeben kommt Ihr „Bildchen“³⁸⁰ lieber Herr Bernáth. Es ist ein sehr, sehr schönes Bild. Die Farben selbst in diese unendliche Verkleinerung sehen wunderbar aus. Traurig, dass ich es nicht in seiner Grösse sehen kann. Ich bin sehr beeindruckt und es ist gut, dass es noch „Unzeitgemässes“ gibt!

Seien Sie herzlichst gegrüsst
Annemarie MG Broch

Ich bin ausserdem sehr beeindruckt von dem weit ausgehalten Konzept.

Wie traurig, nichts mehr von Ihnen zu hören.

Der Versucher című regényére (Zürich, Rhein Verlag, 1953) utal.
Hermann BROCH: *A kísértő*. Ford. VAJDA Endre. Budapest, Magvető Kiadó, 1968.

³⁷⁹ Hermann Broch, ld. 12. levél 342. j. Broch–Meier-Graefe 2001 (ld. 319. j.).

³⁸⁰ Bernáth *Történelem* című falképének (1965–1967, secco, Budapest, MTA Régészeti Intézet [I., Országház u. 30.]) fényképét küldhette el Annemarie Meier-Graefe Brochnak. ld. még 20. levél 360. j.

Ich hatte kein zu gutes Jahr, war beinah 8 Monate immobilisiert durch mein gequetschtes Bein. Jetzt fängt es an besser zu gehen und ich mache wieder Pläne.

Ihre

Am

26.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1969. május 25. [gépirat]

MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/532

Rampale
83 – Saint-Cyr-sur-Mer
98.15.94
25. Mai 1969

Lieber Aurel Bernath,

Heute muss ich Ihnen ein Geständnis machen. Ich erhielt – vor einiger Zeit – die Sendung mit Ihrer Biographie. Ich war im Begriff wegzufahren und ich legte es zu den zu lesenden Büchern – nach meiner Rückkehr – und dann geschah, was zu leicht geschieht, das Leben raste vor mir davon, mit dem Vielen zu Vielen, was das Tägliche mit sich bringt. Dann fragten Sie mich, ob ich die Erinnerungen nicht erhalten habe. Kurz darauf, vor einigen Wochen überfiel mich eine böse Grippe und als ich mich wieder konzentrieren konnte, las ich sie in einem Zuge. Ich war bezaubert von der zarten, warmen, poetischen Atmosphäre. Dies und das Interesse an Ihrem Dasein faszinierten mich. Es ist das Denkmal für ein heute fernes stilleres Leben. Ich warte jetzt voller Spannung auf die Fortsetzung, nämlich wie Sie zu dem wurden, was Sie heute sind. Der Weg muss lang und mühsam gewesen sein.³⁸¹

In der nächsten Woche fahre ich für einige Tage nach Deutschland und die Schweiz. Mitte Juni bin ich wieder in Saint Cyr.³⁸² Ich betrachte oft das kleine Bild der grossen Freske und bewundere es sehr.³⁸³

381 Bernáth az *Így éltünk Pannóniában* című kötetének (BERNÁTH 1956 [ld. 335. j.]) 1964-ben megjelent német fordítását küldhette el Annemarie Meier-Graefének, melyben gyermek- és fiatalkori emlékeit foglalja össze. BERNÁTH 1964 (ld. 343. j.). A 16–17. levél alapján ugyanakkor Annemarie ezt már korábban kézhez kaphatta.

382 Ld. 2. levél 225. j., 11. levél 336. j.

Seien Sie herzlich begrüsst

Ihre

Annemarie MG Broch

27.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Bandol, La Soleillette, 1970. július 6.

MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/533

z.z. La Soleillette³⁸⁴

83 Bandol

6 Juli 1970

Lieber Aurel Bernath,

Als Ihr Brief eintraf, es ist wohl mehr als ein Monat, wollte ich Ihnen sofort antworten, denn ich war beunruhigt, weil ich so sehr lange nicht von Ihnen gehört hatte. – Ausserdem habe ich ihn – den Brief – nicht recht verstanden. Hatten Sie denn den meinen vom 20 Februar nicht erhalten?

Verschieben musste ich meine Antwort an Sie, weil am 4. Mai, das Schicksal sich in der Form eines gequetschten Beines, eingestellt hat. Eines Abends als ich meinen Wagen in die Garage stellen wollte, kam er ins Rollen, trotz ebenem Boden und drückte das Bein gegen das alte Holz der Tür. Resultat 2–3 Monate Gips. Ich war zuerst in einer Klinik in Toulon und bin vorläufig in einem Sanatorium, in der Nähe meines Hauses.³⁸⁵ Deshalb die Verzögerung meines Schreibens. Ich habe auch Ihren Brief nicht vor mir.

Ich weine dem schönen Sommer nach (es ist übrigens stürmisches, schlechtes Wetter). Ich wollte am 20. Mai mit dem Wagen nach Deutschland, vielleicht über Tirol und Venedig nach Hause und wollte Sie fragen, ob Sie zur Biennale kommen³⁸⁶ (Die mich übrigens nicht sehr interessiert).

Was war Ihre Reaktion zu Vasarely in Budapest?³⁸⁷

Es würde mich sehr freuen von Ihnen zu hören und seien Sie heute sehr begrüsst mit den herzlichsten Gedanken. Ihre

Annemarie Meier-Graefe Broch

383 Vö. 20. levél 360. j. és 25. levél 380. j.

384 Sanatorium de la Soleillette à Bandol.

385 Ld. előző j.

386 35. Velencei Biennálé, 1970. június 24. – október 25.

387 *Vasarely-kiállítás*. Budapest, Műcsarnok, 1969. október 18. – november 9.

28.

Annemarie Meier-Graefe Broch levelezőlapja Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1970. december

MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/534

Meine herzlichsten Wünsche für 1970³⁸⁸ und an Sie denkend.

Annemarie Meier-Graefe Broch
Saint Cyr sur Mer Dezember 1970

29.

Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1971. július 1.

MTA KIK, Kézirattár, Ms 2155/535 (27. kép)

Rampale
83 – Saint-Cyr-sur-Mer
29.15.94
1 Juli 1971

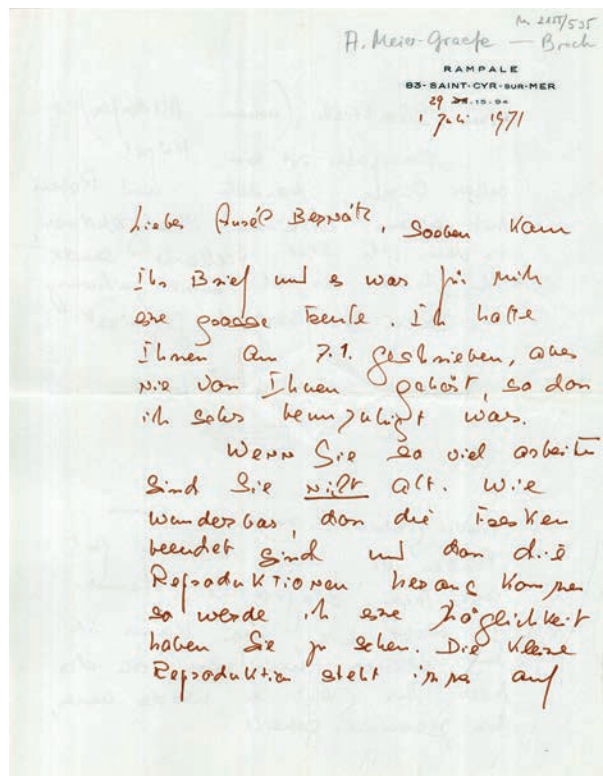
Lieber Aurél Bernáth,

soeben kam Ihr Brief und es war für mich eine grosse Freude. Ich hatte Ihnen am 7. 1. geschrieben, aber nie von Ihnen gehört, so dass ich sehr beunruhigt war.

Wenn Sie so viel arbeiten[,] sind Sie nicht alt. Wie wunderbar, dass die Fresken beendet sind³⁸⁹ und dass die Reproduktionen heraus kommen. Sie werde ich eine Möglichkeit haben sie zu sehen. Die kleine Reproduktion steht immer auf meinem Schreibtisch³⁹⁰ (neben Altdorfer).³⁹¹

Rampale ist ein Hügel voller Oliven, Mandeln und Reben mit einem kleinen Steingehäues [Steingehäuse], in dem ich lebe.³⁹² Vielleicht sende ich Ihnen einmal eine Zeichnung.

Seien Sie herzlich gegrüsst

27. Annemarie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak, Rampale, Saint-Cyr-sur-Mer, 1971. július 1.
Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 2155/535
Fotó © MTA KIK, Kézirattár

Ihre
Am.

Einen guten Sommer am Plattensee, den ich gut aus Ihrer Biographie kenne.³⁹³ Ich bleibe hier, was kann ich mir Besseres wünschen, als das Meer. Mir geht es wieder besser, bin zusammen geheilt.

³⁸⁸ 1971-re.

³⁸⁹ Bernáth Aurél: *Munkásállam*, 1968–1970, secco. Budapest, MSZMP Központi Bizottság székháza (V., Széchenyi rakpart 19.).

³⁹⁰ Valószínűleg Bernáth Aurél *Történelem* című seccójának (1965–1967, Budapest, MTA Régészeti Intézet [I., Országház u. 30.])

reprodukciójára utal. Ld. 20. levél 360. j., 25. levél 380. j. és 26. levél 383. j.

³⁹¹ Albrecht Altdorfer (1480–1538) német festő, építőmester, rézmetsző.

³⁹² Ld. 10. levél 120. j.

³⁹³ BERNÁTH 1964 (ld. 343. j.). Ld. 16. levél 352. j., 26. levél 381. j.

From El Greco to Károly Ferenczy

Aurél Bernáth and Julius Meier-Graefe

In April 1935, Julius Meier-Graefe published a two-part article on Hungarian art in the columns of the *Neue Zürcher Zeitung*, summarising the opinion he had formed about nineteenth- and twentieth-century Hungarian artists over the preceding twenty years or so, and recounting his experiences of his latest visit to Budapest in autumn 1934. The works he wrote about in greatest detail in this article were those by Aurél Bernáth, which was not by chance.

Bernáth and Meier-Graefe probably met for the first time at the artist's exhibition in Berlin in 1931, after which they began to correspond; the critic's trip to Budapest also took place with Bernáth's intervention. Meier-Graefe had already praised the artist's Berlin show in a brief review in 1931, and this, together with the aforementioned article of 1935, still constitutes the primary reference to the critical reception of Bernáth. Taking the above texts and additional archive sources as its starting point, the study examines the parallels in the way of thinking shared by the critic, who radically rejected avant-garde movements and abstract art, and the artist who, after his expressionist period, returned to representational painting in the mid-1920s, and sought to create the theoretical legitimation for this.

In maintaining contact with Meier-Graefe, Bernáth naturally recognised the opportunity to popularise Hungarian art, especially that of the Gresham Circle, but even more importantly, what he obtained from the critic was confirmation, and sometimes direct inspiration, regarding certain basic questions, such as the search for alternatives in painting after Impressionism, the subjective experience, tradition and "theme", that is, closely interconnected problems pertaining to the requirement of representation in painting. Meier-Graefe features several times in Bernáth's later autobiographical writings, and he plays a key role in the description of the young artist's experiences of El Greco. El Greco, whose art, in Bernáth's narrative, marked a turning point in painting and became a symbol of the young artist's search for his own path, was inaugurated as the forerunner of modernism in Meier-Graefe's canon-creating writings. Simultaneously echoing and distorting Meier-Graefe's

argument, Bernáth justified his turn away from the art of El Greco (and from his own expressionist period) by stating that the Cretan master (and avant-garde movements) could not be aligned with art historical tradition.

In the art of Bernáth and that of the circle of artist friends who gathered around the same table in the Gresham coffee house in Budapest – István Szőnyi, Róbert Berényi, József Egry, Ferenc Medgyessy, and Pál Pátzay, among others – Meier-Graefe discovered a potential path for contemporary art following the decline of the avant-garde trends. His most significant finding concerned Bernáth, whom he declared to be none other than the "greatest pupil" of Cézanne. The context for this statement is represented by Meier-Graefe's publications on Cézanne and his writings against the avant-garde; one of the fundamental dilemmas in these is the "right" way of continuing the Cezannesque tradition. In the critic's interpretation, Bernáth placed himself in a position opposed to the exponents of the isms and to the art of countless "poor followers" of Cézanne.

The "afterlife" of Meier-Graefe's statements about Aurél Bernáth from 1935 can be supplemented further thanks to the artist's own "contribution". It is highly likely that the conversations between the artist and the critic in Budapest in 1934 were the direct catalysts for Bernáth's first theoretical writing, published in 1935, in which he analyses the painting by Károly Ferenczy entitled *The Three Magi*, and which was followed by the more ambitious text of 1937 entitled *The Fate of Composition in Modern Painting* [A kompozíció sorsa az újabb festészetben]. The challenge Bernáth poses to contemporary painters is to create representational "compositions" which at the same time transcend Impressionism, have deeper meaning, and connect integrally to the art of the past. The task begun by Cézanne and, in the context of Hungarian art, by the artists of Nagybánya had, in Bernáth's interpretation, been handed down to his own generation, to the artists of the Gresham Circle. What the task entailed was the requirement to align with tradition and – indirectly – to define the "right contemporary" art after Cézanne and the "right Hungarian" art after the Nagybánya artists.

TÁRGYSZAVAK

Bernáth Aurél, Julius Meier-Graefe, Gresham-kör, El Greco, Paul Cézanne, Ferenczy Károly, festőiség, tradíció

KEYWORDS

Aurél Bernáth, Julius Meier-Graefe, Gresham Circle, El Greco, Paul Cézanne, Károly Ferenczy, painterliness, tradition

